

**DIAGNOZA SYTUACJI
SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW
WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ
Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB
I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH**

Projekt 2022

województwo mazowieckie

Skład Zespołu analizującego szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w województwie mazowieckim:

Sławomir Piotrowski – Przewodniczący Zespołu - Dyrektor Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego,

Artur Standowicz - Zastępca Przewodniczącego - II Wicewojewoda Mazowiecki,

Aleksandra Krzoska – II Zastępca Przewodniczącego - Dyrektor Wydziału Infrastruktury Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie,

Wojciech Oldakowski – Członek Zespołu - Pełnomocnik Wojewody Mazowieckiego ds. rolnictwa,

Leszek Rozbicki – Członek Zespołu - Przewodniczący Rady Społecznej Doradztwa Rolniczego,

Paweł Drobek – Członek Zespołu - Dyrektor Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Mazowiecki Oddział Regionalny,

Agnieszka Ajdyn – Członek Zespołu - Z-ca Dyrektora Urzędu Statystycznego w Warszawie,

Cezary Adam Nowak – Członek Zespołu - Prezes Zarządu Stowarzyszenia LGD „Razem dla Radomki”,

Radosław Rybicki – Członek Zespołu - Dyrektor Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego,

Magdalena Skarżycka – Członek Zespołu - Naczelnik w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Warszawie,

Witold Konarski – Członek Zespołu - Wiceprezes Zarządu Mazowieckiej Izby Rolniczej,

Dorota Zmarzlak – Członek Zespołu - Reprezentant Związku Gmin Wiejskich RP,

Pan Marek Renik – Członek Zespołu - Wicestarosta Powiatu Węgrowskiego,

Arkadiusz Kosiński – Członek Zespołu - Reprezentant Związku Miast Polskich

Rafał Rozpara – Członek Zespołu - Członek Mazowieckiej Rady Działalności Pożytku Publicznego.

Gabriel Janowski – Członek Zespołu - Honorowy Przewodniczący NSZZ RI „Solidarność”,

Marek Boruc – Członek Zespołu - Przewodniczący Mazowieckiej Rady Wojewódzkiej NSZZ RI „Solidarność”,

Tomasz Rasiński – Członek Zespołu - Wiceprezes Zarządu Polskiego Zrzeszenia Producentów Bydła Mięsnego,

Sebastian Piątek – Członek Zespołu - Kierownik Oddziału Rolnictwa i Środowiska w Wydziale Infrastruktury w Mazowieckim Urzędzie Wojewódzkim.

Spis treści

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH.....	6
1.1. Ogólne informacje na temat województwa mazowieckiego	6
1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa mazowieckiego	12
1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie mazowieckim.....	12
1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny obszarów wiejskich.....	13
1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość obszarów wiejskich.....	15
1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich	17
1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich	23
1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne	30
1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich.....	33
1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie mazowieckim	35
1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania.....	35
1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej	36
1.3.3. Struktura gospodarstw	40
liczba gospodarstw i ich struktura, pow. UR, średnia wielkość gospodarstwa.....	40
stopień specjalizacji.....	42
gospodarstwa ekologiczne.....	46
poziom mechanizacji	47
1.3.4. Wartość produkcji rolniczej.....	48
globalna produkcja roślinna i zwierzęca, w tym towarowa.....	48
pow. zasiewów, wysokość plonów, produkcja owoców i warzyw	51
pogłowie zwierząt.....	54
dynamika, produkcja wg rodzajów rynków, wyniki gospodarstw rolnych	54
produkcja energii odnawialnej w rolnictwie.....	57
znaczenie wsparcia publicznego w rolnictwie.....	58
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju	59
udział w WDB	59

liczba miejsc pracy	60
1.3.6. Przetwórstwo rolno – spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem	61
rodzaje działalności związanej z rolnictwem i jego miejsce w strukturze produkcji w województwie	61
najwięksi pracodawcy i zakłady przetwórcze rolno-spożywcze lub związane z rolnictwem	63
rynki hurtowe.....	67
klastry i poziom innowacyjności przemysłu.....	69
II. ANALIZA POTENCJAŁÓW I POTRZEB W ZAKRESIE ROLNICTWA ORAZ OBSZARÓW WIEJSKICH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO	72
III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH.....	80
3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich.....	80
3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich.....	80
Bibliografia	83
Bazy danych.....	84
Załączniki:	84

Spis map

Mapa 1. Podział administracyjny województwa mazowieckiego	7
Mapa 2. Pokrycie terenu województwa mazowieckiego.....	9
Mapa 3. Zmiana liczby ludności według gmin w latach 2010 – 2020 (stan w dniu 31 grudnia)	14
Mapa 4. Pracujący w 2020 r.	15
Mapa 5. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2020 r.	16
Mapa 7. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w 2020 r.	22
Mapa 8. Ludność korzystająca z sieci wodociągowej w 2020 r.	24
Mapa 9. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w 2020 r.	25
Mapa 10. Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.	27
Mapa 11. Transport kolejowy na terenie województwa mazowieckiego (stan 2018	29
Mapa 12. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona w 2020 r.....	31
Mapa 13. Lesistość w 2020 r.	33
Mapa 14. Jakość gleb	40
Mapa 15. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym w 2020 r.	42
Mapa 16. Potencjał rozwojowy rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego	45
Mapa 17. Ekologiczne gospodarstwa rolne w 2020 r.	46
Mapa 18. Udział gospodarstw rolnych wyposażonych w ciągniki w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w 2020 r.	48
Mapa 19. Potencjał energetyki odnawialnej	58
Mapa 20. Wskaźnik lokalizacji dla specjalizacji „Bezpieczna żywność” w 2019 r.	67
Mapa 21. Zróżnicowanie przestrzenne* w rozpowszechnieniu sprzedaży produktów rolniczych na giełdach towarowych i rynkach hurtowych (% wskazań).....	68
Mapa 22. Potencjał rozwoju innowacji	71
Mapa 23. Wiejskie obszary funkcjonalne.....	82

Spis wykresów

Wykres 1. Udział podregionów w tworzeniu PKB (województwo mazowieckie =100, ceny bieżące)	11
Wykres 2. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2020 r.....	21
Wykres 3. Stopień wyposażenia mieszkań w instalacje techniczno-sanitarne w 2020 r.	23
Wykres 4. Towarowa produkcja rolnicza	51
Wykres 5. Wartość skupu produktów rolnych (ceny bieżące).....	56
Wykres 6. Struktura wartości dodanej brutto w podregionach wg rodzajów działalności (w %; ceny bieżące)	60
Wykres 7. Struktura podmiotów gospodarczych przetwórstwa rolno-spożywczego według podregionów w 2020 roku.....	63
Wykres 8. Struktura podmiotów gospodarki narodowej należących do specjalizacji „Bezpieczna żywność” w 2019 r.	66

Spis tablic

Tablica 1. Świadczenia społeczne	20
Tablica 2. Struktura gospodarstw rolnych	41
Tablica 3. Ciągniki i maszyny rolnicze.....	47
Tablica 5. Globalna produkcja rolnicza (ceny stałe)	50
Tablica 6. Dynamika globalnej, końcowej i towarowej produkcji rolniczej (ceny stałe).....	50
Tablica 7. Plony wybranych ziemioplodów rolnych	53

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH.

1.1. Ogólne informacje na temat województwa mazowieckiego

Województwo mazowieckie jest największe w kraju. Obejmuje obszar o powierzchni 35,6 tys. km², co stanowi 11,4% terytorium kraju. Położone jest w środkowo-wschodniej części Polski. W krajobrazie wyeksponowane są doliny rzek m.in. Wisły, Narwi, Bugu i Pilicy. Najwyżej położony punkt znajduje się na terenie miejscowości Hucisko w gminie m-w. Szydłowiec (407 m n.p.m.), zaś najniżej – na terenie osiedla Radzewie w Płocku (54 m n.p.m.). Mazowieckie graniczy z sześcioma innymi województwami: kujawsko-pomorskim, lubelskim, łódzkim, podlaskim, świętokrzyskim oraz warmińsko-mazurskim.

Mazowieckie jest również najbardziej zaludnionym województwem w kraju. W końcu 2020 r. mieszkało tu 5425,0 tys. osób, stanowiąc 14,2% ogółu ludności Polski. W 89 miastach województwa mieszkało 3495,2 tys. osób, a na wsi 1929,8 tys. Wskaźnik urbanizacji wyniósł 64,4%, tj. o 0,1 p. proc. mniej niż przed rokiem. Ponad połowę (51,3%) ludności miejskiej stanowiły osoby zamieszkujące w m.st. Warszawie.

W 2020 r. w granicach administracyjnych województwa było 37 powiatów i 5 miast na prawach powiatu oraz 314 gmin, z tego 35 miejskich, 225 wiejskich i 54 miejsko-wiejskie. Największym obszarowo powiatem był ostrołęcki (2,1 tys. km²), a najmniejszymi – miasta na prawach powiatu: Siedlce (32 km²) i Ostrołęka (33 km²). W strukturze obszarowej województwa powiat ostrołęcki stanowił 5,9%, natomiast Siedlce i Ostrołęka po 0,09%.

Wśród największych gmin, tj. o powierzchni powyżej 200 km², była 1 gmina miejska (Warszawa – 517 km²), 7 gmin miejsko-wiejskich (w tym Chorzele w powiecie przasnyskim – 371 km²) i 10 gmin wiejskich (w tym Ostrów Mazowiecka w powiecie ostrowskim – 283 km²). Najmniejszymi obszarowo gminami były miasta: Piastów w powiecie przyskowskim (5,8 km²) i Raciąż w powiecie płońskim (8,4 km²). Wśród gmin o powierzchni do 20 km² było jeszcze 15 gmin miejskich.

W 2020 r. na Mazowszu w sumie było 89 miast, 8520 miejscowości wiejskich i 7348 sołectw.

Mapa 1. Podział administracyjny województwa mazowieckiego

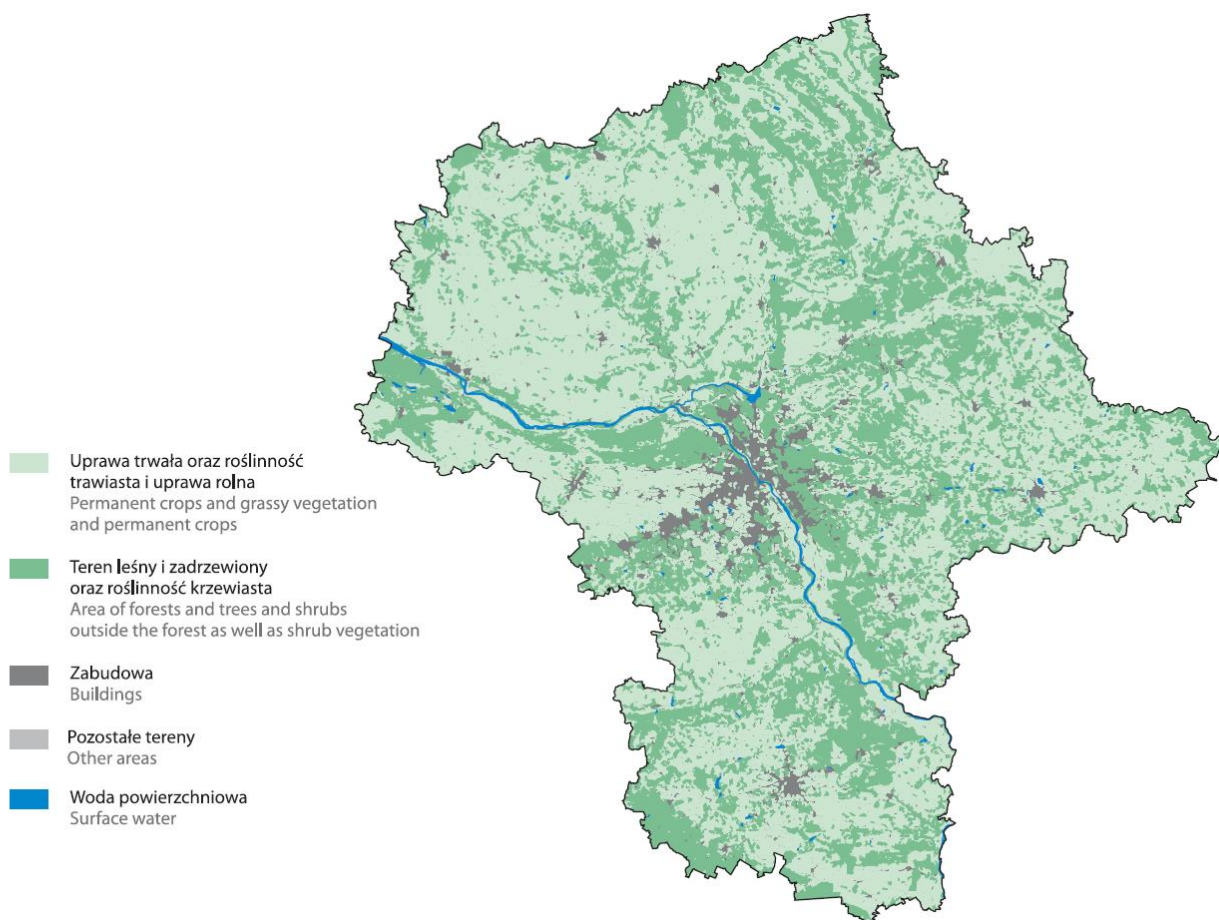
Ryc. 1. Podział administracyjny i statystyczny województwa mazowieckiego

Źródło: Opracowanie MBPR

Województwo mazowieckie, zgodnie z klasyfikacją Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych stanowi NUTS 1 – makroregion województwo mazowieckie, który dzieli się na następujące jednostki: NUTS 2 region warszawski stołeczny, w skład którego wchodzi jednostki NUTS 3 (podregiony): miasto Warszawa, warszawski wschodni i warszawski zachodni oraz NUTS 2 region Mazowiecki regionalny, w skład którego wchodzi jednostki NUTS 3 (podregiony): ciechanowski, ostrołęcki, płocki, radomski, siedlecki, żyrardowski (według Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030, Mazowiecki Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, 2021 r.). Z uwagi na swój potencjał gospodarczy i demograficzny ośrodki te pełnią rolę równoważącą w stosunku do Warszawy i mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia spójności wewnętrznej regionu. Elementami sieci osadniczej województwa mazowieckiego są również pozostałe ośrodki powiatowe oraz gminne, pełniące funkcje lokalnych centrów rozwoju dla powiązanych z nimi funkcjonalnie obszarów wiejskich. Istotną cechą wpływającą na strukturę przestrzenną województwa mazowieckiego jest krzyżowanie się na jego obszarze międzynarodowych i krajowych korytarzy transportowych, dla których funkcję głównego węzła transportowego pełni Warszawa.¹

¹ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018, Mazowiecki Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa, 2018

Mapa 2. Pokrycie terenu województwa mazowieckiego

Województwo mazowieckie jest jednym z najbardziej zróżnicowanych wewnętrznie regionów w Polsce. W celu monitorowania procesów społecznych i gospodarczych oraz sprawnego zarządzania przy wykorzystaniu środków pomocowych Unii Europejskiej województwo podzielono na dwa regiony statystyczne: warszawski stołeczny i mazowiecki regionalny. Posiadają one różny potencjał i specjalizacje.

Region warszawski stołeczny (RWS) położony w centralnej części województwa mazowieckiego zajmuje powierzchnię 6105 km² tj. 17,2% ogólnej powierzchni województwa. Ponad połowa (51,4%) gmin wchodzących w jego skład to gminy o charakterze wiejskim. Gminy miejskie stanowią 21,4% obszaru regionu skupiając na swoim terenie 71,8% ludności całego RWS. Region ten skupia ponad 57% ludności województwa mazowieckiego, z czego większość to populacja w wieku produkcyjnym.

Dzięki dużemu potencjałowi stolicy, region warszawski stołeczny posiada duże zasoby gospodarcze i społeczne. W swoim zasięgu skupia ponad 76% podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie województwa mazowieckiego, w tym 80% sektora wysokiej i średnio-wysokiej techniki oraz 84% sektora usług opartego na wiedzy. Utrzymujący się od 2015 r. wzrost liczby podmiotów ogółem oraz jednostek małych i średnich świadczy o ożywieniu gospodarczym, jak również o aktywności gospodarczej społeczeństwa. Liczba pracujących w RWS stanowi 74% wszystkich pracujących w województwie. Systematyczny jej wzrost świadczy o rosnącej koniunkturze gospodarczej w regionie. Pozostała część województwa mazowieckiego

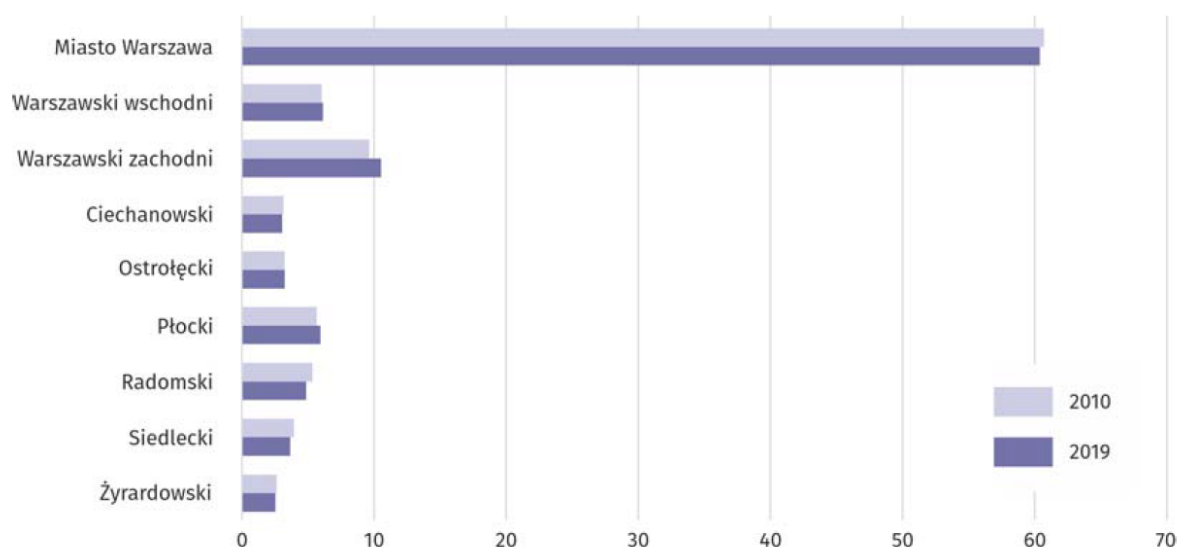
tworzy Region mazowiecki regionalny. Obszar ten ma głównie charakter rolniczy z wyjątkiem ośrodków subregionów oraz ich niewielkich stref podmiejskich.

Duży wpływ na przekształcenia krajobrazowe i przestrzenne na terenie województwa mają procesy suburbanizacji, czyli wzrostu znaczenia funkcjonalnego terenów podmiejskich miast. Zmiany te polegają na przekształceniu gruntów ornych, często cennych rolniczo i przyrodniczo w tereny zabudowy mieszkaniowej, jedno lub wielorodzinnej. Szczególnie procesy te są widoczne w zachodniej i południowo-zachodniej części aglomeracji warszawskiej, gdzie na gruntach ornych I i II klasy bonitacyjnej wprowadzana jest zabudowa mieszkaniowa i magazynowa.²

Województwo mazowieckie to najsilniejszy gospodarczo obszar kraju, w którym jest wytwarzana największa część produktu krajowego brutto (PKB), obrazującego końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej. Wartość PKB wytworzonego w województwie w 2019 r. wyniosła 523 421 mln zł i w porównaniu z rokiem poprzednim była w cenach bieżących wyższa o 9,5%, a w cenach stałych – o 6,3%. W 2019 r. udział województwa mazowieckiego w generowaniu PKB wyniósł 22,8%. Wyniki obliczeń produktu krajowego brutto w przekroju terytorialnym za lata 2010–2019 wskazują na wyraźne dysproporcje w poziomie rozwoju gospodarczego regionów i podregionów wchodzących w skład województwa mazowieckiego. W regionie warszawskim stołecznym wytworzono 17,6% krajowego PKB, natomiast w regionie mazowieckim regionalnym – 5,2%. W 2019 r. udziały poszczególnych podregionów w generowaniu PKB województwa kształtowały się na poziomie od 2,5% (w podregionie żyrardowskim) do 60,4% (w podregionie miasto Warszawa); w 2010 r. od 2,6% do 60,7%. Rozpiętość między podregionami o największym i o najmniejszym udziale w tworzeniu PKB zmniejszyła się zatem w omawianym okresie o 0,2 p. proc. (z 58,1 do 57,9 p. proc.). Pogorszyła się relacja między tymi podregionami – o ile w 2010 r. wartość PKB wytworzonego w podregionie miasto Warszawa była 23 razy wyższa niż w podregionie żyrardowskim, to dziewięć lat później była 24 razy wyższa.

² Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla województwa mazowieckiego, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa, 2022.

Wykres 1. Udział podregionów w tworzeniu PKB (województwo mazowieckie =100, ceny bieżące)

Źródło: Produkt krajowy brutto w województwie mazowieckim w 2019 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

Terytorialne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego najlepiej obrazuje produkt krajowy brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W 2019 r. średni poziom tego miernika dla województwa mazowieckiego wyniósł 96 725 zł i był wyższy o 9,1% w porównaniu z rokiem poprzednim. W ujęciu realnym był on wyższy w stosunku do 2018 r. o 5,9%, a do 2010 r. – o 42,8% (w kraju odpowiednio o 4,8% i o 38,4%). Województwo mazowieckie osiąga najwyższy w Polsce poziom tego wskaźnika – w 2019 r. przewyższył on średnią krajową o 61,9% (o 36 984 zł); w 2018 r. był większy o 60,5%, a w 2010 r. – o 58,9%.

1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa mazowieckiego

1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie mazowieckim

Znaczna część województwa mazowieckiego cechuje się wysokim i średnim potencjałem rozwojowym rolnictwa determinowanym m.in. przez poziom potencjału przedsiębiorstw rolnych w gminach, występowanie i rodzaj specjalizacji produkcji rolniczej oraz rozmieszczenie grup producenckich. Najwięcej grup producenckich skupionych jest w podregionie warszawskim zachodnim oraz powiatach siedleckim, łosickim oraz płońskim. Koncentracja grup producenckich sprzyja podniesieniu konkurencyjności produkcji rolnej. Potencjał przemysłu rolno-spożywczego jest szczególnie duży w powiatach środkowej i zachodniej części regionu, gdzie występują korzystne warunki do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego oraz zlokalizowane są duże i średnie przedsiębiorstwa branży przetwórstwa spożywczego. Charakterystyczna jest również koncentracja dużych przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem owocowo-warzywnym w centralnym obszarze regionu, co związane jest z wykształconą na tych terenach specjalizacją owocowo-warzywną. Przetwórstwo pozwala osiągnąć wyższą wartość dodaną od produkcji rolnej, jak też pozwala osiągnąć efekt synergii ze sprawnie funkcjonującym sektorem rolnym.

Rolnictwo jest ważnym sektorem mazowieckiej gospodarki. Znajduje to potwierdzenie przede wszystkim w strukturze użytkowania ziemi – w 2020 r. użytki rolne stanowiły ponad 86% ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych. Pomimo niskiej jakości gruntów rolnych wykształciły się tu ponadprzeciętne w skali kraju specjalizacje produkcji rolniczej: owoców, warzyw, mięsa i mleka. Kierunki produkcji są zróżnicowane przestrzennie – południowo-zachodnia i centralna część Mazowsza to rejony z dynamicznie rozwijającą się produkcją warzywniczą i sadowniczą, część północno-wschodnia specjalizuje się w mleczarstwie, a w północno-zachodniej dominuje hodowla drobiu.

Mazowieckie jest znaczącym producentem żywności, o czym w 2019 r. świadczył wysoki udział (17,4%) w krajowej produkcji globalnej rolnictwa. O możliwościach produkcyjnych rolnictwa stanowią gospodarstwa indywidualne, które wytworzyły blisko 98% wojewódzkiej globalnej produkcji rolniczej. Najważniejszą specjalizacją mazowieckiego rolnictwa jest produkcja sadownicza i ogrodnicza. Kolejną natomiast jest chów bydła. W 2020 r. stanowił on prawie 1/5 krajowego pogłowia tych zwierząt natomiast obsada bydła na 100 ha użytków rolnych była jedną z największych w kraju i wynosiła 58 sztuk. Ponadto województwo mazowieckie jest liderem w produkcji mleka (w 2020 r. – 21,4% udziału w produkcji krajowej).

W 2020 r. ogólna powierzchnia geodezyjna wyniosła 3555,8 tys. ha. W strukturze gruntów dominowały użytki rolne i grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione, które stanowiły łącznie 92% powierzchni województwa. Z areału użytków rolnych, grunty orne stanowiły 68%, trwałe użytki zielone 21% i sady prawie 4%.

W stosunku do roku poprzedniego użytki rolne zmniejszyły się o 2190 ha. Mniej było również (o 507 ha) gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych; przy czym areał lasów zwiększył się o 122

ha, a zmalały grunty zadrzewione i zakrzewione o 629 ha. Wzrosła natomiast o 2675 ha powierzchnia gruntów zabudowanych i zurbanizowanych; najbardziej powierzchnia terenów mieszkaniowych o 1323 ha i gruntów przeznaczonych pod budowę dróg publicznych lub linii kolejowych o 526 ha.

W porównaniu z 2010 r. areał użytków rolnych (obliczony w warunkach porównywalnych, czyli bez gruntów zadrzewionych i zakrzewionych na użytkach rolnych) zmniejszył się o 3,6%, natomiast gruntów leśnych zwiększył się o 4,1%. Większy wzrost o 14,8% odnotowano w przypadku gruntów zabudowanych i zurbanizowanych (liczony bez gruntów przeznaczonych pod budowę dróg publicznych i linii kolejowych). Na początku 2020 r. zajmowały one 6,0% powierzchni województwa mazowieckiego (w 2010 r. było to 5,2%).

W 2020 r. w województwie mazowieckim gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji było 3639 ha. Stanowiły one 0,1% powierzchni województwa oraz 5,8% tych gruntów w kraju. Z ogólnej ich powierzchni blisko 94% to grunty zdewastowane, natomiast niewiele ponad 6% to grunty zdegradowane. W porównaniu z 2010 r. można zauważyć zdecydowany spadek gruntów zdewastowanych o 340 ha do 3415 ha oraz spadek zdegradowanych o 28 ha do 224 ha.

W 2020 r. zrehabilitowano 135 ha gruntów (rok wcześniej 126 ha), zagospodarowano zaś 102 ha (w 2019 r. – 83 ha). Z ogólnej powierzchni gruntów zdewastowanych i zdegradowanych 3,7% zrehabilitowano, a 2,8% zagospodarowano. W latach 2010–2020 zrehabilitowano 1341 ha i zagospodarowano 760 ha gruntów zdewastowanych i zdegradowanych głównie w celach rolniczych.

1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny obszarów wiejskich

W 2020 r. tereny wiejskie zajmowały prawie 94% powierzchni województwa mazowieckiego i były zamieszkiwane przez blisko 36% ludności województwa. Ludność mieszkająca na wsi stanowiła 12,6% ludności w Polsce, co lokuje mazowieckie na pierwszym miejscu w kraju. Udział mieszkańców wsi w populacji poszczególnych województw był bardzo zróżnicowany. Najwyższą wartość przyjął w województwie podkarpackim (58,6%). Najniższym udziałem charakteryzowało się najbardziej zurbanizowane województwo w kraju, tj. śląskie (23,5%). W porównaniu z 2019 r. liczba ludności wiejskiej wzrosła o 2,4 tys. osób (o 0,1%). Największy (wyrażony w procentach) przyrost ludności zamieszkałej na terenach wiejskich odnotowano w gminie wiejskiej Wieliszew (powiat legionowski) – o 5,42%, a największy spadek w gminie wiejskiej Solec nad Wisłą (powiat lipski) – o 2,10%.

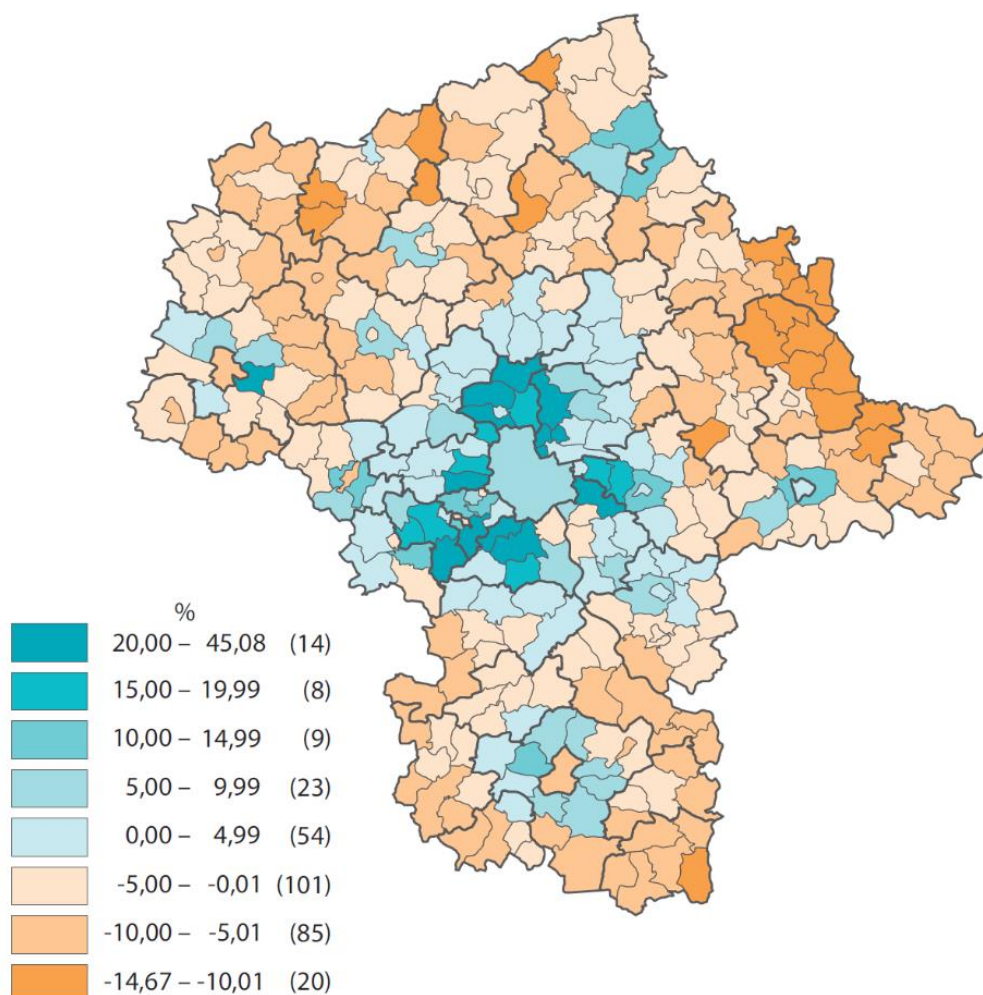
W 2020 r. wskaźnik gęstości zaludnienia na terenach wiejskich wyniósł 58 osób/km² i był wyższy niż przeciętnie w kraju (53 osoby). Głównym czynnikiem powodującym wzrost liczby mieszkańców był najwyższy w kraju napływ ludności do województwa. Współczynnik salda migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały wyniósł 2,25‰, co w skali roku oznacza spadek o 1,09 pkt. Saldo migracji w ruchu wewnętrznym wyniosło 10,4 tys. osób; średnio na 10 tys. ludności przybyło 19 osób. Miasta zyskały 3,3 tys. mieszkańców, a wsie – 7,2 tys. W przeliczeniu na 10 tys. ludności w miastach przybyło przeciętnie 9 osób, natomiast na wsi – 37 osób.

W województwie znacznie spadł również współczynnik przyrostu naturalnego (z 0,35‰ do -1,99‰). W 2020 r., w którym trwała pandemia COVID-19, zmarło 67,5 tys. osób, tj. o 17,1% więcej niż przed rokiem. Poszczególne składniki przyrostu rzeczywistego ludności tak samo (co do znaku) kształtowały się w miastach i na wsi, jednak na wsi natężenie obu składników było większe.

Przyrost/ubytek ludności był bardzo zróżnicowany terytorialnie. Przybywało mieszkańców w obszarze metropolitalnym Warszawy i strefach podmiejskich dużych miast, a ubywało w miastach subregionalnych i powiatach usytuowanych na krańcach województwa. Niepokojącym zjawiskiem jest powiększanie się obszarów wyludniających się.

W województwie mazowieckim mniej niż połowę ludności wiejskiej stanowią mężczyźni (49,8%) i są oni – statystycznie rzecz ujmując – młodszy od kobiet. Wyznaczona w 2020 r. mediana wieku dla mężczyzn wyniosła 38,6 lat, podczas gdy dla kobiet 40,9 lat.

Mapa 3. Zmiana liczby ludności według gmin w latach 2010 – 2020 (stan w dniu 31 grudnia)

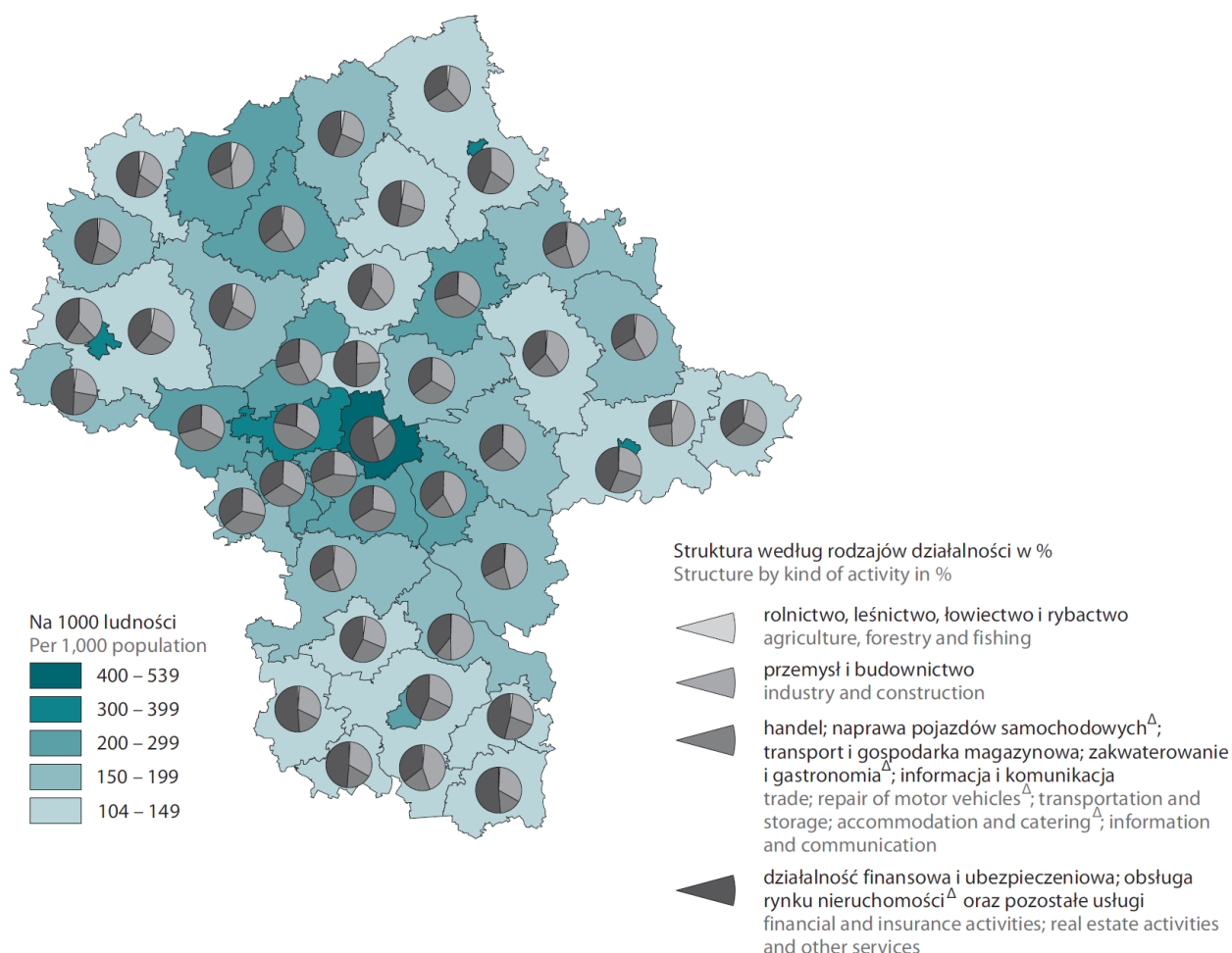
Źródło: Sytuacja demograficzna województwa mazowieckiego w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie 2021

1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość obszarów wiejskich

Według stanu w końcu grudnia 2020 r. liczba pracujących w gospodarce narodowej w województwie mazowieckim wyniosła 2693,7 tys. osób i była o 0,4% mniejsza w odniesieniu do 2019 r. i o 21,0% większa w porównaniu z 2010 r. Pracujący w województwie stanowili 17,2% tej populacji w kraju. Podmioty sektora prywatnego skupiały 80,0% ogółu pracujących w województwie (tak samo jak przed rokiem). W porównaniu z rokiem poprzednim liczba pracujących w sektorze prywatnym zmniejszyła się o 6,5 tys. osób, tj. o 0,3%, a w sektorze publicznym odpowiednio o 3,0 tys., tj. o 0,6%.

W 2020 r. w województwie mazowieckim w sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo pracowało 11,2% ogólnej liczby pracujących w gospodarce narodowej (w kraju 15,1%), w przemyśle i budownictwie – 19,5% (w kraju 26,9%), w handlu; naprawie pojazdów samochodowych oraz transporcie i gospodarce magazynowej – 23,2% (w kraju 20,9%), w działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz obsłudze rynku nieruchomości – 6,3% (w kraju 3,5%), a w pozostałych sekcjach – 39,8% (w kraju 33,5%).

Mapa 4. Pracujący w 2020 r.

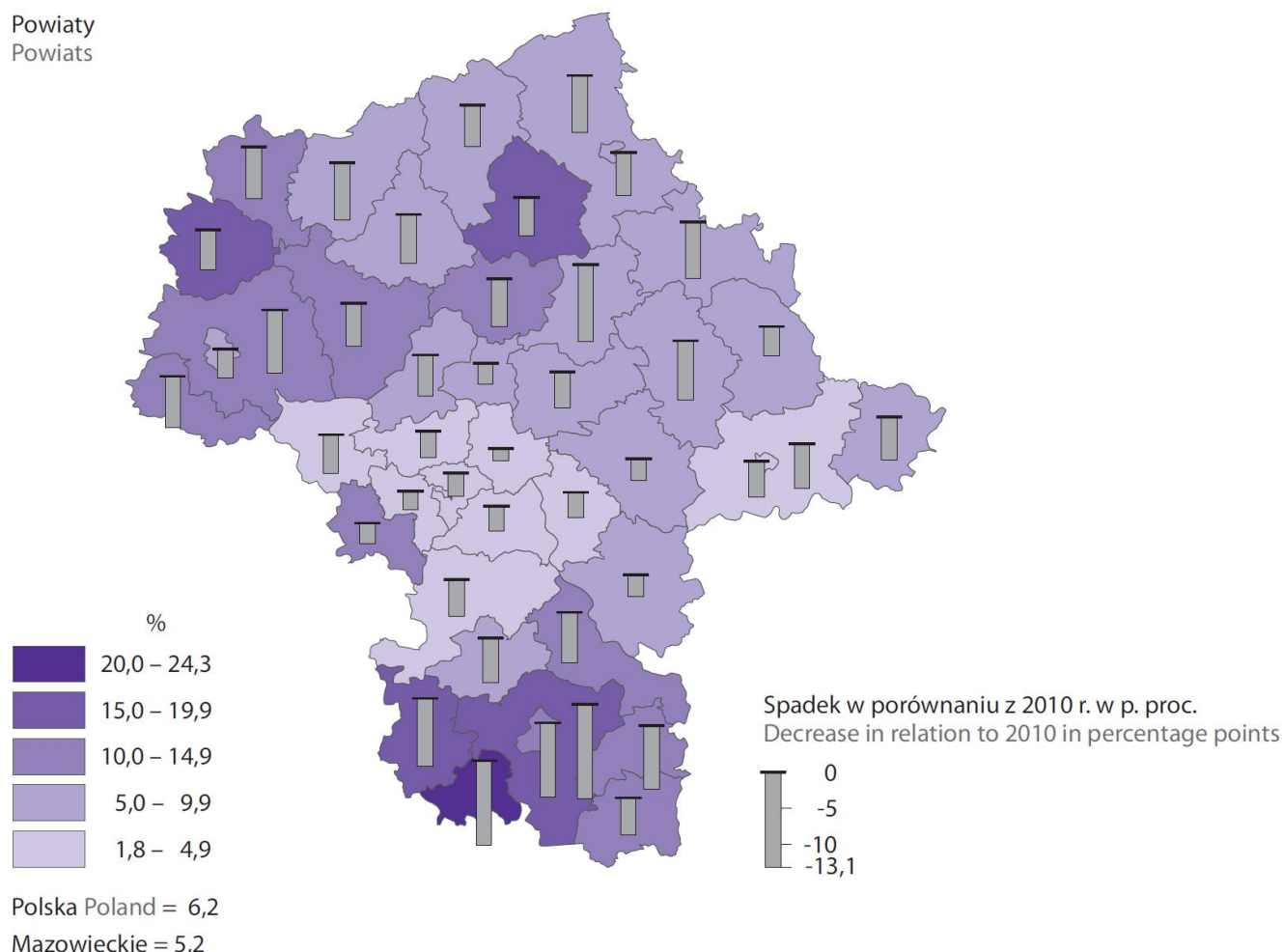

Źródło: Rynek pracy w województwie mazowieckim w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

W 2020 r. tak w województwie, jak i w kraju zanotowano wyższą stopę bezrobocia niż w 2019 r. Stopa bezrobocia w województwie wyniosła 5,2% i była niższa niż średnio w kraju (6,2%). W porównaniu z 2019 r. nastąpił wzrost odpowiednio o 0,8 i o 1,0 p. proc. W skali roku stopa bezrobocia zwiększyła się w 40 z 42 powiatów województwa, najbardziej w zwoleńskim (o 2,1 p. proc.), wyszkowskim (o 2,0 p. proc.) oraz gostynińskim i legionowskim (po 1,8 p. proc.). W województwie miało miejsce wyraźne terytorialne zróżnicowanie stopy bezrobocia. Najniższa notowana była w m.st. Warszawie (1,8% w 2020 r.), a najwyższa – w powiecie szydłowieckim (24,3%).

W końcu grudnia 2020 r. liczba bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy województwa mazowieckiego wyniosła 146,4 tys. osób i była o 18,8% wyższa niż przed rokiem i o 38,6% niższa niż w 2010 r. W kraju liczba bezrobotnych w 2020 r. zwiększyła się w skali roku o 20,8%, a w porównaniu z 2010 r. zmniejszyła się o 46,5%.

Mapa 5. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2020 r.

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

W końcu grudnia 2020 r. udział osób długotrwale bezrobotnych, stanowiących ponad połowę

zarejestrowanych ogółem zmniejszył się w skali roku (o 0,2 p. proc. do 52,3%). Zmniejszył się również odsetek osób bezrobotnych niepełnosprawnych (o 0,9 p. proc. do 4,3%). Absolwenci stanowili 3,1% ogółu bezrobotnych, a ich udział w skali roku zmniejszył się o 0,1 p. proc.

W województwie mazowieckim w końcu grudnia 2020 r. w miastach mieszkało więcej bezrobotnych niż na wsi (80,5 tys. wobec 65,9 tys.). W miastach osób bezrobotnych było więcej o 23,3% niż przed rokiem i mniej o 39,6% niż w 2010 r. Natomiast na wsi osób bezrobotnych mieszkało więcej o 13,7% niż przed rokiem i mniej o 37,3% niż w 2010 r.

Do powiatowych urzędów pracy województwa mazowieckiego w 2020 r. zgłoszono 150,3 tys. ofert zatrudnienia, tj. o 11,9% mniej niż w roku poprzednim. W ciągu roku najwięcej ofert wpłynęło do urzędów pracy w m.st. Warszawie (32,7 tys.), a najmniej w powiecie zwoleńskim (0,3 tys.). W końcu grudnia 2020 r. w województwie na 1 ofertę pracy przypadało średnio 39 osób bezrobotnych, podczas gdy w kraju – 24 (przed rokiem odpowiednio 27 i 18).

Wieś mazowiecka oparta jest głównie na małych gospodarstwach rolnych, niewystarczających by dawać całoroczną pracę wszystkim chętnym. Mechanizacja prac polowych także obniża potrzebę fizycznego zatrudnienia.

Największym problemem w województwie mazowieckim jest występowanie bezrobocia ukrytego, które nie jest wykazywane w oficjalnej ewidencji statystycznej. Często nazywane jest także „bezrobociem agrarnym”, ponieważ dotyczy głównie mieszkańców wsi. Powstaje na skutek istnienia nadwyżek zatrudnienia w rolnictwie. Biorąc pod uwagę specyfikę życia na wsi – ludzie częściej zmieniają status zawodowy, ponieważ bardziej dostępna jest tam praca sezonowa, dorywcza. Część mieszkańców, zatrudnionych przy pracach polowych, będąc zarejestrowanymi bezrobotnymi, nie wyrejestrowuje się.

Ogromna liczba szkół ponadgimnazjalnych zlokalizowana jest w miastach. Dzisiejsza zmiana systemu oświaty oraz przywrócenie szkolnictwa zawodowego za kilka lat może dokonać korekty na wiejskim rynku pracy. Najczęściej młody człowiek, absolwent miejskiej szkoły, usamodzielnia się i nie wraca do pracy na gospodarstwie³.

Walka z bezrobociem ukrytym nie jest łatwa, ponieważ nie można skierować pomocy do konkretnych osób. Rozwiązaniem problemu bezrobocia ukrytego może być stwarzanie warunków do rozwoju wielofunkcyjnych i trwałych ekonomicznie gospodarstw. Pozwoli to na podejmowanie przez osoby dotknięte zjawiskiem bezrobocia ukrytego takiej działalności (lub rozwój dodatkowej działalności), która będzie wykorzystywać istniejące zasoby gospodarstwa i regionu oraz uwzględniać potrzeby rynku.

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich

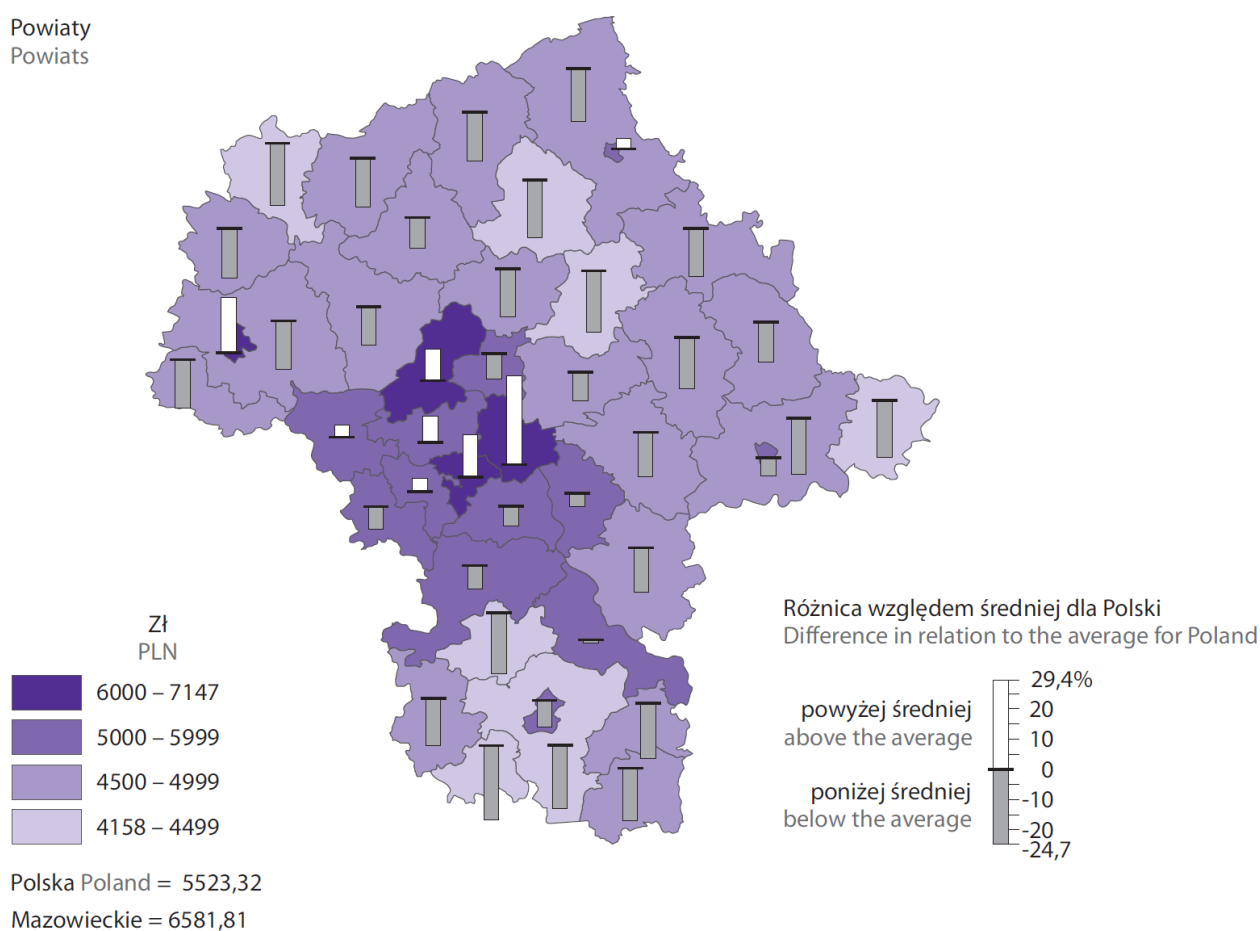
Wyniki badania rocznego pracujących, wynagrodzeniach i czasie pracy (Z-06) wskazują, że w 2020 r.

³ (<http://gospodarka.dziennik.pl/praca/artykuly/418299,duze-bezrobocie-ukryte-w-rolnictwie-na-wsi.html>)

przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie mazowieckim wyniosło 6581,81 zł i było wyższe niż średnio w kraju o 19,2%. Wynagrodzenia w województwie są wyraźnie zróżnicowane terytorialnie; w 2020 r. różnica między wynagrodzeniem najwyższym (w m.st. Warszawie), a najniższym (w powiecie szydłowieckim) wyniosła 2989,68 zł. Wynagrodzenie w m.st. Warszawie osiągnęło poziom 7147,46 zł i było wyższe od średniego w kraju o 29,4%; ponadto wynagrodzenia wyższe niż w Polsce odnotowano w m. Płocku, powiatach: pruszkowskim, nowodworskim, warszawskim zachodnim, grodziskim i sochaczewskim oraz w m. Ostrołęce. Wynagrodzenie w powiecie szydłowieckim wyniosło 4157,78 zł i było niższe od przeciętnego w kraju o 24,7%.

Mapa 6. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2020

Powiaty
Powiat

a Dane dotyczą podmiotów, w których liczba pracujących przekracza 9 osób.
a Data concern economic entities employing more than 9 persons.

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

W 2020 r. w województwie mazowieckim przeciętna liczba emerytów i rencistów wyniosła 1197,9 tys. osób, z czego 86,1% to świadczeniobiorcy ZUS, a 13,9% – pobierający emerytury i renty rolnicze. Ogólna liczba emerytów i rencistów była większa od notowanej przed rokiem o 0,7% oraz większa niż w 2010 r. o 1,8%.

W 2020 r. emerytury i renty z ZUS otrzymywało 1031,6 tys. osób, tj. o 14,5 tys. (o 1,4%) więcej niż przed rokiem i o 64,6 tys. (o 6,6%) więcej niż w 2010 r. Najliczniejszą grupą świadczeniobiorców ZUS są emeryci; w badanym roku stanowili oni 79,8% tej zbiorowości; pozostali to świadczeniobiorcy otrzymujący renty rodzinne (13,3%) oraz renty z tytułu niezdolności do pracy (6,9%). W porównaniu z rokiem poprzednim zanotowano wzrost przeciętnej liczby emerytów (o 2,7%) oraz spadek liczby osób pobierających renty rodzinne (o 1,0%) oraz liczby świadczeniobiorców otrzymujących renty z tytułu niezdolności do pracy (o 7,6%).

Nieco odmiennie kształtowała się dynamika liczby osób, którym wypłacano świadczenia emerytalno-rentowe w ramach rolniczego systemu ubezpieczeń społecznych. Emerytury i renty rolnicze w 2020 r. pobierało 166,4 tys. osób, tj. o 5,6 tys. (o 3,3%) mniej niż w 2019 r. i o 41,2 tys. (o 19,9%) mniej w stosunku do 2010 r. Wśród świadczeniobiorców KRUS dominują emeryci; w 2020 r. stanowili oni 81,9% omawianej zbiorowości; pozostali to otrzymujący renty z tytułu niezdolności do pracy (14,0%) i świadczeniobiorcy, którym wypłacano renty rodzinne (4,2%). W porównaniu z 2019 r. liczba osób pobierających emerytury zmniejszyła się o 3,4%, mniej niż przed rokiem było także osób otrzymujących renty z tytułu niezdolności do pracy (o 3,2%) oraz osób pobierających renty rodzinne (o 1,2%).

W 2020 r. w województwie mazowieckim przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto wypłacana przez ZUS wyniosła 2487,78 zł i była wyższa o 5,9% w porównaniu z rokiem poprzednim (w kraju – wyższa o 5,6%). Przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto rolników indywidualnych ukształtowała się na poziomie 1350,09 zł i wzrosła w skali roku o 6,8% (w kraju o 6,5%).

W 2020 r. w województwie, podobnie jak w latach poprzednich, relacja wysokości świadczeń z ZUS do średniej krajowej kształtowała się odmiennie niż w przypadku KRUS. Pod względem przeciętnej emerytury i renty z ZUS (104,1% średniej krajowej) mazowieckie zajmowało drugie, za województwem śląskim, miejsce w kraju, a w przypadku analogicznego świadczenia wypłacanego przez KRUS (98,1% przeciętnej emerytury i renty rolniczej w Polsce) – miejsce czternaste; niżej uplasowały się województwa małopolskie i wielkopolskie.

Tablica 1. Świadczenia społeczne

Wyszczególnienie Specification	2010	2015	2019	2020
Przeciętna miesięczna liczba emerytów i rencistów w tys. Average monthly number of retirees and pensioners in thousands	1174,5	1122,4	1189,1	1197,9
Przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto wypłacana z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych w zł Average monthly gross retirement and other pension paid from non-agricultural social security system in PLN	1637,58	2047,16	2349,78	2487,78
w tym emerytura of which retirement pension	1756,14	2178,27	2457,61	2590,44
Przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto rolników indywidualnych w zł Average monthly gross retirement and other pension of farmers in PLN	915,29	1144,30	1264,42	1350,09
w tym emerytura of which retirement pension	946,14	1164,39	1269,30	1349,87

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

Wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem po transferach społecznych dla województwa mazowieckiego w badaniu z 2020 r. wyniosła 15,5% i była o 0,7 p. proc. wyższa niż średnia dla kraju (14,8%).

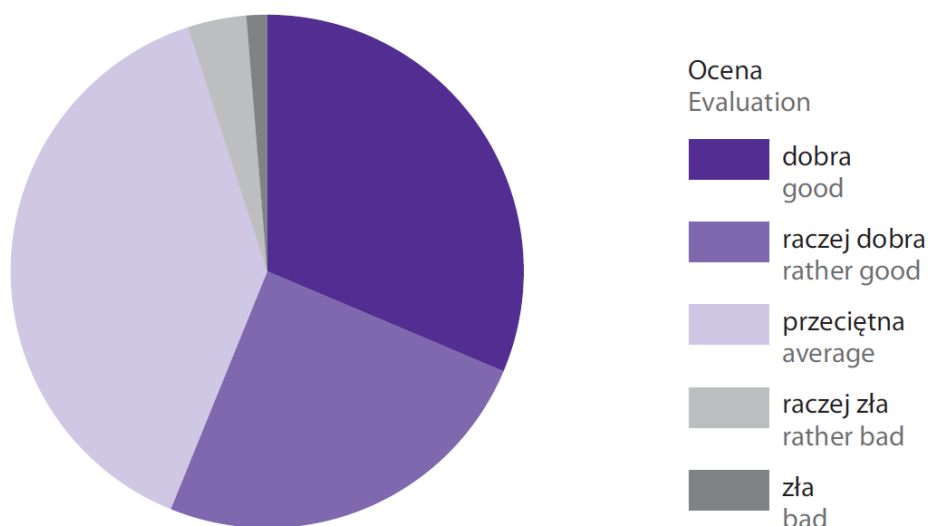
W 2020 r. odsetek osób z dochodami poniżej progu zagrożenia ubóstwem był o 0,3 p. proc. wyższy niż w roku 2019, gdy wyniósł on 15,2%. Podobnie wzrost wartości relatywnego wskaźnika zagrożenia ubóstwem odnotowano w odniesieniu do 2010 r., tj. o 0,5 p. proc.

Współczynnik Giniego⁴ jest jednym ze wskaźników, które informują o poziomie nierówności dochodów. W 2020 r. jego wartość dla województwa była wyższa niż średnia dla kraju (27,2%) i ukształtowała się na poziomie 32,7%.

W porównaniu z 2019 r. współczynnik Giniego dla przeciętnego dochodu do dyspozycji na osobę był niższy o 0,8 p. proc. Spadek tego współczynnika w skali roku wskazuje, choć w niewielkim stopniu, na zmniejszenie nierówności dochodowych gospodarstw domowych w województwie.

⁴ **współczynnik Giniego** jest miarą nierówności rozkładu dochodów; przybiera wartość między 0 a 1 (lub jeśli przemnożymy przez 100, między 0 a 100). Wskaźnik ten osiągnąłby wartość 0 (rozkład jednorodny), gdyby wszystkie osoby miały ten sam dochód, natomiast wartość 1, gdyby wszystkie osoby poza jedną miały dochód zerowy. Zatem, im wyższa jest wartość wskaźnika, tym większy jest stopień koncentracji dochodów i większe jest ich zróżnicowanie. W badaniu EU-SILC wskaźnik ten wyliczono dla przeciętnego rocznego ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji gospodarstwa domowego.

Wykres 2. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2020 r.

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

Obserwowana w 2020 r. poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych zarówno w województwie mazowieckim, jak i w kraju miała wpływ na lepszą ocenę ich aktualnej sytuacji finansowej.

W 2020 r. poziom warunków życia jako dobry albo raczej dobry określiło 56,2% gospodarstw (w Polsce 51,6%), a 5,0% jako raczej zły albo zły (w kraju 5,8%). Jako przeciętną swoją sytuację postrzegало 38,9% gospodarstw (dla Polski średnia wynosiła 42,6%).

W województwie mazowieckim w skali roku nastąpił wzrost odsetka gospodarstw domowych oceniających swoją sytuację materialną jako dobrą albo raczej dobrą o 4,0 p. proc. (w Polsce o 3,0 p. proc.) oraz spadek odsetka gospodarstw postrzegających ją jako raczej złą albo złą o 1,2 p. proc. (w kraju tak samo). Zmniejszył się także udział osób określających swoją sytuację jako przeciętną o 2,7 p. proc. (dla Polski spadek wyniósł 1,8 p. proc.).

Decydujący wpływ na poziom warunków życia członków gospodarstwa domowego ma dochód rozporządzalny, który jest sumą bieżących dochodów (pieniężnych i niepieniężnych) gospodarstwa domowego pomniejszoną o podatki od dochodów, spadków, darowizn oraz nieruchomości. Przeznaczany jest na wydatki oraz przyrost oszczędności.

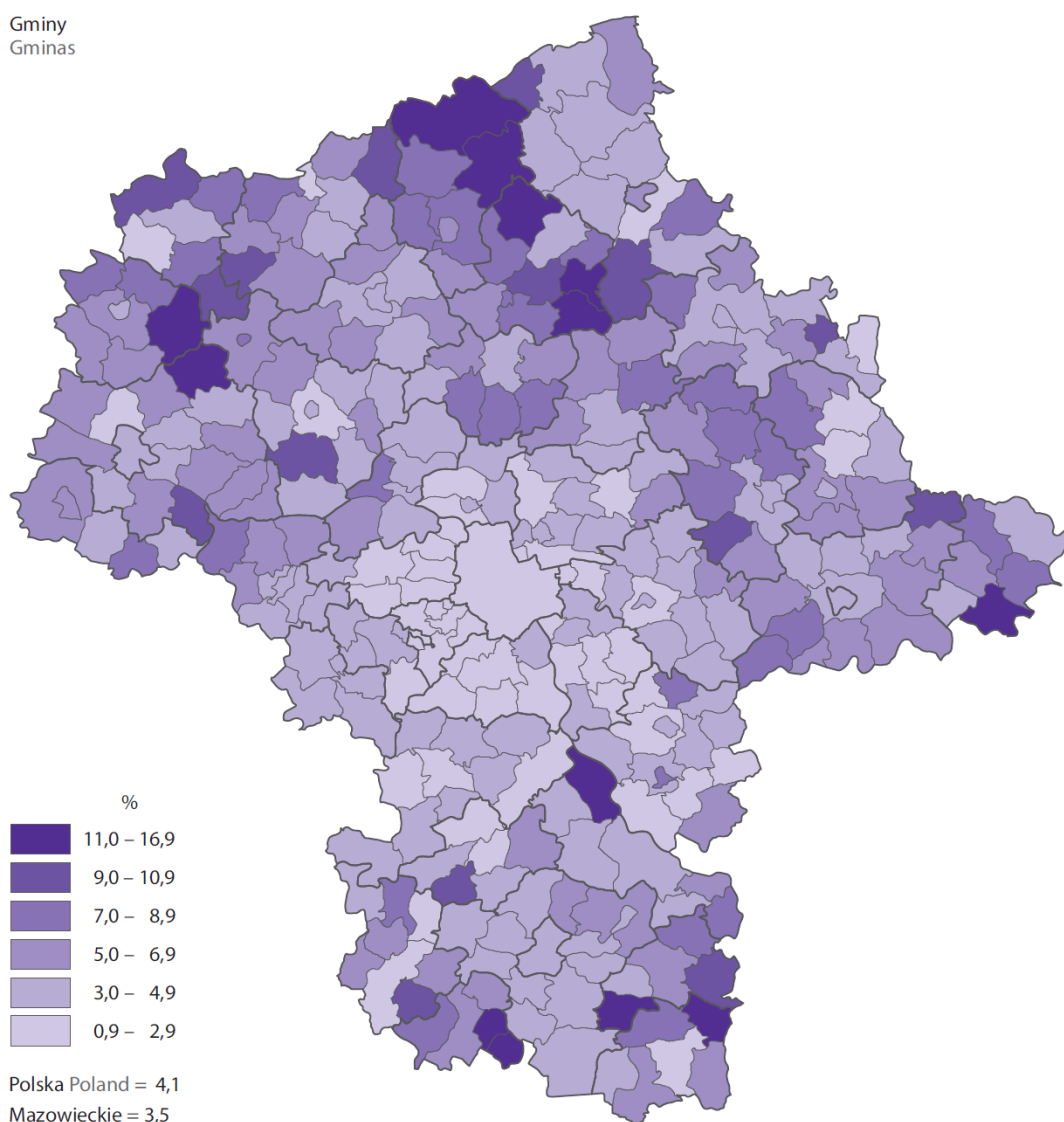
W 2020 r. w gospodarstwach domowych w województwie mazowieckim przeciętny dochód rozporządzalny na 1 osobę wynosił 2240,52 zł. Jego wartość zwiększyła się o 6,3% (o 132,51 zł) w stosunku do analogicznego dochodu sprzed roku i była o 16,7% (o 321,31 zł) wyższa od przeciętnego dochodu rozporządzalnego w kraju (1919,21 zł). W porównaniu z 2019 r. największy wzrost dochodów o 9,5% nastąpił z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie oraz z pracy na własny rachunek o 9,2%. W mniejszym stopniu wzrosły dochody z pracy najemnej o 8,4% oraz ze świadczeń społecznych o 4,8%.

Środowiskowa pomoc społeczna, czyli pomoc udzielana ludności w miejscu zamieszkania

za pośrednictwem ośrodka pomocy społecznej, zrealizowana w 2020 r. w województwie mazowieckim na podstawie ustawy o pomocy społecznej została skierowana do 91,2 tys. gospodarstw domowych i objęła 187,5 tys. beneficjentów. W porównaniu z rokiem poprzednim ich liczba była mniejsza o 10,2%, a w stosunku do 2010 r. o 53,2%.

Udział beneficjentów pomocy społecznej w liczbie ludności województwa mazowieckiego w 2020 r. wynosił 3,5% (w kraju 4,1%) i zmniejszył się w porównaniu z 2019 r. o 0,4 p. proc., a w odniesieniu do 2010 r. o 4,1 p. proc. W województwie występuje silne terytorialne zróżnicowanie zasięgu korzystania z pomocy społecznej osób i gospodarstw domowych. W 2020 r. wartość omawianego wskaźnika była najwyższa w gminach Jednorzec – 16,9% i Różan – 15,3%. Najmniejszy udział w ludności ogółem mieli beneficjenci: w Ożarowie Mazowieckim – 0,9% i Łomiankach – 1,0%.

Mapa 7. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w 2020 r.

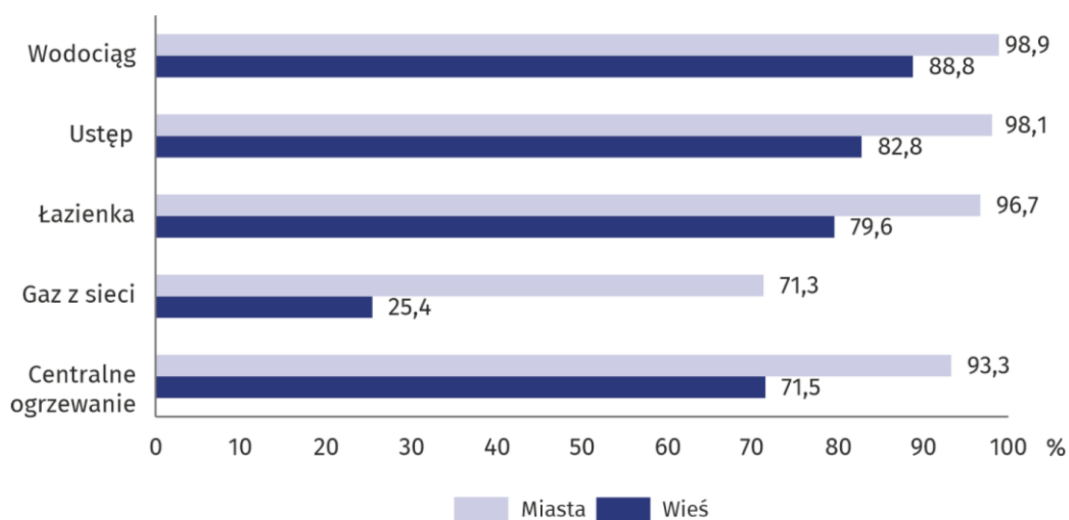

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

1.2.5. Infrastruktura na obszarach wiejskich

W końcu 2020 r. w wodociąg wyposażonych było 96,1% ogółu mieszkań w województwie, w ustęp spłukiwany – 93,9%; łazienkę – 92,0%; centralne ogrzewanie – 87,3%; gaz z sieci – 58,6%. Wśród powiatów najwyższe wskaźniki wyposażania mieszkań w instalacje techniczno-sanitarne odnotowano w m.st. Warszawie (99,7% ogółu mieszkań posiadało wodociąg; 99,3% ustęp spłukiwany) i w Ostrołęce (98,5% ogółu mieszkań wyposażonych było w łazienkę; 96,3% w centralne ogrzewanie). Najmniejszym odsetkiem mieszkań wyposażonych w wodociąg, ustęp spłukiwany, centralne ogrzewanie charakteryzował się powiat lipski (odpowiednio: 80,2%; 72,9%; 60,0%). Natomiast w powiecie przysuskim najmniej było mieszkań wyposażonych w łazienkę (69,8% ogółu mieszkań).

Wykres 3. Stopień wyposażenia mieszkań w instalacje techniczno-sanitarne w 2020 r.

Źródło: Zasoby mieszkaniowe w województwie mazowieckim w 2020 r. Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

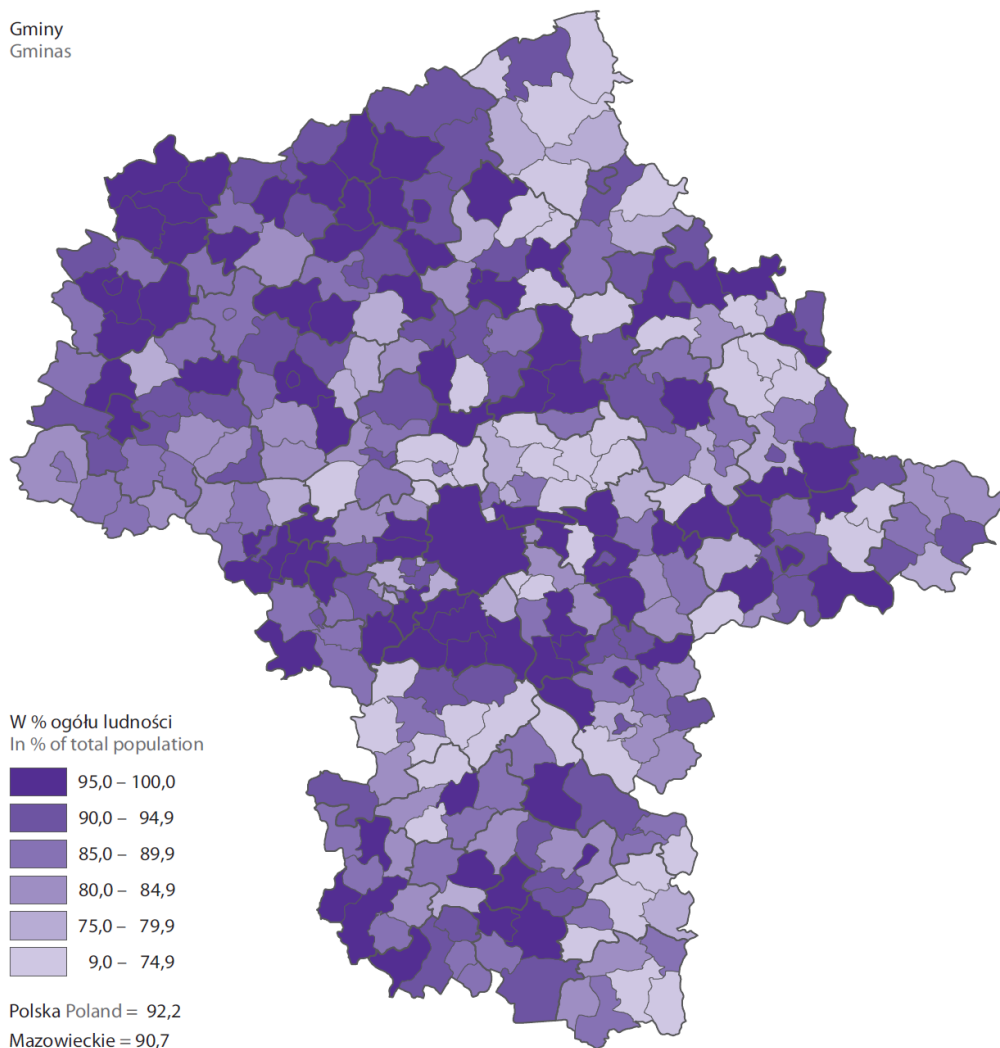
W 2020 r. w województwie mazowieckim sieć wodociągowa rozdzielcza osiągnęła długość 46,9 tys. km i zwiększyła się o 0,6% w porównaniu z 2019 r. oraz o 16,9% w stosunku do 2010 r. (w kraju odpowiednio wzrost o 0,8% i o 14,8%). Liczba przyłączy prowadzących do budynków mieszkalnych wyniosła 849,5 tys. szt. i w odniesieniu do 2019 r. wzrosła o 2,6%.

W 2020 r. na terenach wiejskich zlokalizowanych było 79,6% długości sieci wodociągowej oraz 63,7% przyłączy do budynków mieszkalnych. W porównaniu z rokiem poprzednim długość sieci wodociągowej na terenach wiejskich wzrosła o 0,5%, a w miastach o 1,3%.

Zużycie wody przez gospodarstwa domowe w 2020 r. wyniosło 216,4 hm³ i w stosunku do 2019 r. zwiększyło się o 1,3 hm³. Natomiast przeciętne zużycie wody przez gospodarstwa domowe przypadające na 1 mieszkańca kształtowało się na poziomie 39,9 m³, przy czym w miastach było to 40,9 m³, a na obszarach wiejskich 37,9 m³. W porównaniu z 2019 r. zużycie wody na 1 mieszkańca wzrosło o 0,2 m³ (tak samo w kraju). Na terenach wiejskich odnotowano wzrost zużycia o 0,3 m³, podczas gdy w miastach był na tym samym poziomie.

Mapa 8. Ludność korzystająca z sieci wodociągowej w 2020 r.

Gminy
Gminas

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

W 2020 r. w województwie mazowieckim odprowadzono do wód lub do ziemi 2313,1 hm³ ścieków przemysłowych i komunalnych, spośród których 2084,1 hm³ to ścieki odprowadzone bezpośrednio z zakładów (98% to wody chłodnicze niewymagające oczyszczania), a 229,0 hm³ siecią kanalizacyjną.

Łącznie oczyszczenia wymagało 280,0 hm³ ścieków. Zdecydowana większość z nich to ścieki komunalne, w 2020 r. – 229,0 hm³. Suma tych ścieków zmalała o 2,2% w stosunku do 2010 r., natomiast wzrosła o 2,1% w porównaniu z 2019 r. W okresie ostatnich dziesięciu lat można zaobserwować rozwój i doskonalenie gospodarki wodno-ściekowej w województwie. Efektem tych działań jest wysoki udział oczyszczanych ścieków komunalnych z 78,4% w 2010 r. do 95,9% w 2020 r. Największa ilość ścieków bytowych oczyszczana była w oczyszczalniach o wysoko efektywnych technologiach oczyszczania, umożliwiających zwiększoną redukcję azotu i fosforu, tj. z podwyższonym usuwaniem biogenów. W skali dziesięciu lat udział ścieków oczyszczanych w ten sposób w ściekach wymagających oczyszczenia zwiększył się o 17,7 p. proc. do 84,1%. Pozostała część ścieków komunalnych oczyszczana była biologicznie, a udział

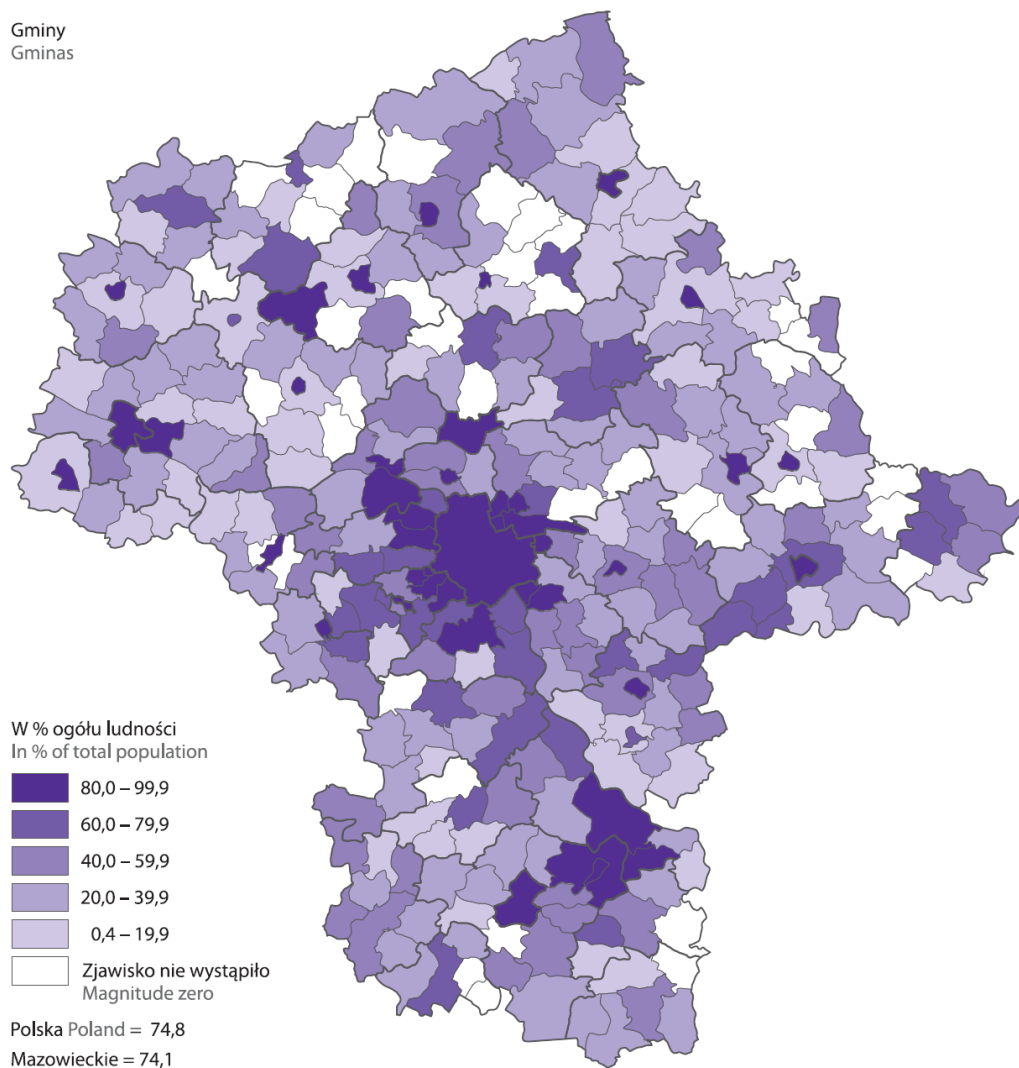
tej metody oczyszczania nie zmienił się znacząco (12,0% wobec 11,8%).

Ścieki komunalne oczyszczane były w 329 oczyszczalniach o łącznej przepustowości 1094,6 dam³/d. Oczyszczalni biologicznych było 262, a z podwyższonym usuwaniem biogenów – 67. W 2020 r. w odniesieniu do 2010 r. więcej było oczyszczalni biologicznych (o 49) i z podwyższonym usuwaniem biogenów (o 1). Łącznie ich przepustowość zwiększyła się o 57,9 dam³/d.

W województwie mazowieckim z oczyszczalni ścieków w 2020 r. korzystało 74,1% ludności, w stosunku do 2019 r. nastąpił wzrost o 0,6 p. proc., natomiast do 2010 r. o 21,1 p. proc. W kraju wskaźnik ten ukształtował się na poziomie 74,8% i był wyższy w porównaniu z 2019 r. o 0,3 p. proc. , a z 2010 r. o 10,1 p. proc.

Największy odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków odnotowano w Przasnyszu (99,9%), zaś najmniejszy w gminie wiejskiej Karniewo (0,4%). Należy zaznaczyć, że w 38 gminach województwa ludność nie korzystała z oczyszczalni ścieków.

Mapa 9. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w 2020 r.

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

W 2020 r. długość sieci kanalizacyjnej w województwie mazowieckim wyniosła 17,4 tys. km i w stosunku do 2019 r. zwiększyła się o 3,1%, a w porównaniu z 2010 r. o 66,2% (w kraju odpowiednio wzrost o 2,7% i o 57,8%). Liczba przyłączy kanalizacyjnych prowadzących do budynków mieszkalnych w relacji do 2019 r. wzrosła o 4,1% osiągając poziom 456,5 tys. szt.

Na obszarach wiejskich usytuowanych było 51,7% sieci kanalizacyjnej oraz 40,5% przyłączy. W porównaniu z 2019 r. długość sieci na terenach wiejskich wzrosła o 413,8 km, a liczba przyłączy o 10,0 tys. szt. (w miastach wzrost odpowiednio o 110,4 km i o 8,0 tys. szt.).

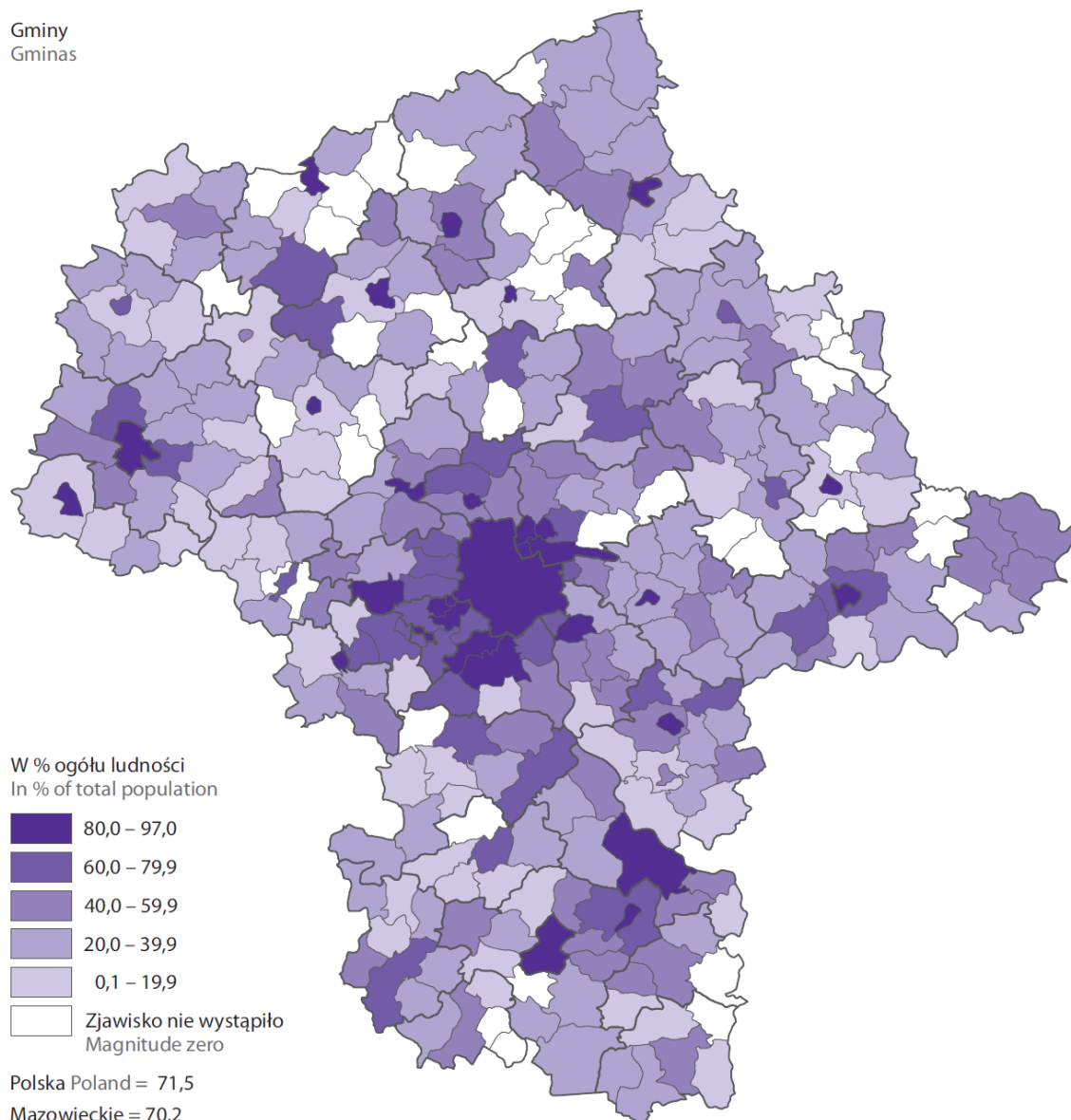
W 2020 r. w województwie mazowieckim siecią kanalizacyjną odprowadzono 229,0 hm³ ścieków. W porównaniu z 2019 r. ich ilość wzrosła o 2,1% (w miastach wzrost o 1,4%, a na wsi o 6,9%).

Gęstość sieci kanalizacyjnej w przeliczeniu na 100 km² wyniosła w województwie 49,1 km i w porównaniu z 2019 r. wzrosła o 1,5 km na 100 km² (w kraju wzrost o 1,4 km na 100 km²). W miastach zagęszczenie sieci kanalizacyjnej wyniosło 383,9 km wobec 27,0 km na terenach wiejskich.

Z sieci kanalizacyjnej w 2020 r. korzystało 70,2% ogółu mieszkańców województwa mazowieckiego (w kraju 71,5%). Wskaźnik ten wzrósł o 0,4 p. proc w porównaniu z 2019 r. i o 8,7 p. proc. w stosunku do 2010 r. (w kraju odpowiednio wzrost o 0,3 p. proc. i o 9,5 p. proc.). W miastach udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej wyniósł 91,0% (w kraju 90,6%), na obszarach wiejskich 32,5% (w kraju 43,1%).

Mapa 10. Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.

Gminy
Gminas

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

Sieć dróg obejmująca drogi krajowe i samorządowe tworzy spójną całość i służy realizacji podstawowego celu transportowego, jakim jest swobodne przemieszczanie towarów i osób.

W województwie mazowieckim na koniec 2020 r. długość dróg publicznych ogółem wyniosła 55476,7 km, z czego 39909,7 km (tj. 71,9%) stanowiły drogi o nawierzchni twardej, a 15567,0 km (tj. 28,1%) – drogi o nawierzchni gruntowej. Należy zaznaczyć, że 95,6% dróg o nawierzchni twardej miało nawierzchnię ulepszoną.

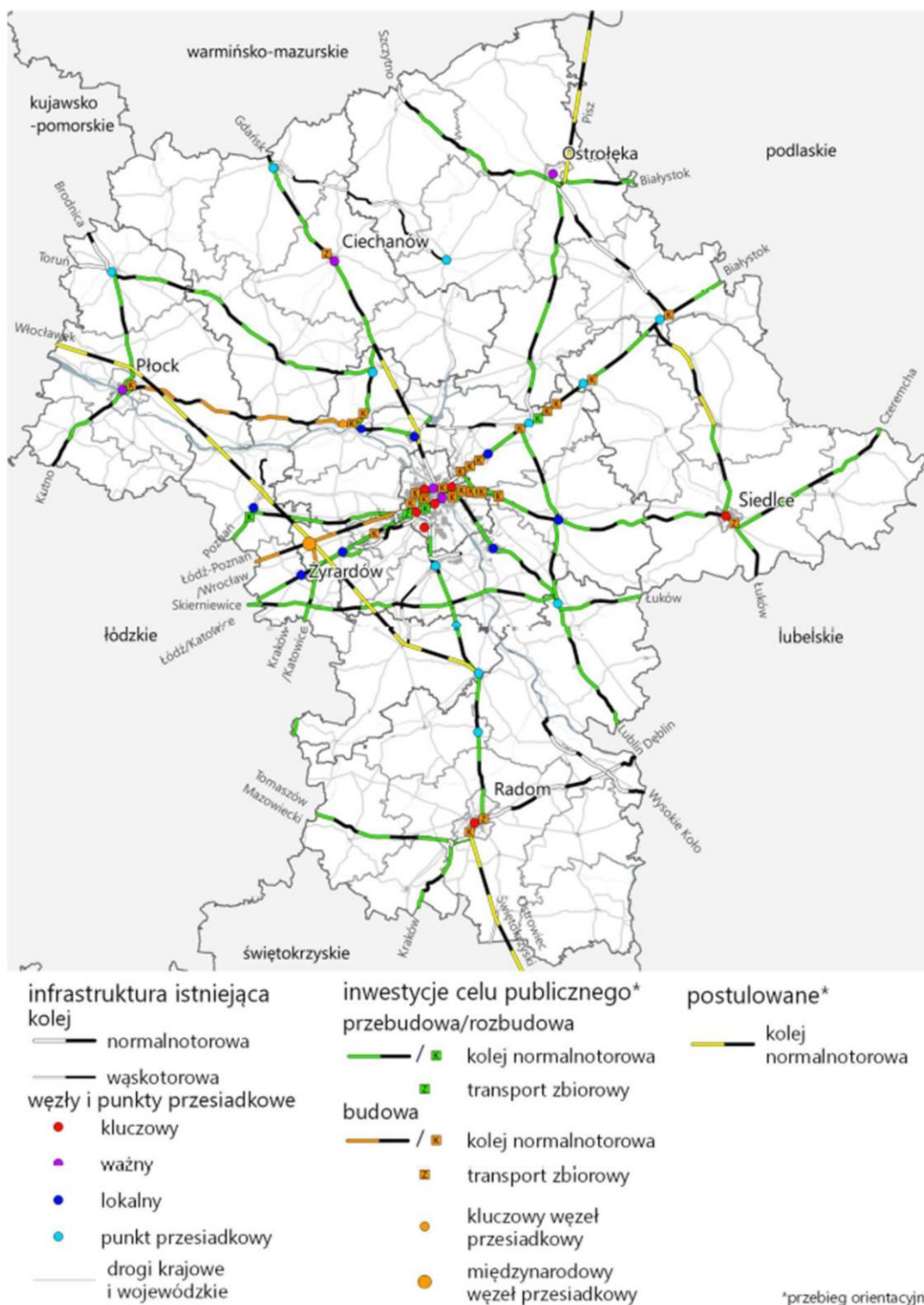
Z roku na rok przybywa dróg o nawierzchni twardej (wzrost w ciągu roku o 1,8%, a w porównaniu z 2010 r. – o 18,4%), a ubywa – o nawierzchni gruntowej (spadek odpowiednio o 0,9% i o 16,3%). W 2020 r. w granicach województwa leżało 12,7% ogólnej długości dróg o nawierzchni twardej w kraju i 13,3% dróg gruntowych.

W 2020 r. na 100 km² powierzchni województwa przypadało 112,2 km dróg publicznych o nawierzchni twardej (więcej o 1,9 km na 100 km² niż rok wcześniej i o 17,4 km na 100 km² niż w 2010 r.). Wskaźnik ten był wyższy niż w Polsce o 11,9 km na 100 km².

Podstawowy układ drogowy i kolejowy w regionie jest silnie scentralizowany. Głównym węzłem transportowym na terenie województwa i zarazem największym w Polsce jest Warszawa. Na jej terenie krzyżują się linie o znaczeniu międzynarodowym (na kierunkach północ-południe i wschód-zachód). W węźle warszawskim zbiega się 7 linii kolejowych magistralnych i pierwszorzędnych oraz Warszawska Kolej Dojazdowa, stanowiąca niezależny element systemu kolei metropolitalnej. Warszawa charakteryzuje się największym wskaźnikiem średniej gęstości eksploatowanych normalnotorowych linii kolejowych w województwie⁵. Nie wszystkie obszary w regionie posiadają jednak równy dostęp do transportu kolejowego. Przez tereny powiatów: żuromińskiego, makowskiego, zwolenńskiego oraz lipskiego nie przebiegają bowiem żadne linie kolejowe.

⁵ Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla województwa mazowieckiego, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa, 2022

Mapa 11. Transport kolejowy na terenie województwa mazowieckiego (stan 2018 r.).

Źródło: Regionalny Plan Transportowy Województwa Mazowieckiego w perspektywie do 2030 roku, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2022

W 2020 r. w województwie mazowieckim komunikacja w ruchu krajowym i międzynarodowym realizowana przez przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 9 osób (bez przedsiębiorstw komunikacji miejskiej) prowadzona była na 1019 liniach krajowych o długości 91,0 tys. km i 77 liniach międzynarodowych o długości 65,9 tys. km. Liczba linii krajowych zmniejszyła się w porównaniu z 2019 r. o 14,1% i o 59,9% w stosunku do 2010 r., natomiast ich długość w stosunku do 2019 r. zwiększyła się o 5,3%, ale w porównaniu z 2010 r. zmniejszyła się o 35,3%. Zwiększyła się natomiast liczba linii międzynarodowych w porównaniu z 2019 r. o 2,7% i w stosunku do 2010 r. o 381,3%, a także ich długość odpowiednio o 6,2% i o 232,8%. W ogólnej liczbie linii krajowych 80,5% stanowiły linie podmiejskie o łącznej długości 24,5 tys. km.

Według stanu w dniu 31 grudnia 2020 r. zasoby mieszkaniowe województwa mazowieckiego wynosiły 2388,2 tys. mieszkań, co stanowiło 15,9% zasobów w kraju. W przeliczeniu na 1000 ludności województwa wielkość zasobów mieszkaniowych kształtowała się na poziomie 440,2 (w kraju 392,4). W skali roku odnotowano wzrost odpowiednio o 7,9 punktu i 6,5. W porównaniu z 2019 r. przybyło 43,7 tys. mieszkań (wzrost o 1,9%). Powierzchnia użytkowa mieszkań wzrosła o 3510,1 tys. m² (o 2,1%). W miastach liczba mieszkań zwiększyła się o 34,6 tys. (o 2,0%), stanowiąc 79,2% przyrostu liczby mieszkań w województwie. Najwięcej mieszkań przybyło w stolicy – 23,4 tys. (53,5% przyrostu mieszkań w województwie i 67,5% przyrostu mieszkań w miastach). Natomiast na wsi liczba mieszkań wzrosła o 9,1 tys. (o 1,4%). Najwyższy przyrost liczby mieszkań, w skali roku, wystąpił w powiatach: wołomińskim (o 3,3%), legionowskim (o 3,2%), piaseczyńskim, pruszkowskim, warszawskim zachodnim (po 3,0%), grodziskim, m.st. Warszawie (po 2,3%) oraz nowodworskim (o 2,1%). Najniższe tempo wzrostu odnotowano w powiatach: łosickim (o 0,2%), lipskim (o 0,3%), przysuskim (o 0,4%).

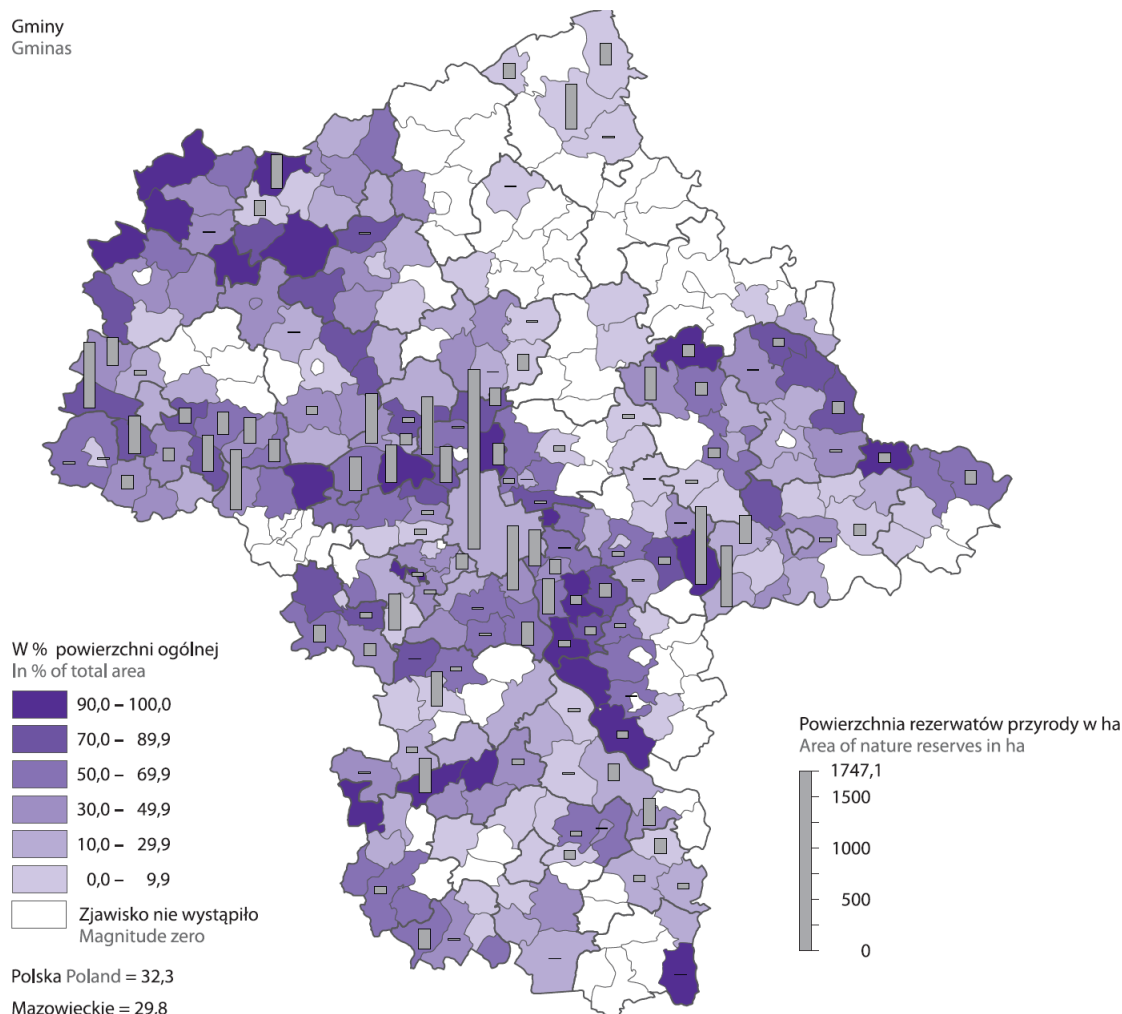
Na terenie województwa mazowieckiego w 2020 r. przeciętna liczba izb w mieszkaniu wynosiła 3,61 (w miastach 3,37, na wsi 4,25). Największą ich liczbą charakteryzował się powiat ostrołęcki (4,61), a najmniejszą m.st. Warszawa (3,13).

1.2.6. Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne

Obszary prawnie chronione w województwie mazowieckim w 2020 r. zajmowały ogółem 1058,1 tys. ha, stanowiły one 29,8% powierzchni ogólnej województwa i 10,5% tej powierzchni w Polsce. Porównując z 2019 r. terenów tych było więcej o 338 ha, a z 2010 r. o 2896 ha. W kraju udział powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych był nieco wyższy i wynosił 32,3%.

Najwyższy odsetek obszarów prawnie chronionych odnotowano w powiecie otwockim (78,1%), a najniższy – w wyszkowskim (0,1%). Na poziomie gmin udział takich obszarów był jeszcze bardziej zróżnicowany. W województwie mazowieckim w 8 gminach obszary prawnie chronione stanowiły całą powierzchnię tych gmin, natomiast w 68 omawiana forma ochrony nie wystąpiła.

Mapa 12. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona w 2020 r.

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

Na koniec 2020 r. w województwie zlokalizowanych było 188 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 19,5 tys. ha. Ich powierzchnia w porównaniu z 2010 r. zwiększyła się o 1336 ha, tj. o 7,3%. Największy obszar zajmowały rezerваты leśne i wodne, które łącznie stanowiły 77,5% ogólnej powierzchni rezerwatów w województwie. Ponadto w mazowieckim znajdowało się 9 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 173,3 tys. ha, z czego 4 częściowo położone były również na terenach sąsiednich województw. Zajmowały one 4,9% ogólnej powierzchni województwa i w większości były zajęte przez lasy (56,0%) oraz użytki rolne (34,1%). Obszary chronionego krajobrazu, z definicji o mniejszych rygorach ochronności, zajmowały 836,7 tys. ha, tj. 23,5% powierzchni województwa. Wyznaczono dotychczas 31 takich obszarów, w tym 2 częściowo położone na terenie innych województw. Od 2010 r. ich ogólna powierzchnia zwiększyła się o 1564 ha, tj. o 0,2%.

Duża część obszarów prawnie chronionych wchodzi w skład Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. W ramach programu Natura 2000, na terenie województwa mazowieckiego wyznaczono dotychczas 18

obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) oraz 62 specjalnych obszarów ochrony siedlisk przyrodniczych, wybranych cennych gatunków roślin i zwierząt (SOO). W 2020 r. powierzchnia OSO wyniosła 428,6 tys. ha (12,1% powierzchni ogólnej województwa), a powierzchnia SOO 193,7 tys. ha (5,4%). Od 2010 r. Obszary Natura 2000 w województwie zwiększyły się o 0,3% i stanowiły 7,4% tych obszarów w kraju. Na terenie województwa największe Obszary Natura 2000 specjalnej ochrony ptaków znajdują się w Puszczy Białej, Ostoi Kozienickiej oraz Doliny Dolnego Bugu, natomiast ochrony siedlisk – w Puszczy Kampinoskiej i Ostoi Nadbużańskiej.

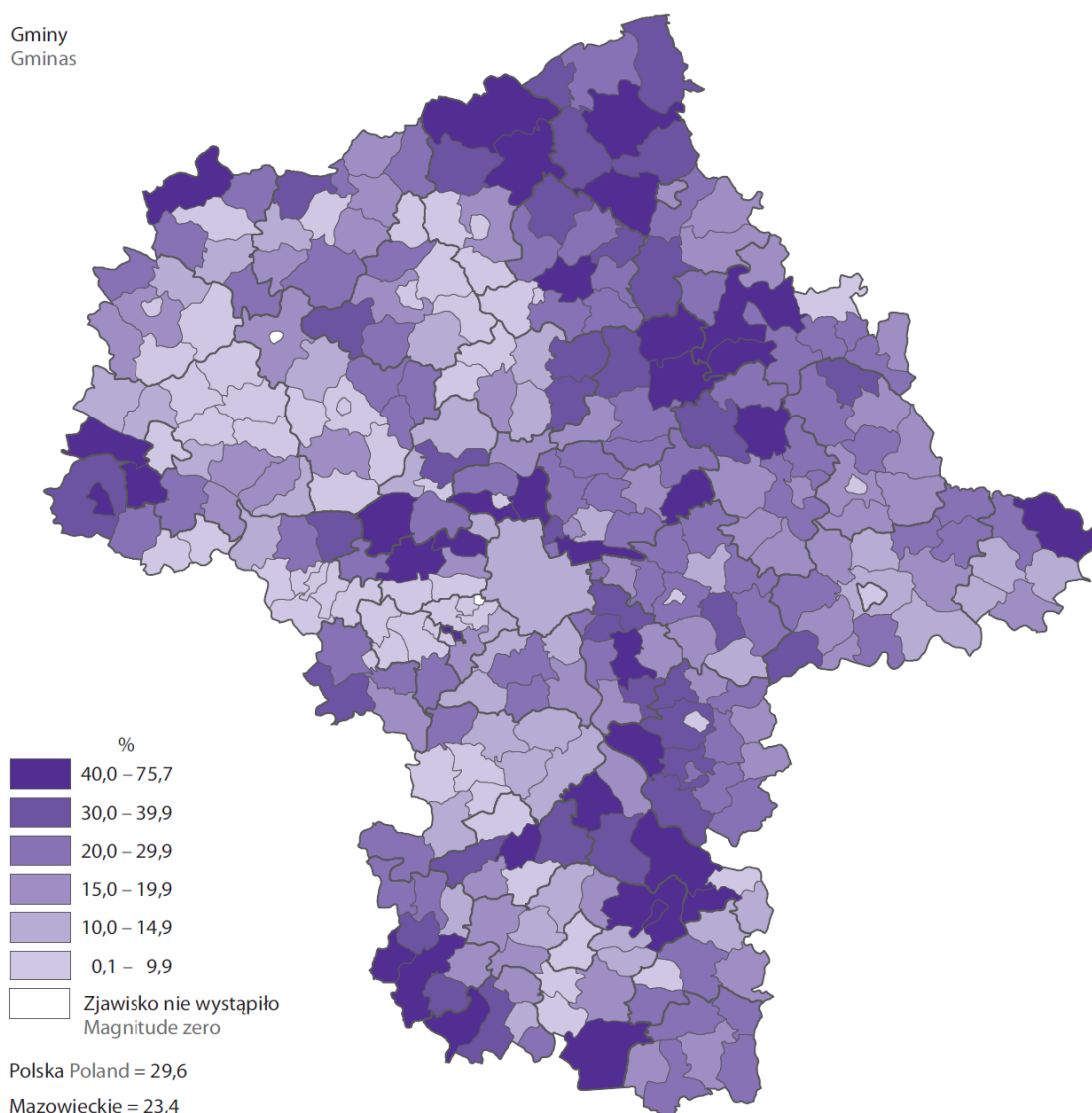
W 2020 r. grunty leśne w województwie mazowieckim zajmowały powierzchnię 845,3 tys. ha, (24,1% powierzchni lądowej), w tym 98,6% stanowiły lasy. W skali roku powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o 1,1 tys. ha, natomiast na przestrzeni dziesięciu lat wzrosła o 24,7 tys. ha. Na terenie mazowieckiego znajdowało się 8,9% ogólnej powierzchni gruntów leśnych w Polsce.

Powierzchnia lasów w województwie w 2020 r. wyniosła 833,3 tys. ha. (wobec 808,8 tys. ha w 2010 r.). W strukturze własnościowej dominowały lasy publiczne (55,0%; w kraju – 80,7%). Wśród nich zdecydowaną większość (91,7%) stanowiły lasy znajdujące się w zarządzie Lasów Państwowych.

Wskaźnik lesistości w województwie był mniejszy od krajowego (wynoszącego 29,6%) i ukształtował się na poziomie 23,4%. W stosunku do 2019 r. wskaźnik ten zmniejszył się o 0,1 p. proc., natomiast do 2010 r. był wyższy o 0,7 p. proc. Wskaźnik lesistości wykazuje duże zróżnicowanie w ujęciu terytorialnym. Jego najwyższy poziom odnotowano w gminach: Izabelin (75,7%), Podkowa Leśna (75,1%) oraz Zielonka (73,7%), zaś najniższy w Sokołowie Podlaskim (0,1%). W dwóch gminach (Piastów, Raciąż) nie było lasów.

Mapa 13. Lesistość w 2020 r.

Gminy
Gminas

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich

Dziedzictwo kultury stanowią obiekty oraz zjawiska, które są nośnikami pewnych wartości. Do dziedzictwa materialnego zaliczane są wytwory człowieka i natury. Należą do nich m.in.: muzea, kościoły, kapliczki, pomniki przyrody, teatry, cmentarze, gminne domy kultury. Dziedzictwo niematerialne natomiast to zwyczaje, tradycje, melodie, opowieści, teksty, gesty, które posiadają wartości duchowe, np.: spotkania koła gospodyń wiejskich, odpusty kościelne, festyny, dożynki, spotkania w świetlicach wiejskich, uczestnictwo w ochotniczych strażach pożarnych.

W 2020 r. do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

w Warszawie, na terenie województwa mazowieckiego wpisanych było 58706 zabytków. Należą do nich obiekty urbanistyczne, sakralne, obronne, publiczne, zamki, rezydencjonalne, zieleń, folwarczne, gospodarcze, mieszkalne, przemysłowe, cmentarze i inne.

Tworzenie regionalnych i międzynarodowych sieci współpracy przez samorządy terytorialne służy wymianie doświadczeń na polu gospodarczym i kulturalnym, a w szczególności umożliwia korzystanie z wiedzy i doświadczeń regionów i miast wysoko rozwiniętych. Jednym z celów takiej współpracy jest promowanie lokalnego dziedzictwa kultury. Dorobek kulturalny partnerów prezentowany jest podczas wystaw, kiermaszów, konkursów i występów zespołów muzycznych. Jednym z przykładów partnerstwa regionalnego jest Stowarzyszenie Gmin Turystycznych Pojezierza Gostynińskiego, które jest „lokalnym mecenasem sztuki”, w tym sztuki ludowej, promuje folklor i jego twórców oraz przedsięwzięcia kulturalne.

Aktywizacja mieszkańców poprzez np.: organizację spektakli oraz koncertów w gminnych domach kultury czy Lokalne Grupy Działania, budowanie kapitału społecznego, lepsze zarządzanie posiadanym potencjałem naturalnym, kulturowym i historycznym, należą do ważnych aspektów życia społecznego.

Oprócz instytucji kultury oferujących ludności różne formy uczestnictwa w kulturze, głównie w charakterze widza, dużą rolę odgrywają te, które angażują ludzi w każdym wieku do bardziej aktywnego i kreatywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym. Do takich placówek należą: centra kultury, domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice. W 2020 r. w województwie funkcjonowało 306 tego rodzaju placówek (o 8 mniej niż w 2019 r. i o 50 więcej niż w 2011 r.). Zdecydowana większość z nich (90,5%) należała do sektora publicznego. W 2020 r. w mazowieckim na 1 instytucję kultury przypadało średnio 17729 osób, był to najwyższy wskaźnik wśród wszystkich województw. W Polsce na 1 instytucję przypadały średnio 9472 osoby.

Centra kultury, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice są instytucjami prowadzącymi wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną. Na koniec 2020 r. w województwie mazowieckim instytucje te prowadziły 832 pracownice specjalistyczne, z których najliczniejsze były pracownice plastyczne (23,4% ogólnej ich liczby). W wymienionych instytucjach działało 1430 grup artystycznych zrzeszających 22,8 tys. członków (z czego największy odsetek stanowili członkowie grup tanecznych – 28,4%). Ponadto funkcjonowało 3398 kół (klubów), w których zajęciach uczestniczyło 71,8 tys. członków (24,8% to członkowie klubów seniora i Uniwersytetów Trzeciego Wieku). Omawiane instytucje w 2020 r. przeprowadziły 961 różnego rodzaju kursów, które ukończyło 11,9 tys. osób (najwięcej było absolwentów kursów języków obcych – 21,1%).

W 2020 r. centra kultury, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice zorganizowały 14,3 tys. imprez (o 46,8% mniej niż w 2019 r.), w których wzięło udział 2810,0 tys. uczestników (o 22,1% mniej niż rok wcześniej). Najwięcej zorganizowanych było warsztatów (30,4%) i koncertów (14,4%), a do najliczniejszych

⁶ Bez powiatu mińskiego, źródło: <https://www.mw kz.pl/rejestr-i-ewidencja-zabytkow>, (dostęp 29.07.2022)

(pod względem średniej liczby osób uczestniczących w 1 imprezie) należały festiwale i przeglądy artystyczne (3051 osób) oraz wystawy (342).

1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie mazowieckim

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Według wstępnych danych Powszechnego Spisu Rolnego 2020 ogólna powierzchnia gospodarstw rolnych, których użytkownicy mieli siedzibę na terenie województwa mazowieckiego wyniosła 2268,1 tys. ha, tj. 13,8% ogólnej powierzchni gospodarstw w kraju. W porównaniu z Powszechnym Spisem Rolnym 2010 była większa o 1,6 tys. ha (o 0,1%). W użytkowaniu gospodarstw indywidualnych znajdowało się 2212,8 tys. ha, tj. prawie 98% ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych. Użytki rolne w gospodarstwach rolnych zajmowały 1961,8 tys. ha, stanowiąc 86,5% powierzchni ogólnej. W porównaniu z 2010 r. powierzchnia tych gruntów zwiększyła się o 17,6 tys. ha (o 0,9%). Użytki rolne utrzymywane w dobrej kulturze rolnej zajmowały 1931,7 tys. ha, tj. 98,5% powierzchni użytków rolnych, natomiast powierzchnia pozostałych użytków rolnych wyniosła 30,1 tys. ha i stanowiła 1,5%. We wszystkich województwach udział użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej w ogólnej powierzchni użytków rolnych przekroczył 96%.

W wewnętrznej strukturze użytków rolnych największą powierzchnię zajmowały grunty pod zasiewami – 1268,8 tys. ha, a następnie trwale użytki zielone – 518,9 tys. ha, przy czym łąki trwale uprawiano na powierzchni 461,1 tys. ha, a pastwiska trwale na powierzchni 57,8 tys. ha. Pod uprawy trwale przeznaczonych było 113,6 tys. ha. Powierzchnia gruntów ugorowanych (łącznie z powierzchnią upraw na przyoranie uprawianych w plonie głównym) wyniosła 28,2 tys. ha. Ogrody przydomowe zajmowały 2,2 tys. ha.

W województwie mazowieckim według wstępnych danych PSR 2020, średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych wyniosła 9,4 ha i była większa od zarejestrowanej w PSR 2010 o 0,9 ha. Największą średnią powierzchnię użytków rolnych odnotowano w województwie zachodniopomorskim – 30,9 ha, a najmniejszą w małopolskim – 4,3 ha.

Powierzchnia UR w województwie mazowieckim na przestrzeni lat zmniejszała się, przy czym tempo tych zmian wyraźnie przyspieszało. Podczas gdy w latach 1991–1999 ubytek UR w województwie wyniósł około 2%, to w latach 2002–2010 aż 10,8%. Jednak w 2020 r. zanotowano w stosunku do 2010 r. niewielki wzrost z 1944,2 tys. ha do 1961,8 tys. ha (o 17,6 tys. ha). Proces ten na przestrzeni lat jest związany z przejmowaniem gruntów rolnych na cele nierolnicze, m.in. zabudowę mieszkaniową. Ponieważ w województwie dominują gleby niższych klas, niepokojące jest przeznaczanie gleb najwyższych klas na cele nierolnicze, w tym szczególnie w okolicach Warszawy. Kontynuacja tego trendu może trwale obniżyć potencjał produkcyjny rolnictwa regionu. Powierzchnia gruntów rolnych wyłączonych na cele nierolnicze w 2020 roku wyniosła 362 ha, z największym udziałem wyłączeń z przeznaczeniem pod zabudowę osiedlową i tereny przemysłowe. Skala przejmowania gruntów rolnych na

cele nierolnicze związane z zabudową mieszkaniową jest największa w najbliższym otoczeniu dużych miast. Jednak jest to zjawisko występujące także na terenach wiejskich i właśnie tam najbardziej wpływa na potencjał produkcyjny rolnictwa.

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej

Gleby województwa mazowieckiego nie należą do najbardziej urodzajnych w skali kraju. Przeważają gleby słabych klas (V–VI), gleby najbardziej przydatne do produkcji rolnej (klasy I–III) stanowią jedynie 18% powierzchni użytków rolnych. Dodatkowym utrudnieniem w prowadzeniu gospodarki rolnej jest mozaikowy układ gleb o różnej żyzności. Największe zwarte obszary gruntów o najlepszej jakości występują w powiatach: ciechanowskim, płońskim, płońskim, gostynińskim, grodziskim, grójeckim, sochaczewskim. Część północno-wschodnia charakteryzuje się najsłabszymi glebami w skali województwa.

Warunki glebowe charakteryzuje zróżnicowanie jakości wynikające z pochodzenia skał macierzystych, rzeźby terenu, klimatu i stosunków wodnych. W województwie mazowieckim, średni wskaźnik waloryzacji rolnej przestrzeni produkcyjnej wynosi niespełna 60 punktów, przy 66,6 w Polsce, w 125-punktowej skali Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG).

Na terenie województwa przeważają gleby bielcowe na piaskach, żwirach i glinach zwałowych oraz gleby brunatne na wysoczyznach morenowych. Miejscowo wykształciły się czarne ziemie (między innymi na Równinie Błońskiej oraz w rejonie opinogórskim, nazywane często „ciężkimi ziemiami ciechanowskimi”), na piaszczystych terenach nadzalewowych – gleby bielicoziemne, zaś w dolinach większych rzek: Wisły, Bugu i Bzury pojawiają się mady. W dnach dolin rzek oraz na wysoczyznach obszarach bezodpływowych występują gleby bagienne i pobagienne. Gleby torfowe wytworzyły się w dolinach Narwi, Pilicy, Skrwy i Rozogi. Przewaga gleb bielcowych w znacznej mierze przyczyniła się do wysokiego udziału (ok. 45% w województwie, wobec 34% w kraju) gleb słabych klas V–VI. Grunty najlepsze jakościowo dla produkcji rolnej (grunty klas I–III stanowiące około 18% powierzchni użytków rolnych) występują w różnych częściach województwa, a największe zwarte obszary – na Równinie Błońskiej, Wysoczyźnie Ciechanowskiej oraz wzdłuż koryta Wisły (powiaty: ciechanowski, płoński, płoński, gostyniński, grodziski, grójecki i sochaczewski). Gleby województwa mazowieckiego zaliczane są do mało zdewastowanych i zdegradowanych z naturalną zawartością metali ciężkich.

Najważniejszym czynnikiem ograniczającym produkcję roślinną w województwie mazowieckim jest zakwaszenie gleb, z wysokim udziałem gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych ocenianym na 58% na podstawie danych Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej. Ocenia się, że zasobność gleb w województwie mazowieckim w przyswajalne makroelementy jest następująca: – w fosfor - w 44% wysoka i bardzo wysoka, w 26% średnia oraz w 30% bardzo niska i niska; w potas – w 55 % niska i bardzo niska, w 24% średnia oraz w 21% wysoka i bardzo wysoka; w magnez – w 39% wysoka i bardzo wysoka, w 33% niska i bardzo niska oraz w 28% średnia.

Ważnym aspektem środowiskowego wymiaru produkcji rolnej są straty w rolnictwie spowodowane czynnikami środowiskowymi. Jednym z najważniejszych surowców naturalnych jest woda, jej brak negatywnie wpływa m.in. na przemysł czy rolnictwo. Odpowiednia dostępność wody oddziałuje na kształtowanie żyzności gleby, stanowi podstawowy czynnik środowiskowy, limitujący produkcję rolną.

Istotnym elementem gospodarki Mazowsza jest rolnictwo, które w znacznym stopniu uzależnione jest od warunków pogodowych. Zmiany klimatyczne stają się coraz bardziej odczuwalne, pojawiają się dłuższe okresy suszy, innym razem intensywne opady deszczu. Coraz częściej obserwujemy więc opady deszczu, gradobicia, burze, powodzie oraz susze, niskie lub wysokie temperatury powietrza, mało śnieżne zimy, które nie zapewniają odnowienia zasobów wody w glebie, powodując jej braki na początku okresu wegetacyjnego. W przeważającej części województwa mazowieckiego opady roczne nie przekraczają 550 mm. Województwo Mazowieckie cechuje niski stopień retencji naturalnej gruntów, zjawiska suszy powodują znaczne straty przyczyniając się do obniżenia plonów, spadku poziomu wód gruntowych oraz zanikania wody w zbiornikach wodnych. Zarówno gospodarcze jak i społeczne skutki suszy mogą być odczuwalne w kolejnych latach. Przede wszystkim gospodarstwa rolne odnotowują duże straty w produkcji rolnej, wielu poszkodowanych rolników potrzebuje znacznych środków finansowych, aby wznowić produkcję i poprawić sytuację finansową swoich gospodarstw. Ryzyko okresowej suszy występuje szczególnie w południowych i centralnych rejonach województwa. Obszary w największym stopniu zagrożone suszą glebową zlokalizowane są w powiatach: wołomińskim, wyszkowskim, żuromińskim, mławskim i węgrowskim. Wpływ na ryzyko suszy mają także czynniki antropogeniczne, takie jak niewłaściwa melioracja i regulacja koryt rzecznych oraz likwidacja terenów bagiennych i podmokłych. Jako zagrożenie hydrologiczne w regionie wskazuje się obszary zagrożone pustynnieniem wskutek niskiej retencji. Obejmują one większość regionu, z wyjątkiem części północnowschodniej oraz obszarów położonych na południe od Radomia. W celu zwiększenia odporności rolnictwa na suszę, należy dążyć do zatrzymania jak największej ilości wody na miejscu, poprzez zmniejszenie odpływu powierzchniowego i gruntowego do cieków wodnych. Przyspieszenie bowiem obiegu wody w zlewniach ma bezpośredni wpływ na zwiększenie częstotliwości występowania susz czy podtopień, powoduje również zwiększenie ilości substancji biogennych dopływających do rzek i jezior, w wyniku ich wymywania z gleby. Dla poprawy sytuacji wskazana jest realizacja działań służących zwiększeniu lokalnych zasobów wodnych. Podstawową potrzebą jest konieczność zapewnienia wody na obszarach rolniczych poprzez gromadzenie, zatrzymanie jak największej ilości wody na miejscu, co spowoduje zmniejszenie odpływu powierzchniowego do cieków wodnych. Metodą ograniczania powyższych zjawisk może być racjonalne retencjonowanie wody w okresach suchych i odprowadzenie jej nadmiaru w okresach mokrych. Przyczynia się do tego regularna konserwacja wód, urządzeń wodnych i melioracyjnych. Urządzenia te stanowią zespół powiązanych ze sobą elementów, dlatego też sprawne ich funkcjonowanie zapewnić może wymierne korzyści. Urządzenia jak rowy melioracyjne, sieci drenarskie, utrzymywane są przez właścicieli gruntów lub działające na danym obszarze spółki wodne.

Zmniejszenie odpływu wód przez wydłużenie ich czasu i drogi spływu (mała retencja), można osiągnąć m.in. przez budowę małych zbiorników wodnych, które mogą wpływać korzystnie na stan środowiska naturalnego poprzez poprawę jakości wody, ochronę przed erozją wodną, ochronę przed powodzią i suszami, zwiększenie różnorodności biologicznej, zaspokojenie potrzeb wodnych rolnictwa. Należy mieć na uwadze, że w zlewniach rolniczych małe zbiorniki pełnią wiele funkcji, w tym oprócz retencyjnej, funkcję biocenotyczną (enklawy różnorodności biologicznej), sozologiczną – poza wodą trafiają także różnego rodzaju substancje zanieczyszczające, w szczególności biogeny, będące efektem prowadzonej na gruntach gospodarki rolnej; akumulacja tych substancji w małych zbiornikach śródpolnych powoduje, że nie dostaną się one do wód powierzchniowych rzek lub jezior, funkcję gospodarczą (źródło wody do picia dla zwierząt gospodarskich, możliwość nawadniania upraw w okresach bezdeszczowych).

Podejmowanie różnorodnych inicjatyw umożliwiających realizację konkretnych zamierzeń w omawianej tematyce stało się koniecznością. Przykładem takich inicjatyw mogą być programy wsparcia, skierowane do szerokiej liczby beneficjentów i polegające na dofinansowaniu zagadnień w zakresie retencji wody jak np. dofinansowanie do budowy i renowacji zbiorników wodnych służących małej retencji czy też program wsparcia spółek wodnych, który pozwoli na przywrócenie sprawności eksploatacyjnej urządzeń, których stan techniczny stale się pogarsza. Rowy melioracyjne ulegają zamuleniu, porastają zakrzaczeniami i drzewami. Brak konserwacji powoduje spowolniony odpływ wód, często ich stagnację. To z kolei przyczynia się do podtopień przyległych terenów. Źle funkcjonujące urządzenia nie zapewniają wystarczającego spływu podczas intensywnych opadów i uniemożliwiają odpowiednie nawadnianie w czasie suszy. Zwiększenie przez spółki wodne zakresu prac, zapobieganie całkowitej dewastacji i zniszczeniu urządzeń, a w konsekwencji pozwoli na przywrócenie właściwych warunków gruntowo-glebowych. Zmniejszy zagrożenia lokalnymi podtopieniami oraz w aspekcie odczuwalnych negatywnych zmian klimatu przyczyni się do przeciwdziałania skutkom suszy odczuwalnej szczególnie w rolnictwie.

Tym samym wspieranie działań lokalnych służących retencjonowaniu wody jest skutecznym narzędziem w przeciwdziałaniu skutkom suszy, jak i powodzi, ale także pozwala racjonalnie gospodarować wodą, by skorzystały na tym również gospodarstwa rolne i środowisko.

Na terenie województwa mazowieckiego działają również komisje ds. szacowania szkód w gospodarstwach rolnych i działach specjalnych produkcji rolnej, które zostały spowodowane niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi (m.in. deszczem nawalnym, gradem, przymrozkami wiosennymi lub huraganem). W 2022 r. na obszarze województwa działa 297 komisji, które od stycznia do czerwca 2022 r. dokonały lustracji szkód u ok. 800 producentów rolnych.

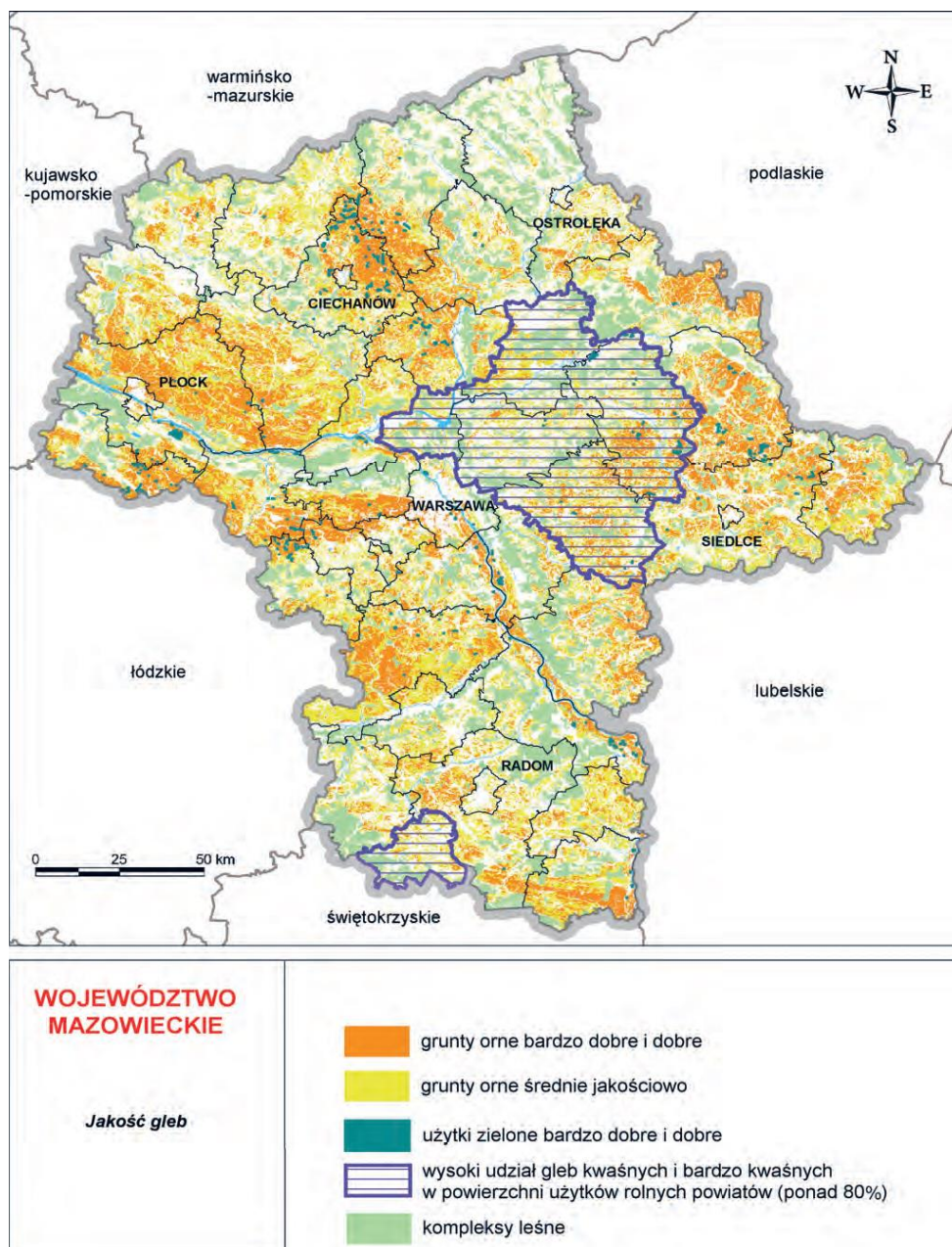
Istotnym zagrożeniem dla produkcji rolniczej są również choroby zwierzęce. Afrykański pomór świń (ASF) to groźna, nieuleczalna choroba wirusowa świń i dzików. Głównym rezerwuarem wirusa są dziki. Pozostałe gatunki zwierząt nie są wrażliwe na zakażenie. Choroba nie jest groźna dla ludzi, powoduje jednak istotne straty ekonomiczne. W Polsce pierwsze przypadki ASF stwierdzono w 2014 r. Afrykański Pomór Świń

w 2021 roku dotknął 124 stada świń w Polsce, natomiast w 2020 r. wystąpiły 103 ogniska ASF u świń. Rosnąca liczba ognisk tej choroby u świń przyczyniła się do rezygnacji rolników z prowadzenia chowu i spadku pogłowia świń. W związku z wykryciem ASF w Polsce wyznaczono specjalne obszary w których wprowadzone zostały ograniczenia w przemieszczaniu świń zarówno w obrębie obszarów, jak i poza obszary w granicach Polski. W województwie mazowieckim w 2022 r. nie wykryto żadnego ogniska ASF. Aktualnie wyznaczony został obszar objętymi ograniczeniami I (strefa niebieska) oraz obszar objęty ograniczeniami II (strefa różowa). Strefa różowa obejmuje głównie obszar centralny, południowy i wschodni województwa. Na terenie województwa mazowieckiego w latach 2020-2021 stwierdzono ognisko ASF na obszarze gmin Żuromin, Wieczfnia Kościelna, Trojanów, Sienno, Rzecznów oraz Ciepiałów.

W związku z negatywnym oddziaływaniem rolnictwa na środowisko istotnym źródłem presji na środowisko wodne pozostaje niedostateczna sanitacja obszarów wiejskich. W 2021 roku z oczyszczalni ścieków w województwie korzystało 34,2 % mieszkańców wsi (w 2010 roku – zaledwie 22,3 %), podczas gdy w Polsce znacznie więcej, bo 46,3 %. Ponadto jednym z problemów występujących na terenie województwa mazowieckiego są spływy powierzchniowe zanieczyszczeń, obciążone głównie związkami biogennymi (azotem i fosforem) pochodzenia rolniczego. Według Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2021 zużycie nawozów mineralnych oraz wapniowych rośnie w roku 2019/2020 było wyższe o ponad 60 tys. ton niż w roku 2014/2015.

Jednocześnie olbrzymie znaczenie ma pozytywne oddziaływanie rolnictwa na środowisko, w związku z zapobieganiem degradacji UR, ochroną bioróżnorodności, poprawą stosunków wodnych oraz zapobieganiem erozji gleb. Środowiskowy wymiar rolnictwa jest znaczący w województwie mazowieckim w związku z rozdrobnioną strukturą gospodarstw i tradycyjnym charakterem gospodarowania. Według koncepcji europejskiego modelu rolnictwa, wyznaczonego w *Agendzie 2000*, może ono obok podstawowej funkcji produkcji żywności pełnić ważną rolę w zakresie ochrony środowiska i krajobrazu, zachowania żyzności gleb oraz bogactwa siedlisk i bioróżnorodności, a także tradycji i dziedzictwa kulturowego.

Mapa 14. Jakość gleb

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, MBPR, 2014 (stan środowiska w województwie mazowieckim w 2006 r. Opracowano na podstawie danych WiOŚ (2007).

1.3.3. Struktura gospodarstw

liczba gospodarstw i ich struktura, pow. UR, średnia wielkość gospodarstwa

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2020 r., liczba gospodarstw rolnych ogółem w województwie mazowieckim wyniosła 208,1 tys. i stanowiła 15,8% ogólnej liczby gospodarstw rolnych w Polsce. W porównaniu z Powszechnym Spisem Rolnym 2010 liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się o 20,7 tys., tj. o 9,1%.

W strukturze gospodarstw rolnych największą grupę stanowiły gospodarstwa o powierzchni od 1

do 5 ha użytków rolnych (44,0% ogólnej liczby gospodarstw rolnych) oraz od 5 do 10 ha UR (27,2%). Najmniej natomiast odnotowano gospodarstw najmniejszych o powierzchni do 1 ha UR włącznie (1,5%) oraz gospodarstw największych 50 ha UR i więcej (1,6%).

Tablica 2. Struktura gospodarstw rolnych

Grupy obszarowe użytków rolnych	2010		2020	
	w tysiącach	w odsetkach	w tysiącach	w odsetkach
OGÓŁEM	228,8	100,0	208,1	100,0
Do 1 ha włącznie	2,9	1,3	3,1	1,5
1-5	101,8	44,5	91,6	44,0
5-10	66,4	29,0	56,7	27,2
10-15	29,0	12,7	25,9	12,5
15-20	12,8	5,6	11,9	5,7
20-50	14,0	6,1	15,4	7,4
50 ha i więcej	1,9	0,8	3,3	1,6

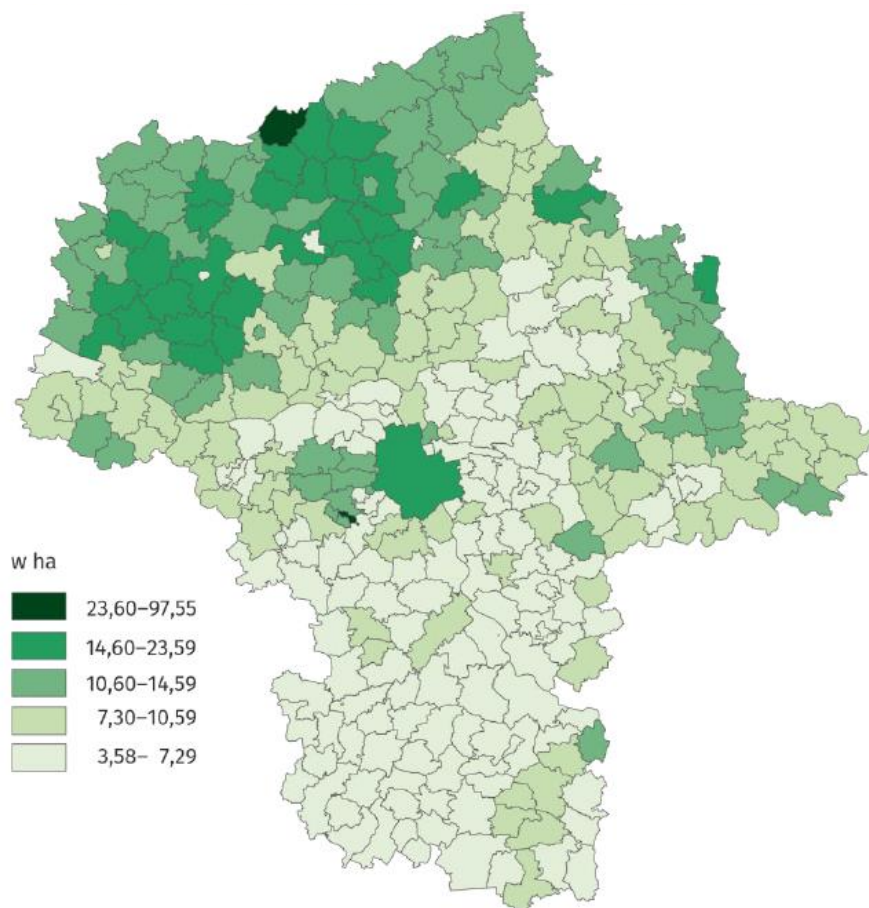
Źródło: Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie mazowieckim, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

Największy spadek liczby gospodarstw rolnych w porównaniu z 2010 r. odnotowano wśród gospodarstw o powierzchni od 5 ha do 10 ha użytków rolnych (o 14,6%), a następnie w grupie obszarowej 10-15 ha UR (o 10,6%) oraz w grupie 1-5 ha UR (o 10,0%). Znacznie wzrosła natomiast liczba gospodarstw największych o powierzchni 50 ha UR i więcej (o 75,1%). Wzrost odnotowano również w grupie gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych 20-50 ha (o 9,9%), oraz w grupie gospodarstw najmniejszych do 1 ha włącznie (o 9,2%).

Obserwowany spadek liczby gospodarstw rolnych, przy niewielkim zwiększeniu się powierzchni użytków rolnych, znalazł swoje odzwierciedlenie we wzroście (o 11,8%) średniej powierzchni użytków rolnych przypadającej na 1 gospodarstwo rolne z 8,5 ha w 2010 r. do 9,5 ha w 2020 r.

Wśród gospodarstw rolnych spisanych w 2020 r. dominowały gospodarstwa prowadzące wyłącznie produkcję roślinną, stanowiąc 61,9%. W porównaniu z 2010 r. ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych zwiększył się o 17,5 p. proc. Gospodarstwa prowadzące wyłącznie produkcję zwierzęcą stanowiły 0,5% (tyle samo co w 2010 r.), natomiast udział gospodarstw prowadzących jednocześnie produkcję roślinną i zwierzęcą zmniejszył się o 17,5 p. proc. do 37,6%.

Mapa 15. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym w 2020 r.

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie mazowieckim, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

W województwie mazowieckim większość gospodarstw rolnych (61,9%) zajmowało się wyłącznie produkcją roślinną, 37,6% zajmowało się zarówno produkcją roślinną, jak i zwierzęcą, a 0,5% tylko produkcją zwierzęcą. Największe były gospodarstwa prowadzące działalność mieszaną – ich średnia powierzchnia użytków rolnych wyniosła 13,3 ha. W gospodarstwach rolnych prowadzących wyłącznie produkcję roślinną oraz prowadzących wyłącznie produkcję zwierzęcą, średni areal wyniósł odpowiednio 7,1 i 2,0 ha UR. W porównaniu z PSR 2010 zwiększył się odsetek gospodarstw prowadzących wyłącznie produkcję roślinną (o 17,5 p. proc.), zmniejszył się odsetek gospodarstw prowadzących produkcję roślinną i zwierzęcą (o 17,5 p. proc.), natomiast odsetek gospodarstw prowadzących wyłącznie produkcję zwierzęcą pozostał na zbliżonym poziomie.

stopień specjalizacji

W województwie mazowieckim zarysowują się korzystne zmiany struktury agrarnej, następuje rozwój i modernizacja wyspecjalizowanych rolniczych gospodarstw towarowych. Wysoka wartość produkcji towarowej województwa w głównej mierze jest następstwem osiągniętej znacznej specjalizacji produkcji rolniczej: warzyw i owoców, żywca rzeźnego oraz mleka. Na terenie województwa wykształciły się znaczące w skali kraju specjalizacje rolnicze.

W regionie funkcjonują obszary specjalizacji rolniczej produkcji towarowej roślinnej (owoców i warzyw) oraz zwierzęcej (mleka krowiego, drobiu i trzody chlewnej i koni). Specjalizacje rolnicze są zrejonizowane: - sadownictwo i warzywnictwo dominuje zwłaszcza na obszarze pomiędzy Grójcem a Sochaczewem i w subregionie radomskim; - mleczarstwo, zwłaszcza w północno-wschodniej części województwa, - produkcja mięsa, zwłaszcza w rejonach: płockim, mławsko-żuromińskim i siedleckim.

Specjalizacja sadownicza, głównie produkcja owoców z drzew, ważna na obszarze województwa mazowieckiego, widoczna jest zwłaszcza na południe od Warszawy – w powiatach piaseczyńskim i otwockim, a przede wszystkim w rejonie grójecko-wareckim. Wyróżnia się w tej dziedzinie szczególnie powiat grójecki.

Koncentracja upraw truskawek obserwowana jest na północny zachód od Warszawy – w powiatach: płońskim, płockim, gostynińskim oraz częściowo sochaczewskim i nowodworskim. Drugim obszarem koncentracji upraw truskawek w województwie jest jego południowa część – w paśmie powiatów grójeckiego, białobrzeskiego oraz kozienickiego i zwoleńskiego.

Lokalizacja specjalizacji warzywniczej na obszarze województwa związana jest głównie z warunkami naturalnymi (jakość kompleksów glebowo-rolniczych), niekiedy również z tradycjami tego typu produkcji (np. uprawa papryki w rejonie Radomia). Istotny wpływ na lokalizację warzywnictwa ma również czynnik popytowy (aglomeracja warszawska). Koncentrację upraw warzyw gruntowych obserwuje się przede wszystkim w środkowo-zachodniej części województwa. Wykształcona specjalizacja warzywnictwa widoczna jest również w powiatach: białobrzeskim, przysuskim i radomskim, gdzie znajduje się ponad połowa powierzchni upraw pod osłonami w województwie.

Rozwój specjalizacji produkcji mleka dokonuje się głównie w północno-wschodniej i północnej części województwa (powiaty: ostrołęcki, ostrowski, przasnyski, mławski i żuromiński).

Na terenie województwa mazowieckiego drobiarstwo mięsne rozwija się głównie w jego północno-zachodniej części (powiaty: gostyniński, mławski, płocki, sierpecki, żuromiński). W nieco mniejszym stopniu chów drobiu rzeźnego występuje w subregionie siedleckim – powiaty: siedlecki i sokołowski.

Specjalizacja produkcji mięsa wieprzowego jest szczególnie ważnym kierunkiem w powiatach z tradycjami hodowli trzody chlewnej: w obszarze płockim, mławsko-żuromińskim, nadbużańskim i w powiecie garwolińskim oraz obszarze ostrołęckim.

Produkcja mięsa wołowego w województwie mazowieckim koncentruje się w północnej i wschodniej jego części, głównie w subregionie ostrołęckim oraz obszarze mławsko-żuromińskim.

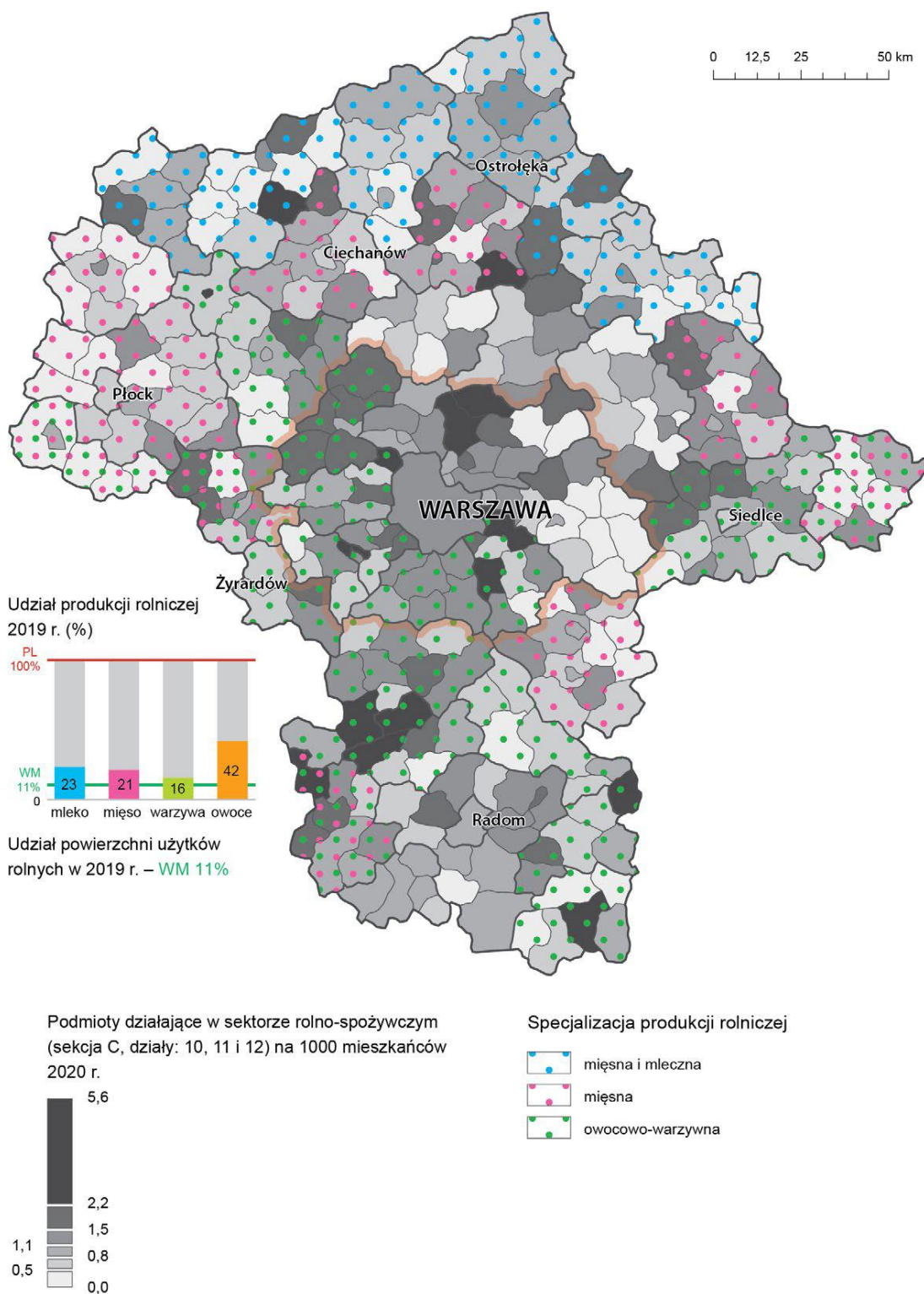
Chów i hodowla koni zimnokrwistych z przeznaczeniem na koninę w województwie mazowieckim koncentruje się szczególnie w powiatach: wołomińskim, radomskim, zwoleńskim, węgrowskim, mińskim, piaseczyńskim, garwolińskim, kozienickim oraz ostrowskim.

Biorąc pod uwagę rozkład przestrzenny wykształconych specjalizacji, województwo mazowieckie podzielić można na:

- część północną i wschodnią, w której koncentruje się produkcja zwierzęca (żywiec wołowy, wieprzowy, drobiowy, mleko);
- część centralną i południową, wyspecjalizowaną w produkcji warzyw i owoców.

Wykształcone na wskazanych obszarach województwa specjalizacje pozwalają osiągać rolnictwu województwa wyniki relatywnie lepsze od wynikających z jego przeciętnych predyspozycji naturalnych, w szczególności glebowych. Wprawdzie, w porównaniu do innych sekcji gospodarki narodowej, udział rolnictwa w wytworzonej w mazowieckim wartości dodanej brutto (WDB) jest stosunkowo niewielki, niemniej w kontekście sytuacji rolnictwa w innych województwach i kraju, sektor ten w województwie rozwija się dobrze, co ma kluczowe znaczenie dla tworzenia podstaw rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego.

Mapa 16. Potencjał rozwojowy rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego

Źródło: Opracowanie MBPR na podstawie BDL GUS (dostęp 18.06.2020 r.) oraz badań własnych

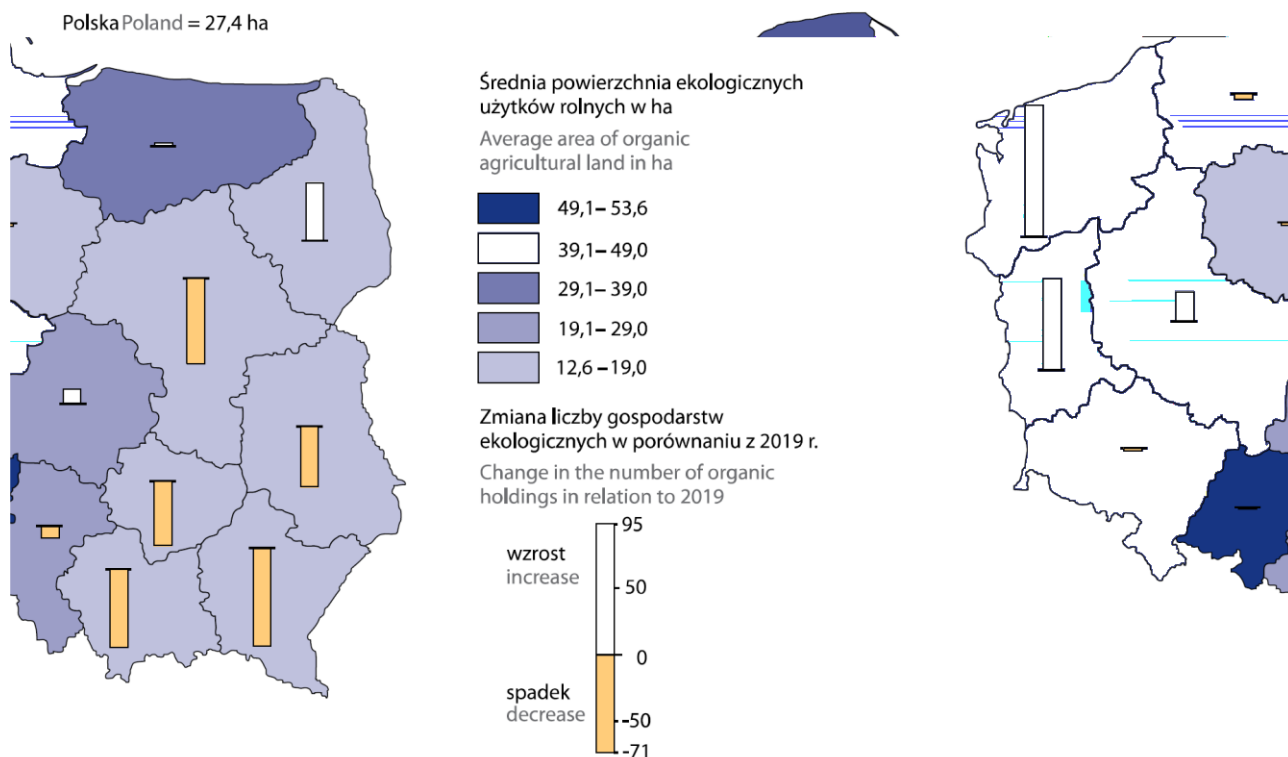
gospodarstwa ekologiczne

W województwie mazowieckim na przestrzeni lat 2004–2013 obserwowano dynamiczny rozwój rolnictwa ekologicznego. Liczba gospodarstw stosujących ekologiczne metody produkcji wzrosła 6-krotnie, a powierzchnia ekologicznych użytków rolnych ponad 10-krotnie. Od 2014 r. notuje się tendencję spadkową. Co roku zmniejsza się powierzchnia użytków rolnych (z wyjątkiem 2019 r.), a w latach 2014, 2015, 2017, 2019 i 2020 również liczba gospodarstw.

W 2020 r. w województwie mazowieckim było 2179 ekologicznych gospodarstw rolnych, z tego 83,6% stanowiły gospodarstwa z certyfikatem, a 16,4% gospodarstwa będące w okresie przestawiania na produkcję ekologiczną. W porównaniu z poprzednim rokiem liczba tych gospodarstw była niższa o 2,8%, a w odniesieniu do 2013 r. o 16,5%.

Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w 2020 r. wyniosła 41,2 tys. ha i zmniejszyła się o 5,2% w porównaniu z 2019 r. i o 35,0% w porównaniu z 2013 r. Średnia powierzchnia omawianych użytków w gospodarstwach rolnych wyniosła 18,9 ha. W kraju przeciętna powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w gospodarstwach wyniosła 27,4 ha; najwyższa była w województwie opolskim – 53,6 ha, a najniższa w małopolskim – 12,6 ha. Ponad połowa (56,4%) gospodarstw ekologicznych w kraju znajdowała się w 4 województwach: warmińsko-mazurskim (17,4%), podlaskim (15,6%), mazowieckim (11,7%) i zachodniopomorskim (11,6%).

Mapa 17. Ekologiczne gospodarstwa rolne w 2020 r.

Źródło: Rolnictwo województwa mazowieckiego na tle kraju i pozostałych województw w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021

poziom mechanizacji

Województwo mazowieckie to region, w którym procesy restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych uległy wyraźnemu przyspieszeniu po przystąpieniu do UE. Modernizacja sektora rolnego pod względem wyposażenia gospodarstw w maszyny rolnicze była uzależniona od zmian w strukturze użytkowania gruntów, powierzchni zasiewów, kierunków specjalizacji gospodarstw, intensywności działalności produkcyjnej oraz cen. Od 2016 r. wzrosła liczba ciągników i kombajnów zbożowych, silosokombajnów oraz opryskiwaczy. Zmniejszyła się natomiast liczba kombajnów buraczanych i ziemniaczanych. Po przystąpieniu Polski do UE na poziom wyposażenia gospodarstw w maszyny rolnicze miało wpływ wykorzystanie instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej.

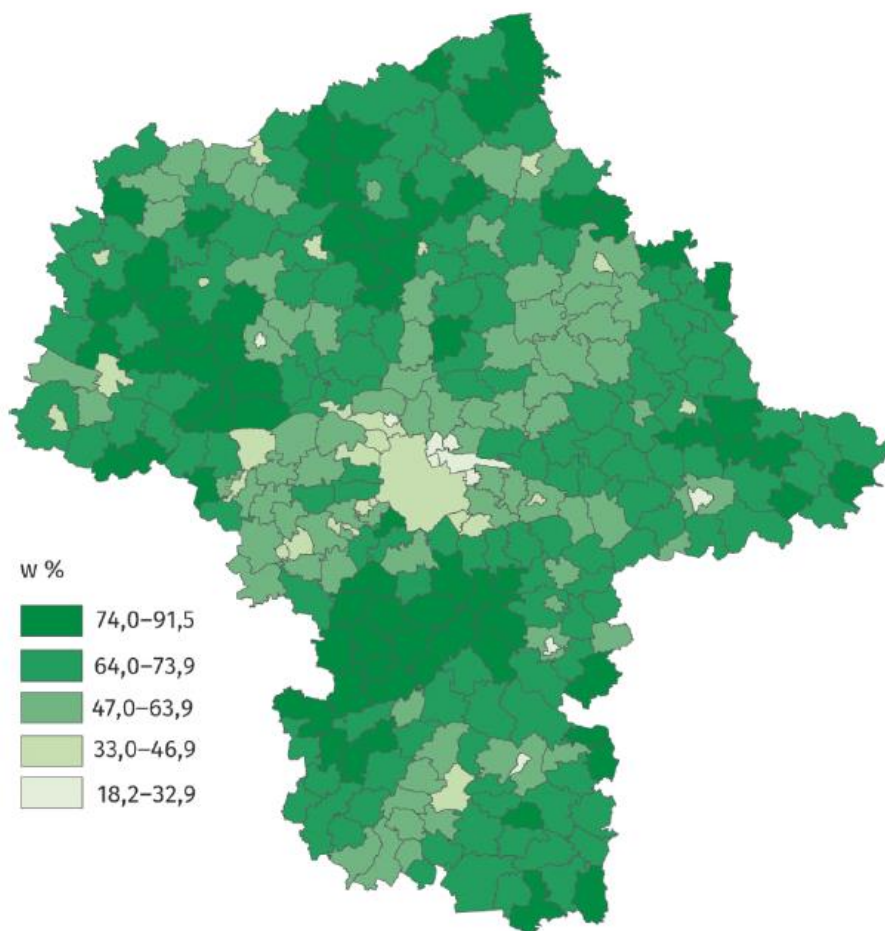
Tablica 3. Ciągniki i maszyny rolnicze

Lata	Ciągniki	Kombajny			Silosokombajny
		zbożowe	buraczane	ziemniaczane	
W tysiącach sztuk					
2010	211,0	17,2	1,4	13,1	1,6
2020	230,5	20,0	0,4	8,9	0,6
2010=100					
2020	109,3	115,9	29,9	67,9	37,3
Na 100 gospodarstw rolnych					
2010	92,2	7,5	0,6	5,7	0,7
2020	110,8	9,6	0,2	4,3	0,3

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie mazowieckim, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

Według wyników spisu rolnego 2020 w gospodarstwach rolnych w województwie mazowieckim znajdowało się 230,5 tys. sztuk ciągników, tj. o 9,3% więcej niż w 2010 r. Przy utrzymującej się przewadze zbóż w strukturze powierzchni zasiewów i jednoczesnym wzroście powierzchni uprawy rzepaku i rzepiku w 2020 r. w gospodarstwach rolnych znajdowało się 20,0 tys. sztuk kombajnów zbożowych, tj. o 15,9% więcej niż w 2010 r. Mimo dużego wzrostu powierzchni uprawy buraków cukrowych i jednocześnie dużego spadku powierzchni uprawy ziemniaków odnotowano zmniejszenie liczby kombajnów do zbioru tych ziemniaków odpowiednio o 70,1% i 32,1%. Wyraźnie zmniejszyła się również liczba silosokombajnów – o 62,7%.

Mapa 18. Udział gospodarstw rolnych wyposażonych w ciągniki w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w 2020 r.

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2020 – wyniki ostateczne w województwie mazowieckim, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

1.3.4. Wartość produkcji rolniczej

globalna produkcja roślinna i zwierzęca, w tym towarowa

Województwo mazowieckie jest znaczącym producentem żywności. W województwie mazowieckim w 2020 r. w porównaniu z rokiem poprzednim, odnotowano wzrost (w cenach stałych) zarówno globalnej, końcowej, jak i towarowej produkcji rolniczej, odpowiednio o: 13,9%, 18,7% i 14,9%. Udział województwa w tworzeniu krajowej globalnej produkcji rolniczej wyniósł 18,2%, towarowej – 19,4%, a końcowej – 19,7%. O możliwościach produkcyjnych rolnictwa stanowiły gospodarstwa indywidualne, bowiem wytworzyły 98,0% wojewódzkiej globalnej produkcji rolniczej. Końcowa produkcja rolnicza w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wyniosła 11150 zł, wobec 8674 zł rok wcześniej.

W 2019 r. w województwie mazowieckim globalna produkcja rolnicza osiągnęła wartość 20,1 mld zł. (w cenach stałych) i w porównaniu z poprzednim rokiem zmniejszyła się o 6,2%, o czym zdecydowała zarówno niższa wartość produkcji roślinnej (o 12,4%), jak i zwierzęcej (o 1,5%). Udział produkcji roślinnej

i zwierzęcej w strukturze globalnej produkcji rolniczej stanowił odpowiednio 40,1% i 59,9%. Gospodarstwa indywidualne wytworzyły 97,5% wojewódzkiej globalnej produkcji rolniczej.

Tablica 4. Dynamika globalnej produkcji rolniczej w województwie mazowieckim (ceny stałe)

Wyszczególnienie Specification	2010	2017	2018	2019
	Rok poprzedni=100 Previous year=100			
Produkcja globalna Gross output	101,2	106,1	107,3	93,8
roślinna crop	90,4	101,3	109,9	87,6
zwierzęca animal	112,4	110,2	105,6	98,5

Źródło: Rolnictwo województwa mazowieckiego na tle kraju i pozostałych województw w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie

Ponad 1/3 globalnej produkcji rolniczej w kraju wytwarzana jest w województwie mazowieckim i wielkopolskim. W 2019 r. udział tych województw w wartości omawianej produkcji wyniósł odpowiednio 17,4% i 18,1%. W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych także wyższy wskaźnik uzyskało województwo wielkopolskie – 11902 zł, niż mazowieckie – 10107 zł. W kraju przeciętna wartość produktywności ziemi wyniosła 7883 zł na 1 ha użytków rolnych.

Towarowa produkcja rolnicza liczona w cenach stałych wyniosła 16,0 mld zł i była mniejsza o 6,5% od uzyskanej w 2018 r. Stopień towarowości rolnictwa, wyrażony udziałem produkcji towarowej w produkcji globalnej, zmniejszył się z 80,1% do 79,6%. Dominującym składnikiem towarowej produkcji rolniczej jest skup produktów rolnych, którego udział w 2019 r. wyniósł 78,0%. W skali roku skup produktów rolnych zmniejszył się o 2,7%, a sprzedaż w obrocie targowiskowym o 17,8%.

W wewnętrznej strukturze towarowej produkcji rolniczej udział produkcji roślinnej wyniósł 32,6% i był o 2,9 p. proc. mniejszy w porównaniu z poprzednim rokiem. Spadł udział owoców (o 2,5 p. proc.) i upraw przemysłowych (o 1,0 p. proc.), a wzrósł udział warzyw, zbóż i ziemniaków (odpowiednio o: 0,8, 0,5 i 0,1 p. proc.). Produkcja zwierzęca stanowiła 67,4%. W strukturze tej produkcji zwiększył się udział żywca rzeźnego (o 3,0 p. proc.), w tym drobiu (o 2,7 p. proc.) i trzody (o 0,5 p. proc.) oraz odnotowano wzrost produkcji mleka (o 1,2 p. proc.). Spadł natomiast udział produkcji bydła (o 1,0 p. proc.) i jaj kurzych (o 1,4 p. proc.).

Tablica 5. Globalna produkcja rolnicza (ceny stałe)

WYSZCZEGÓLNIENIE	2010	2015	2018	2019	SPECIFICATION
	w odsetkach in percent				
O G Ó Ł E M	100,0	100,0	100,0	100,0	TOTAL
Produkcja roślinna	45,5	41,1	42,0	40,1	Crop output
Zboża	9,0	8,7	8,1	8,9	Cereals
w tym zboża podstawowe	6,8	6,9	5,7	6,5	of which basic cereals
w tym: pszenica	1,8	2,4	1,7	2,3	of which: wheat
żyto	1,4	1,0	1,1	1,2	rye
jęczmień	0,6	0,5	0,6	0,5	barley
Ziemniaki	6,8	3,4	3,1	3,2	Potatoes
Przemysłowe	1,5	1,3	1,6	1,8	Industrial
w tym buraki cukrowe	0,5	0,5	0,5	0,6	of which sugar beets
Warzywa	9,2	10,0	10,7	11,5	Vegetables
Owoce	9,0	10,4	11,8	8,6	Fruit
Siano łąkowe	3,3	1,4	1,6	1,4	Meadow hay
Pozostałe	6,7	5,9	5,1	4,7	Others
Produkcja zwierzęca	54,5	58,9	58,0	59,9	Animal output
Żywiec rzeźny ^a	26,3	29,8	30,4	32,7	Animals for slaughter ^a
w tym:					of which:
bydło (bez cieląt)	4,7	5,6	6,4	5,5	cattle (excluding calves)
cielęta	1,2	0,3	0,1	0,8	calves
trzoda chlewna	9,8	6,8	6,5	6,9	pigs
owce	0,0	0,0	0,0	0,0	sheep
drób	10,2	16,9	17,4	19,2	poultry
Przyrost stada (podstawowego i obrotowego)	0,2	0,4	1,0	-0,5	Increase in herd (basic and working)
Mleko krowie	20,9	22,2	19,9	22,4	Cows' milk
Jaja kurze	5,4	5,3	5,8	4,3	Hen eggs
Obornik	1,4	1,0	0,8	0,9	Manure
Pozostałe	0,2	0,3	0,1	0,1	Others

a Bydło, cielęta, trzoda chlewna, owce, konie, drób, kozy i króliki.

a Cattle, calves, pigs, sheep, horses, poultry, goats and rabbits.

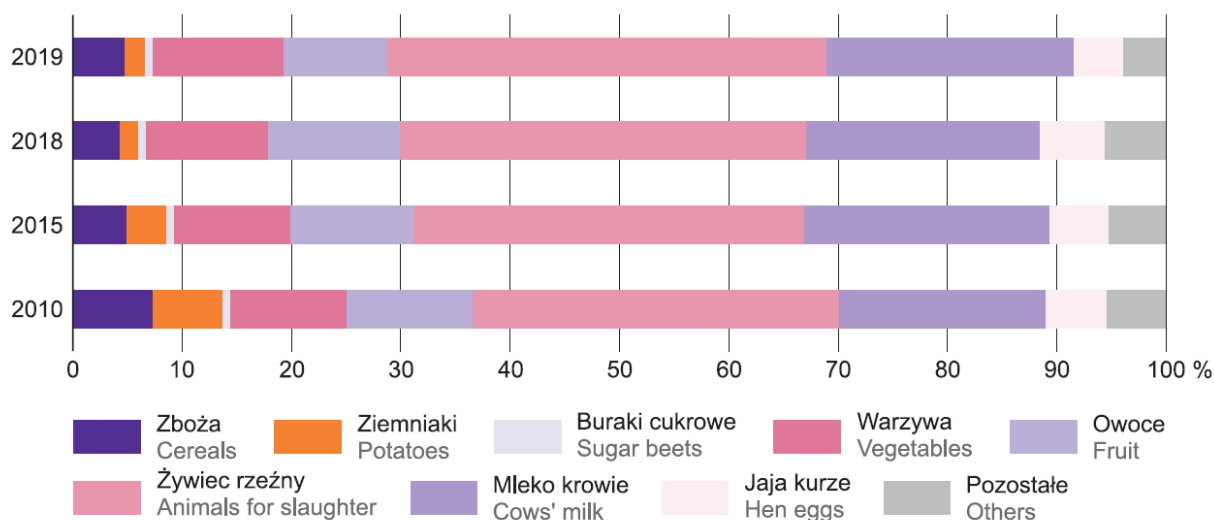
Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie

Tablica 6. Dynamika globalnej, końcowej i towarowej produkcji rolniczej (ceny stałe)

WYSZCZEGÓLNIENIE	2010	2015	2018	2019	2010	2015	2018	2019	SPECIFICATION
	ogółem total				w tym gospodarstwa indywidualne of which private farms				
	rok poprzedni=100				previous year=100				
Produkcja globalna	101,2	100,2	107,3	93,8	101,3	99,3	104,7	95,6	Gross output
roślinna	90,4	91,3	109,9	87,6	90,4	91,2	110,7	86,7	crop
zwierzęca	112,4	107,5	105,6	98,5	112,8	105,9	100,6	102,6	animal
Produkcja końcowa	102,2	101,2	107,0	92,7	102,4	100,2	104,2	94,6	Final output
roślinna	91,5	90,6	110,4	83,9	91,6	90,5	112,1	82,3	crop
zwierzęca	110,5	108,0	105,2	97,8	110,8	106,3	100,1	102,0	animal
Produkcja towarowa	99,9	103,1	109,9	93,5	99,8	102,3	108,3	95,4	Market output
roślinna	92,1	95,9	116,7	84,4	92,0	96,1	122,8	83,7	crop
zwierzęca	106,5	107,8	106,5	98,7	106,4	106,2	101,3	102,4	animal

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie

Wykres 4. Towarowa produkcja rolnicza

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie

pow. zasiewów, wysokość plonów, produkcja owoców i warzyw

Powierzchnia zasiewów zbóż ogółem w 2020 r. wyniosła 900,6 tys. ha i była o 5,3% mniejsza niż przed rokiem. Zebrano 3579,6 tys. ton zbóż, czyli o 24,2% więcej niż rok wcześniej. Plony zbóż uzyskane z jednostki powierzchni 39,7 dt/ha były wyższe o 31,0%.

W porównaniu z 2019 r. o 3,4% zmniejszyła się powierzchnia uprawy żyta. Pomimo zmniejszonego areалу zasiewu zebrano o 20,1% więcej ziarna żyta (472,7 tys. ton). Zbiory pszenicy oszacowane na 750,9 tys. ton były o 18,0% większe. Powierzchnia uprawy zmniejszyła się o 6,2%, a wydajność z jednostki powierzchni wzrosła o 25,8%.

Powierzchnia uprawy zbóż podstawowych z mieszankami zbożowymi była mniejsza niż w 2019 r. o 9,4% i wyniosła 783,8 tys. ha, a zbiory – oszacowane na 2872,6 tys. ton – wyższe o 15,5%. Plony zbóż uzyskane z jednostki powierzchni (36,6 dt/ha) były wyższe od ubiegłorocznych o 27,1%, Udział powierzchni zbóż podstawowych z mieszankami zbożowymi w województwie w ogólnej powierzchni tych upraw w kraju wynosił 12,2%, natomiast udział zbiorów – 10,0%. Plony były niższe niż przeciętne w kraju o 8,2 dt z 1 ha (o 18,3%).

W 2020 r. powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku wyniosła 56,5 tys. ha i była o 23,1% większa niż przed rokiem. Plony wyniosły 32,2 dt z 1 ha, a zbiory 182,0 tys. ton i w odniesieniu do 2019 r. były odpowiednio większe o 11,8% i o 37,5%. Udział wojewódzkiego areálu rzepaku i rzepiku w krajowej powierzchni tych upraw wyniósł 5,8%, a udział zbiorów – 5,8%; średnie plony były wyższe o 0,3 dt z 1 ha (o 0,9%).

Powierzchnia uprawy ziemniaków (bez ogrodów przydomowych) w 2020 r. wyniosła 25,6 tys. ha, co w skali roku oznacza spadek o 31,8%. Szacuje się, że rolnicy z naszego województwa zebrali 847,2 tys. ton ziemniaków, tj. o 4,7% więcej niż rok wcześniej. Plony były niższe niż przeciętne w kraju – średnio

z 1 ha wyniosły 331 dt wobec 348 dt. Zbiory ziemniaków stanowiły 10,8% zbiorów ogólnokrajowych.

Istotną rolę w dokonaniu wyboru najbardziej pożądanej odmiany do uprawy, dającej jak najlepsze wyniki ekonomiczne stanowi Porejestrowe Doświadczalnictwo Odmianowe, które jest nie tylko platformę współpracy różnych jednostek i organizacji zainteresowanych rozwojem rolnictwa (samorządy terytorialne, samorządy rolnicze, administracja rządowa, jednostki badawczo-rozwojowe, związki plantatorów, przemysł przetwórczy) lecz także może być odpowiedzią na zmieniający się klimat. Badania odmianowe realizowane w ramach PDO są ukierunkowane bezpośrednio na potrzeby praktyki rolniczej. Na ich bazie zapoczątkowany został proces tworzenia List odmian zalecanych do uprawy na obszarze województwa (LOZ). Listy stanowią dla rolników główne źródło informacji o wartości gospodarczej odmian znajdujących się na naszym rynku nasiennym oraz ułatwiają im dokonywanie wyborów odmian najlepiej dostosowanych do uprawy w lokalnych warunkach gospodarowania, spośród setek odmian zarejestrowanych w Polsce i innych krajach UE.

Powierzchnia uprawy buraków cukrowych w 2020 r. wyniosła 19,7 tys. ha i w porównaniu z poprzednim rokiem była mniejsza o 0,5%. Uzyskane z 1 ha powierzchni plony (566 dt) były wyższe o 6,2%, a zbiory (1115,6 tys. ton) – większe o 5,5%. Udział województwa w krajowej produkcji buraków cukrowych stanowił 7,5%; plony były niższe niż przeciętne w kraju o 42 dt z 1 ha, tj. o 6,9%.

W porównaniu z 2019 r. obniżyła się produkcja warzyw gruntowych, wzrosła natomiast produkcja owoców z drzew oraz z krzewów owocowych i plantacji jagodowych. Produkcję warzyw gruntowych w 2020 r. oszacowano na 507,1 tys. ton, tj. na poziomie o 16,1% niższym od produkcji roku poprzedniego. Zbiory owoców z drzew w sadach (1828,4 tys. ton) oraz owoców z krzewów owocowych w sadach i plantacji jagodowych (142,5 tys. ton) były natomiast większe odpowiednio o 20,1% i o 42,8% od zbiorów uzyskanych w poprzednim sezonie. Zmniejszył się udział województwa w krajowej produkcji warzyw gruntowych (z 15,7% do 12,3%), a wzrósł – w produkcji owoców z drzew w sadach (z 44,0% do 45,3%) oraz owoców z krzewów owocowych w sadach i plantacji jagodowych (z 21,0% do 25,0%).

Tablica 7. Plony wybranych ziemiopłodów rolnych

Wyszczególnienie Specification	2010	2015	2019	2020	2020 Polska Poland
	z 1 ha w dt per 1 ha in dt				
Zboża ogółem Total cereals	28,4	28,2	30,3	39,7	47,8
w tym zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi of which basic cereals with cereal mixtures	27,4	27,1	28,8	36,6	44,8
w tym: of which:					
pszenica wheat	34,7	32,4	34,9	43,9	53,3
żyto rye	22,8	22,5	24,5	30,5	35,1
Rzepak i rzepik Rape and turnip rape	18,8	23,0	28,8	32,2	31,9
Ziemniaki ^a Potatoes ^a	222	180	215	331	348
Buraki cukrowe Sugar beets	449	562	533	566	608

a Bez ogrodów przydomowych.
a Excluding kitchen gardens.

Źródło: Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022

W 2020 r. skup zbóż podstawowych (z mieszankami zbożowymi, bez ziarna siewnego) wyniósł 699,7 tys. ton i był większy o 29,7% w odniesieniu do roku poprzedniego. Skupiono 470,0 tys. ton ziarna pszenicy, a żyta – 100,4 tys. ton, tj. stosownie więcej o 22,8% i o 15,7%. W latach 2010–2020 udział skupu zbóż ogółem od producentów z województwa mazowieckiego stanowił średnio 6,0% skupu krajowego. W 2020 r. udział ten wyniósł 6,6%, przy czym dla pszenicy – 6,9%, a dla żyta – 8,0%.

W 2020 r. producenci z województwa mazowieckiego dostarczyli do skupu 107,0 tys. ton ziemniaków. W latach 2010–2020 przeciętny udział skupu ziemniaków w krajowym skupie tego surowca wyniósł 4,0%; w 2020 r. – 5,5%.

Należy dodać, że w województwie mazowieckim w sezonie 2019/20 zużycie nawozów mineralnych, zawierających azot (N), fosfor (P) oraz potas (K), wyniosło 231,7 tys. ton w przeliczeniu na czysty składnik i zwiększyło się o 19,0% w stosunku do roku 2009/2010. W tym okresie zużycie nawozów azotowych wzrosło o 5,4%, fosforowych o 14,5%, a potasowych o 59,5%. W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych zużyto ogółem 118,1 kg NPK.

W porównaniu z sezonem 2009/10, który charakteryzował się stosunkowo niskim poziomem nawożenia w latach 2010–2020, wskaźnik użyźnienia gleby na 1 ha użytków rolnych nawozami mineralnymi zwiększył się o 17,9%. Przy średnim krajowym zużyciu nawozów mineralnych wynoszącym 132,9 kg na 1 ha użytków rolnych, poziom nawożenia w poszczególnych województwach był bardzo zróżnicowany. Najwięcej

nawozów mineralnych wykorzystali rolnicy z województwa opolskiego – 190,2 kg/ha UR, najmniej z województwa małopolskiego – 85,8 kg/ha UR.

W roku gospodarczym 2019/20 gospodarstwa rolne pod zasiewy zużyły 140,5 tys. ton nawozów wapniowych. Poziom nawożenia wapniowego zwiększył się w ciągu 10 lat ponad 3-krotnie. W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wykorzystano 71,6 kg tych nawozów, tj. również ponad 3-krotnie więcej niż pod zbiory w roku gospodarczym 2009/10. Największe zużycie nawozów wapniowych na 1 ha użytków rolnych odnotowano w województwie opolskim – 146,5 kg, a najmniejsze w województwie świętokrzyskim – 50,9 kg.

pogłowie zwierząt

Mazowieckie jest jednym z trzech województw w kraju (obok wielkopolskiego i podlaskiego), w których koncentruje się chów bydła. W czerwcu 2020 r. pogłowie bydła liczyło 1143,8 tys. szt., stanowiąc 18,0% pogłowia krajowego. W porównaniu ze stanem notowanym w czerwcu 2019 r. liczebność stada zmniejszyła się o 6,5% (tj. o 78,9 tys. szt.), a jego udział w ogólnym pogłowie bydła w kraju zmniejszył się o 1,2 p. proc. W strukturze stada bydła ogółem 45,5% stanowiły krowy, tj. o 0,2 p. proc. mniej niż przed rokiem; udział krów mlecznych zmniejszył się z 44,0% do 43,6%.

Na początku czerwca 2020 r. pogłowie trzody chlewnej wynosiło 1277,8 tys. szt. i było większe o 165,7 tys. szt. (tj. o 14,9%) niż rok wcześniej. Udział województwa w krajowym pogłowie tych zwierząt zwiększył się z 10,3% do 11,2%. W województwie mazowieckim w latach 2010–2020 pogłowie trzody chlewnej osiągnęło najwyższy stan w 2010 r. W kolejnych latach (z wyjątkiem roku 2014, 2017, 2018 i 2020) obserwowano redukcję pogłowia świń.

W czerwcu 2020 r. pogłowie owiec (8,6 tys. szt.) było większe niż przed rokiem – w ujęciu względnym wzrost wyniósł 3,2%. Udział województwa w krajowym pogłowie owiec zmniejszył się o 0,1 p. proc. (do 3,0%). W skali roku o 9,8% zwiększyła się populacja maciorek owczych – do poziomu 5,9 tys. szt.

W czerwcu 2020 r. odnotowano wzrost w ujęciu rocznym pogłowia drobiu ogółem. O ile w 2019 r. jego liczebność wynosiła 37,5 mln szt., to rok później – 45,9 mln szt., stanowiąc 21,4% krajowego stada. Udział województwa w krajowym pogłowie drobiu zwiększył się o 3,6 p. proc. Należy dodać, że w strukturze pogłowia drobiu ogółem największy udział (90,0%) ma drób kurzy.

dynamika, produkcja wg rodzajów rynków, wyniki gospodarstw rolnych

Mazowieckie jest znaczącym producentem żywności, o czym w 2019 r. świadczył wysoki udział (17,4%) w krajowej produkcji globalnej rolnictwa. O możliwościach produkcyjnych rolnictwa stanowią gospodarstwa indywidualne, które wytworzyły blisko 98% wojewódzkiej globalnej produkcji rolniczej.

Najważniejszą specjalizacją mazowieckiego rolnictwa jest produkcja sadownicza i ogrodnicza. Kolejną natomiast jest chów bydła. W 2020 r. stanowił on prawie 1/5 krajowego pogłowia tych zwierząt natomiast obsada bydła na 100 ha użytków rolnych była jedną z największych w kraju i wynosiła 58 sztuk. Ponadto województwo mazowieckie jest liderem w produkcji mleka (w 2020 r. – 21,4% udziału w produkcji

krajowej).

W 2020 r. w województwie mazowieckim łączna produkcja żywca rzeźnego w wadze żywej wyniosła 1920,8 tys. ton i była o 26,8% większa niż w 2019 r. Wzrosła m.in. produkcja żywca drobiowego (o 33,4%), wieprzowego (o 19,6%) oraz wołowego (o 1,8%). W ogólnej produkcji żywca rzeźnego największy udział miał żywiec drobiowy – 70,9%, a następnie wieprzowy – 19,5% i wołowy – 9,4%; żywiec koński i barani stanowił odpowiednio 0,2% i 0,02%. Ponad 46% krajowej produkcji żywca rzeźnego skupione było w dwóch województwach, tj. mazowieckim i wielkopolskim.

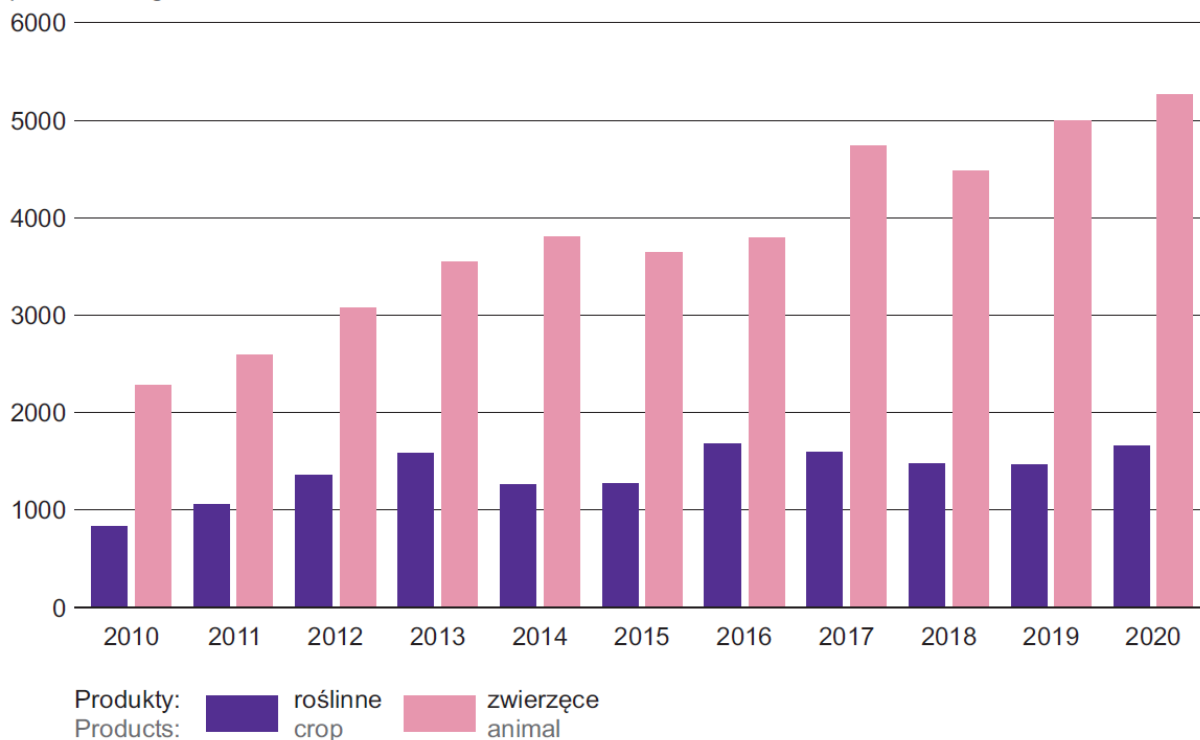
Produkcja mleka krowiego w województwie mazowieckim w 2020 r. wyniosła 3087,4 mln litrów i była o 6,5% niższa od uzyskanej w 2019 r. Równocześnie zmniejszyła się (o 2,9%) wydajność mleka od 1 krowy – z 6192 do 6011 litrów. Mazowieckie to region o największym udziale w krajowej produkcji mleka krowiego – 21,4%, a w latach 2010–2020 wskaźnik ten utrzymywał się na poziomie 21–23%.

Produkcja jaj kurzych w 2020 r. wyniosła 1975,8 mln sztuk i była wyższa od uzyskanej w poprzednim roku o 202,1 mln sztuk, tj. o 11,4%. Prawie 70% ogółu wyprodukowanych jaj kurzych stanowiły jaja konsumpcyjne, a niewiele ponad 30% jaja wylęgowe. W skali roku wzrost odnotowano dla jaj wylęgowych – o 14,2% (do 600,2 mln sztuk) oraz dla jaj konsumpcyjnych o 10,2% (do 1375,6 mln sztuk). Wydajność jaj od 1 kury nioski zwiększyła się o 31,0%, tj. z 174 jaj w 2019 r. do 228 jaj w 2020 r.

Podobnie jak w latach wcześniejszych, najwięcej jaj wyprodukowano w województwie wielkopolskim i mazowieckim – udział w produkcji krajowej wyniósł odpowiednio 38,8% i 16,8%. Należy dodać, że mazowieckie specjalizuje się w produkcji jaj wylęgowych (skąd pochodzi 33,9% krajowej produkcji), a wielkopolskie w produkcji jaj konsumpcyjnych (udział w kraju 42,4%).

Wykres 5. Wartość skupu produktów rolnych (ceny bieżące)

na 1 ha użytków rolnych w zł
per 1 ha of agricultural land in PLN

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie

W ciągu 2020 r. skupiono 1571,2 tys. ton żywca rzeźnego (w wadze żywej), czyli o 7,8% więcej niż w 2019 r. Podaż żywca wieprzowego wyniosła 380,9 tys. ton i w skali roku była wyższa o 24,1%. Żywca wołowego skupiono 127,9 tys. ton, a drobiowego 1059,7 tys. ton, tj. odpowiednio mniej o 0,9% i więcej o 4,1%. Z analizy danych za lata 2010–2020 wynika, że dostarczony do skupu przez producentów z województwa mazowieckiego żywiec rzeźny ogółem stanowił przeciętnie 19,1% skupu krajowego, w tym wieprzowy – 11,1% krajowego skupu tego surowca, wołowy – 17,5%, drobiowy – 26,0%. W 2020 r. udział skupu żywca rzeźnego ogółem wyniósł 24,6%, a omawianych gatunków żywca odpowiednio: 16,4%, 16,5%, 32,5%.

Skup mleka krowiego w 2020 r. (2626,8 mln litrów) był większy o 1,8% niż rok wcześniej. W latach 2010–2020 dostawy mleka do skupu od mazowieckich producentów stanowiły co roku ponad 20% ogólnokrajowego skupu tego surowca; w 2020 r. udział wyniósł 21,7%.

W okresie od 2 czerwca 2019 r. do 1 czerwca 2020 r. łącznie 207,3 tys. gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego uzyskiwało dochody z prowadzonej działalności rolniczej. W porównaniu z 2010 r. było to o 21,2 tys., tj. o 9,3% gospodarstw mniej. Dochody z pracy najemnej wykazało 91,2 tys. gospodarstw domowych, a z działalności pozarolniczej – 28,5 tys. gospodarstw, tj. odpowiednio mniej w stosunku do dochodów wykazanych w 2010 r. o 12,3% i 34,0%. Emerytury i renty, jako źródło dochodów wykazało 50,2 tys. gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego,

tj. o 1,5% więcej niż w 2010 r., natomiast liczba gospodarstw uzyskujących dochody z innych niezarobkowych źródeł utrzymania w ciągu 10 lat zwiększyła się 2,5-krotnie – do 32,4 tys.

Działalność rolnicza stanowiła główne źródło utrzymania, czyli źródło dochodów przekraczające 50% dochodów ogółem, zaledwie dla jednej trzeciej gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Odsetek gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z rolnictwa zmalał na przestrzeni lat 2010–2020 z 38,3% do 33,3%. W przypadku pozostałych gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwa rolne, głównymi źródłami dochodów były: praca najemna (33,1%), emerytury i renty (13,2%), działalność pozarolnicza (7,9%) oraz inne niezarobkowe źródła utrzymania (1,9%). W 2010 r. było to odpowiednio: 29,1%, 11,3%, 9,9% oraz 2,4%. Należy zauważyć spadek odsetka gospodarstw domowych uzyskujących główne dochody z działalności pozarolniczej oraz wzrost odsetka gospodarstw uzyskujących główne dochody z pracy najemnej oraz z emerytur i rent.

W skali kraju, największy odsetek gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego uzyskujących główne dochody z działalności rolniczej odnotowano w województwie kujawsko-pomorskim (50,3%); województwo mazowieckie zajęło ósmą pozycję.

produkcja energii odnawialnej w rolnictwie

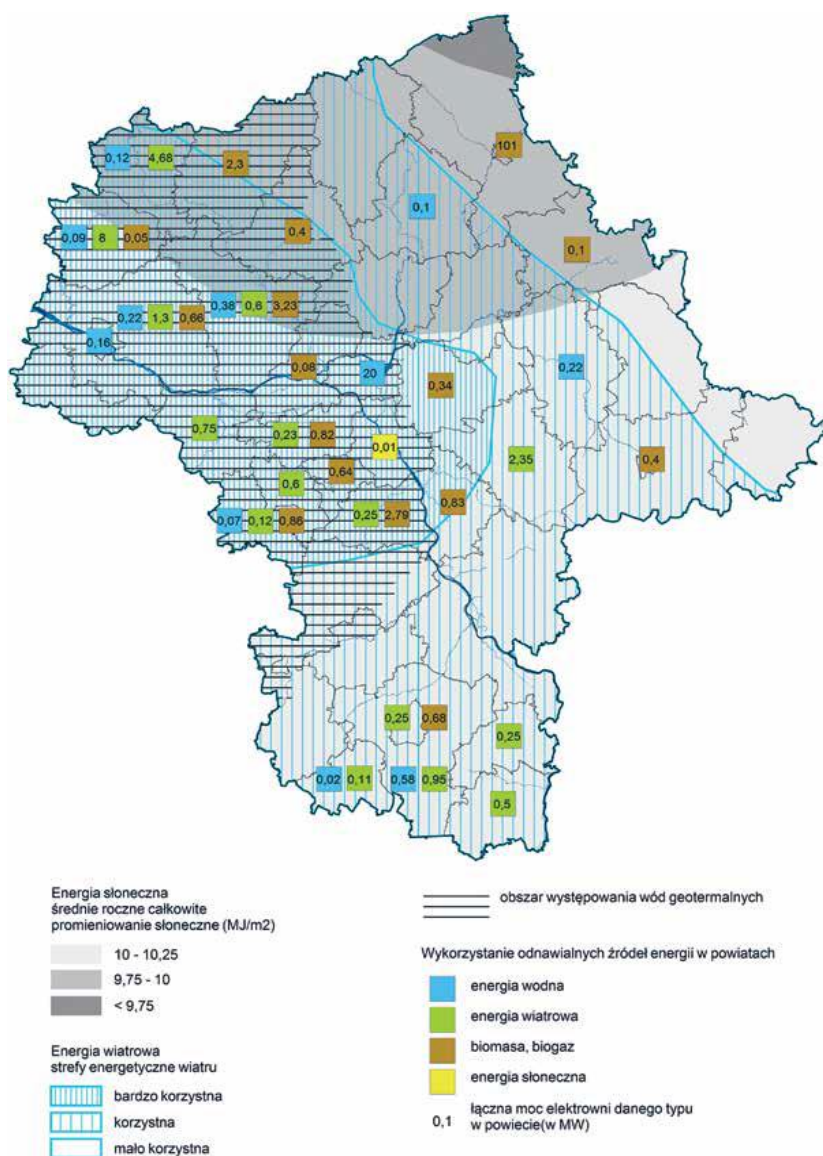
W 2020 r. w województwie mazowieckim produkcja z odnawialnych nośników energii wyniosła 1984,1 GWh, tj. więcej o 973,5 GWh (96,3%) niż w 2010 r. i więcej o 235,5 GWh (13,5%) w porównaniu z rokiem poprzednim. W Polsce, w 2020 r. produkcja energii z OZE zwiększyła się o 159,2% w stosunku do 2010 r., natomiast w relacji do 2019 r. zaobserwowano wzrost produkcji o 11,3%.

W województwie udział odnawialnych nośników energii w produkcji energii elektrycznej ogółem jest stosunkowo niski. W 2020 r. udział ten w województwie wyniósł 6,5% (w Polsce 17,9%) i w porównaniu z 2010 r. zwiększył się o 2,0 p. proc. (w kraju wzrost o 11,0 p. proc.), a w stosunku do poprzedniego roku zwiększył się o 1,1 p. proc. (w Polsce wzrost o 2,4 p. proc.).

Największe możliwości rozwoju OZE w województwie związane są z wykorzystywaniem biomasy, która może być używana zarówno do bezpośredniego spalania, jak i produkcji biopaliw oraz biogazu. W całym regionie istnieje możliwość wykorzystywania energii słonecznej – przede wszystkim do podgrzewania wody użytkowej, lecz także na potrzeby rolnicze i lokalnej produkcji energii elektrycznej w ogniach fotowoltaicznych. Znaczna część obszaru województwa posiada także korzystne uwarunkowania do rozwoju energetyki wiatrowej oraz energetyki wykorzystującej wody geotermalne występujące w zachodniej części regionu. Szersze wykorzystanie OZE pozwoli nie tylko na ograniczenie emisji szkodliwych substancji do atmosfery, lecz również na poprawę lokalnego zaopatrzenia w energię poprzez jej produkcję bliżej odbiorcy końcowego i zmniejszenie strat spowodowanych złym stanem sieci energetycznych. Istotnym problemem jest także niska efektywność wykorzystywania energii w regionie. Poprawa efektywności możliwa jest poprzez modernizację i rozbudowę systemów energetycznych (w tym z wykorzystaniem inteligentnych sieci energetycznych), lokalne wytwarzanie energii,

m.in. w procesach kogeneracji i poligeneracji, wdrażanie nowoczesnych technologii produkcji oraz energooszczędnych systemów transportu i konsumpcji, jak też termomodernizację budynków i wdrażanie bardziej efektywnych systemów ogrzewania i chłodzenia.

Mapa 19. Potencjał energetyki odnawialnej

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie „Programu możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii dla WM”, KPZK 2030 i danych Urzędu Regulacji Energetyki

znaczenie wsparcia publicznego w rolnictwie

Kluczowe znaczenie dla procesu przemian w rolnictwie miało przygotowywanie tego działu gospodarki do akcesji i dostosowywanie krajowej polityki rolnej do standardów Unii Europejskiej oraz wprowadzenie od 2004 r. narzędzi Wspólnej Polityki Rolnej. W efekcie rolnictwo w województwie mazowieckim otrzymało bezpośrednie wsparcie finansowe i zostało włączone w realizację działań na rzecz rozwoju terenów wiejskich. Mazowieckie jest największym beneficjentem płatności bezpośrednich spośród wszystkich województw. Z badań efektów tej polityki wynika, że płatności obszarowe znacząco wspierają

dochody prowadzących gospodarstwa rolne. Jednak ich wpływ na dynamikę wzrostu PKB w woj. mazowieckim jest minimalny. Wpływ przekazanych do rolnictwa funduszy UE na PKB na Mazowszu jest statystycznie najniższy spośród wszystkich województw, m.in. ze względu na wysoki udział PKB Mazowsza w PKB krajowym (sam obszar metropolitalny Warszawy w 2019 r. wytworzył 17,6% PKB Polski). Większe znaczenie dla wzrostu PKB miały działania w ramach Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich, a zwłaszcza subsydia inwestycyjne w infrastrukturę (ok. 0,7% wzrostu PKB).

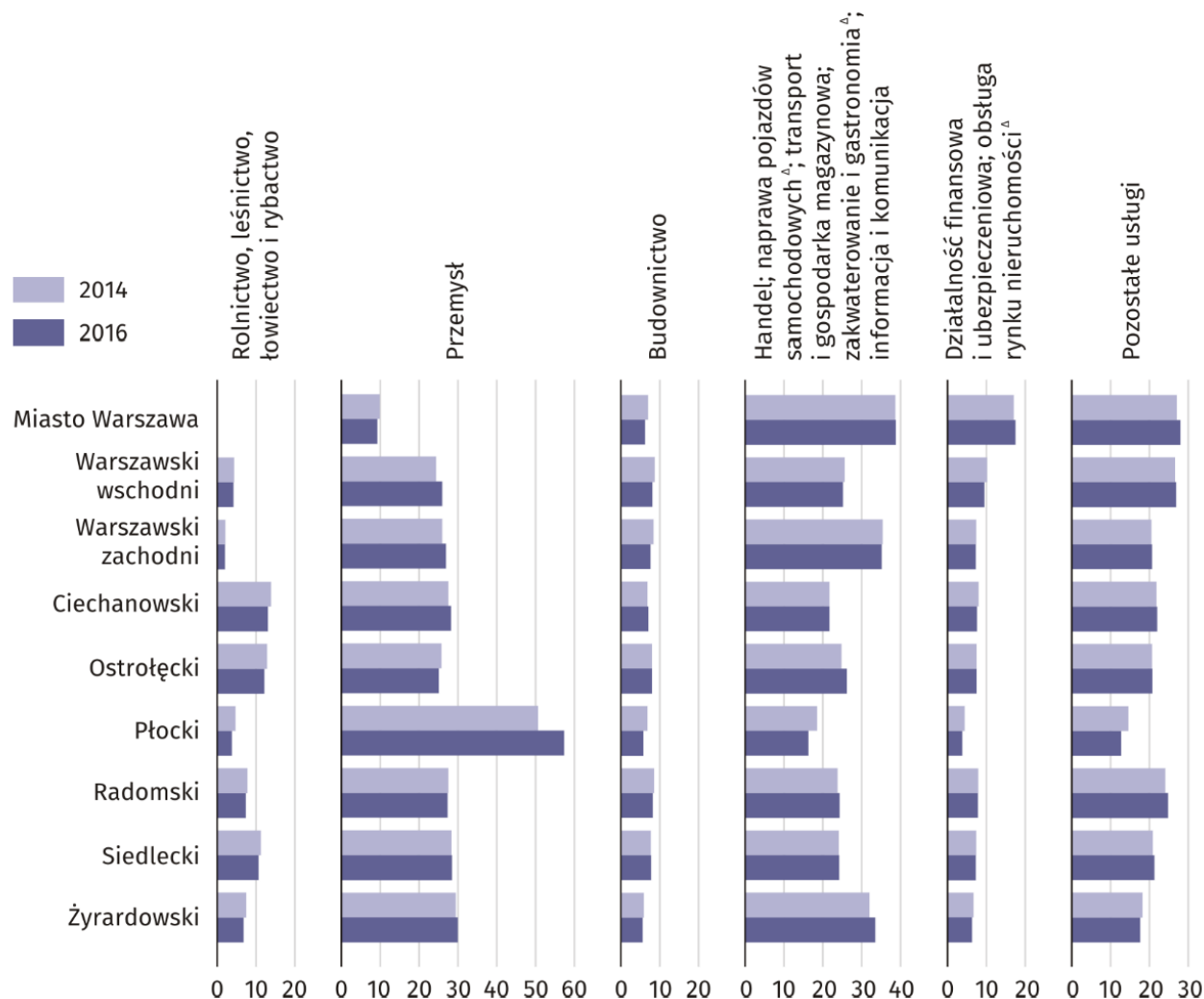
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju **udział w WDB**

Jednostki prowadzące działalność w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie wygenerowały w 2019 roku wartość dodaną brutto w kwocie 11663 mln zł, co stanowiło 2,5% ogółu WDB województwa. W stosunku do 2013 roku udział ten zmniejszył się o 0,3 p. proc. (z 2,8%)

W 2019 roku Urząd Statystyczny w Warszawie podjął próbę rozszacowania wartości dodanej brutto województwie mazowieckim na podregiony wg rodzaju działalności. W latach 2014–2016 w województwie mazowieckim, podobnie jak w kraju, największy udział w generowaniu wartości dodanej brutto osiągnęły jednostki prowadzące działalność w zakresie handlu; naprawy pojazdów samochodowych; transportu i gospodarki magazynowej; zakwaterowania i gastronomii; informacji i komunikacji, a najmniejszy udział – jednostki działające w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie.

Struktura rodzajowa gospodarki różnie się przedstawiała w poszczególnych podregionach tworzących makroregion województwo mazowieckie¹. W 2016 r. odnotowano znaczne zróżnicowanie udziału jednostek przemysłowych w generowaniu wartości dodanej brutto – od 9,5% w mieście Warszawie do 57,6% w podregionie plockim (w 2014 r. odpowiednio od 10,1% do 50,9%). Udział podmiotów prowadzących działalność w zakresie handlu; naprawy pojazdów samochodowych; transportu i gospodarki magazynowej; zakwaterowania i gastronomii; informacji i komunikacji w tworzeniu wartości dodanej brutto kształtował się na poziomie od 16,3% w podregionie plockim do 38,8% w mieście Warszawie (w 2014 r. od 18,5% do 38,7%; w tych samych podregionach). Najmniej zróżnicowany był udział jednostek budowlanych – w 2016 r. od 5,6% w podregionie żyrardowskim do 8,2% w radomskim (w 2014 r. od 5,9% w żyrardowskim do 8,7% w warszawskim wschodnim).

Wykres 6. Struktura wartości dodanej brutto w podregionach wg rodzajów działalności (w %; ceny bieżące)

Źródło: Wartość dodana brutto w województwie mazowieckim w 2016 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2019.

liczba miejsc pracy

W 2020 r. ludność zamieszkała na wsi w woj. mazowieckim stanowiła 12,6% ludności wsi w Polsce, co lokuje mazowieckie na 1. miejscu wśród innych województw. Z rolnictwem związane jest około 25% ludności Mazowsza.

W 2020 roku pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w województwie mazowieckim według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności było 302,0 tys. osób (spadek z 302,1 tys. osób w 2019 roku). W latach 2012-2017 odnotowuje się w województwie niewielką tendencję wzrostową liczby pracujących w tej sekcji. W 2020 roku w sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo pracowało 11,2% ogółu pracujących w województwie mazowieckim (w kraju – 15,1%) przy tendencji spadkowej w latach wcześniejszych (w 2010 roku o 5,8%, w 2011 roku o 0,1%). Zwiększyła się także bezwzględna liczba pracujących w tej sekcji: w okresie 2010-2020 odnotowano wzrost o 1207 osób. Pomimo tych zmian w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w 2015 roku nadal pracowało 303,2 tys.

osób. W 2016 r. w tej sekcji w województwie mazowieckim pracowało 12,0% ogólnej ich liczby. Za tą średnią kryją się wysokie, wynoszące 33,8 pkt. proc., rozpiętości między podregionami. W 2020 r. w podregionach pracujący w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie stanowili: w ostrołęckim – 34,2% ogółu pracujących, siedleckim – 33,1%, ciechanowskim – 32,2 %, radomskim – 29,1%, żyrardowskim – 27,6%, plockim – 20,4%, warszawskim wschodnim – 9,8%, warszawskim zachodnim – 5,3% oraz 0,4% w Warszawie.

Analiza nakładów pracy w rolnictwie potwierdza dominację rodzinnego charakteru mazowieckich gospodarstw. Pracują w nich głównie właściciele gospodarstw i ich rodziny. Praca najemna dominuje dopiero w dużych i bardzo dużych pod względem ekonomicznym gospodarstwach (powyżej 40 ESU). W pozostałych typach gospodarstw udział pracy najemnej jest znikomy.

Wyniki PSR 2020 wykazały, że w województwie mazowieckim nakłady pracy na prowadzenie działalności rolniczej w gospodarstwach indywidualnych wyniosły 232,9 tys. AWU2, w tym zdecydowaną większość (88,4%) stanowiły nakłady pracy użytkownika i jego rodziny – łącznie 205,9 tys. AWU, natomiast nakłady pracy pracowników najemnych stałych to 5,4%. W porównaniu z PSR 2010 udziały tych nakładów odpowiednio spadły o 7,2 p. proc. i wzrosły o 3,7 p. proc.

W stosunku do 2010 r. zaobserwowano spadek o 18,9% nakładów pracy ogółem przy produkcji rolniczej, w tym spadek nakładów pracy rodzinnej siły roboczej o 25,0% oraz 2,5-krotny wzrost nakładów pracy pracowników najemnych.

1.3.6. Przetwórstwo rolno – spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem

rodzaje działalności związanej z rolnictwem i jego miejsce w strukturze produkcji w województwie

Województwo mazowieckie pełni wiodącą rolę w przetwórstwie rolno-spożywczym skupiając 15% podmiotów przetwórstwa spożywczego w kraju oraz wytwarzając niemal 1/4 krajowej produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego. Podstawą surowcową sektora przetwórstwa rolno-spożywczego regionu jest rolnictwo o wysokim stopniu towarowości, co jest wynikiem rozwiniętych specjalizacji produkcji rolniczej: roślinnej (warzywa i owoce) i zwierzęcej (żywiec rzeźny, mleko).

Obserwuje się znaczną zależność rozmieszczenia podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego od koncentracji bazy surowcowej:

- przetwórstwo mleka skupione jest w północno-wschodniej części województwa, z wyróżniającym się podregionem ostrołęckim, gdzie występuje największa obsada krów mlecznych oraz zlokalizowanych jest ponad 1/3 dużych i średnich zakładów przetwórstwa mleka w województwie;
- przetwórstwo owoców i warzyw skoncentrowane jest w podregionie warszawskim zachodnim i radomskim (ponad 3/4 dużych i średnich zakładów tej branży województwa),

co związane jest z utrwaloną na tym obszarze specjalizacją w uprawie warzyw i owoców;

- przetwórstwo mięsa charakteryzuje się stosunkowo równomierną lokacją zakładów średnich i dużych. Największe znaczenie branża ta ma dla podregionów płockiego i ciechanowskiego (cechujących się ponadprzeciętną obsadą trzody chlewnej, bydła i drobiu rzeźnego), z blisko 2-krotnie większym niż w województwie udziałem w grupie dużych i średnich zakładów przemysłu rolno-spożywczego.

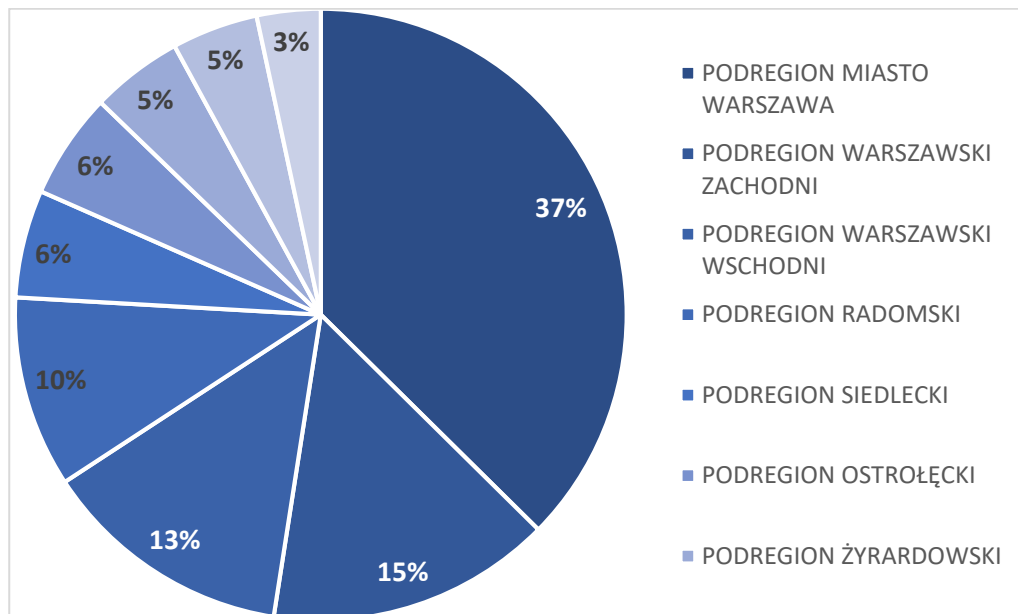
Ważną przesłanką lokalizacji przetwórstwa rolno-spożywczego jest bliskość chłonnego rynku zbytu i atrakcyjność inwestycyjna. Rozmieszczenie podmiotów przetwórstwa rolno-spożywczego w powiatach województwa jest zasadniczo proporcjonalne do liczby ludności – ponadprzeciętnym nasyceniem tego typu przedsiębiorstwami odznacza się obszar metropolitalny o wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej dla prowadzenia działalności przemysłowej. Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego, nawiązujący do wykształconych specjalizacji rolniczych, jest ważnym kierunkiem aktywizacji peryferyjnych i problemowych obszarów województwa.

Artykuły rolno-spożywcze to jedna z ważniejszych dziedzin w handlu zagranicznym województwa mazowieckiego, charakteryzująca się systematycznym wzrostem eksportu oraz posiadająca (jako jedyna) dodatnie saldo wymiany handlowej.

W 2020 roku w województwie mazowieckim zarejestrowane były 5467 podmioty prowadzące działalność w zakresie produkcji artykułów spożywczych, które zakwalifikowane były do działu 10 PKD. Podmioty zarejestrowane w województwie mazowieckim stanowiły 16,7% ogółu podmiotów działu 10 zarejestrowanych w Polsce. W przemyśle rolno-spożywczym wzrasta znaczenie małych przedsiębiorstw, zatrudniających do 49 osób. Mikro i małe przedsiębiorstwa stanowią w województwie ok. 97% wszystkich podmiotów

Najwięcej podmiotów działu 10 zarejestrowanych na Mazowszu prowadziło działalność w zakresie produkcji pieczywa i wyrobów ciastkarskich, tj. w grupie 10.71.Z PKD. Podmioty te stanowiły 36,5% ogółu przedsiębiorstw działu 10 w województwie. Ponadto, w województwie mazowieckim skoncentrowana była znakomita większość przedsiębiorstw przetwórstwa owoców i warzyw. W 2020 r. w województwie mazowieckim zlokalizowanych było ponad 30% krajowych zakładów produkcji soków z owoców i warzyw. Znaczenie przetwórstwa owoców i warzyw w województwie mazowieckim dodatkowo potwierdza to, że w regionie skoncentrowane jest ponad 20% krajowych zakładów zajmujących się innymi formami przetwórstwa owoców i warzyw (grupa 10.39.Z).

Wykres 7. Struktura podmiotów gospodarczych przetwórstwa rolno-spożywczego według podregionów w 2020 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

najwięksi pracodawcy i zakłady przetwórcze rolno-spożywcze lub związane z rolnictwem

Na koniec czerwca 2022 roku działających przedsiębiorstw sektora rolno spożywczego w województwie mazowieckich zatrudniających powyżej 250 pracowników było 50. Z czego 60% skupiały 4 rodzaje produkcji:

- Przetwórstwo mleka i wyrób serów (9 zakładów)
- Przetwarzanie i konserwowanie mięsa, z wyłączeniem mięsa z drobiu (7 zakładów)
- Produkcja wyrobów z mięsa, włączając wyroby z mięsa drobiowego (7 zakładów)
- Produkcja pieczywa; produkcja świeżych wyrobów ciastkarskich i ciastek (7 zakładów).

Przedsiębiorstwa rolno-spożywcze z województwa mazowieckiego są znaczącymi producentami żywności na rynku polskim, co potwierdza również to, że firmy te regularnie znajdują się w rankingach największych przedsiębiorstw w kraju.

W rankingu 200 Największych Polskich Firm 2019 tygodnika „Wprost”, spośród mazowieckich firm z sektora spożywczego znalazły się Cedrob S.A. z Ciechanowa (na 49. miejscu), Gobarto S.A. z Warszawy (70. miejsce), Polmlek sp. z o.o. z Pułtusza (119 miejsce), Van Pur S.A. z Warszawy (158. miejsce) oraz Bakalland z Warszawy (150 miejsce).⁷

W województwie mazowieckim, wg danych z bazy POLON, liczba działających jednostek naukowych wynosi 128, a działających instytucji szkolnictwa wyższego (państwowe i prywatne) wynosi 95. Spośród tych jednostek i instytucji poniżej wymienione prowadzą prace badawcze związane z sektorem rolno–spożywczym.

⁷Analiza potencjału oraz perspektyw rozwoju sektora rolno-spożywczego na Mazowszu, Investin Sp. Z o.o. w ramach Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza (za) Wprost. Rankingi. 200 Największych Polskich Firm 2019

8 Instytutów prowadzi prace w dziedzinach związanych z sektorem rolno–spożywczym, 2 Instytuty prowadzące badania o charakterze ekonomicznym, 2 Instytuty prowadzące badania podstawowe oraz 2 Instytuty prowadzące badania w obszarach powiązanych. Instytuty prowadzące prace w dziedzinach związanych z sektorem rolno- spożywczym zostały uszeregowane ze względu na ilość dokonanych wdrożeń.

Jednostki naukowe:

1. Instytut Biotechnologii Przemysłu Rolno-Spożywczego im. prof. Wacława Dąbrowskiego
2. Instytut Technologiczno-Przyrodniczy
3. Sieć Badawcza Łukasiewicz - Instytut Przemysłu Organicznego
4. Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin - Państwowy Instytut Badawczy
5. Instytut Biochemii i Biofizyki Polskiej Akademii Nauk
6. Instytut Genetyki i Hodowli Zwierząt Polskiej Akademii Nauk
7. Instytut Fizjologii i Żywienia Zwierząt im. Jana Kielanowskiego Polskiej Akademii Nauk.
8. Sieć Badawcza Łukasiewicz - COBRO - Instytut Badawczy Opakowań
9. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - Państwowy Instytut Badawczy
10. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk
11. Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego Polskiej Akademii Nauk.
12. Instytut Chemii Organicznej Polskiej Akademii Nauk.
13. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk.
14. Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej - Państwowy Instytut Badawczy.

Instytucje szkolnictwa wyższego:

1. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
2. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
3. Uniwersytet Warszawski

Rozwój sektora rolno – spożywczego to nie tylko udoskonalanie technik prowadzenia upraw i chowu oraz udoskonalanie produktów żywnościowych. Tak samo jak w przypadku pozostałych branż przemysłu wdrażanych jest tu szereg rozwiązań z zakresu innowacji procesowych, automatyzacji oraz przemysłu 4.0 (wymagających w szczególności wprowadzania systemów i rozwiązań z zakresu przetwarzania dużych zbiorów danych oraz rzeczywistości rozszerzonej). Trudno rozgraniczyć sektorowo zastosowanie poszczególnych prac badawczych prowadzonych w uczelniach wyższych charakteryzujących się szerokim zakresem obszarów badawczych. Badania wspierające rozwój sektora rolno–spożywczego prowadzą również mazowieckie uczelnie techniczne:

1. Politechnika Warszawska
2. Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu⁸

W „Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza do 2023 roku – Ramy strategiczne dla regionalnego ekosystemu innowacyjności oraz inteligenta specjalizacja województwa mazowieckiego” wytypowano przedsiębiorstwa działające w czterech obszarach, między innymi bezpieczna żywność.

Działalność, która wpisuje się w bezpieczną żywność jako obszar inteligentnej specjalizacji, prowadziło w województwie mazowieckim w 2019 r. 29,9 tys. podmiotów, czyli 7,4% ogółu przedsiębiorstw. W podmiotach tych pracuje 298,7 tys. osób, co stanowi 8,2% ogółu pracujących.

Prawie połowa (48,2%) podmiotów prowadzących działalność w obszarze bezpiecznej żywności zajmuje się wybranymi rodzajami handlu hurtowego i detalicznego. Handel detaliczny dotyczy sprzedaży produktów spożywczych i napojów w różnego typu placówkach handlowych i na targowiskach. Handel hurtowy obejmuje nie tylko obrót żywymi zwierzętami, większością płodów rolnych, żywności i napojów, ale również maszynami i urządzeniami rolniczymi. Działalnością handlową zajmuje się relatywnie najwięcej, bo 34,0% pracujących na rzecz bezpiecznej żywności. Drugim pod względem liczby podmiotów (27,1%) i trzecim pod względem liczby pracujących (20,7%) rodzajem aktywności jest działalność usługowa związana z wyżywieniem i napojami (restauracje i inne placówki, catering). W przetwórstwie spożywczym, czyli produkcji artykułów spożywczych i napojów, pracuje 29,0% osób, jednak udział firm wśród przedsiębiorstw z obszaru bezpiecznej żywności wynosi 9,1%.

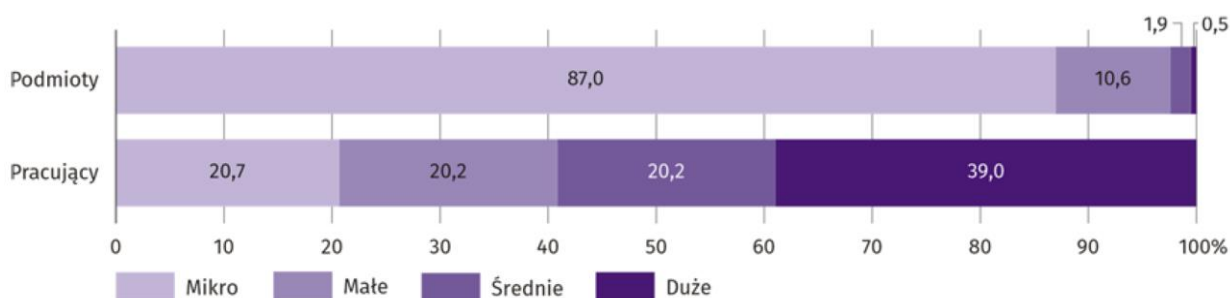
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą stanowią zdecydowaną większość (80,4%) podmiotów zaliczanych do bezpiecznej żywności. Firmy te skupiają 30,2% osób i jest to zdecydowanie więcej niż w przypadku pozostałych obszarów inteligentnej specjalizacji. Ponad połowę (53,9%) pracujących angażują przedsiębiorstwa prowadzące działalność jako osoby prawne, a udział takich podmiotów wynosi 11,6%. Wśród osób prawnych zaznacza się przewaga spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i to zarówno pod względem liczby przedsiębiorstw, jak i związanych z nimi osób. W jednostkach organizacyjnych niemających osobowości prawnej, które stanowią 8,0% ogółu podmiotów w tej specjalizacji, pracuje 15,9% osób.

Podmioty działające w obszarze bezpiecznej żywności są w zdecydowanej większości firmami klasy mikro; stanowią 87,0%, przy czym jest to najmniejszy udział w porównaniu z odsetkiem mikroprzedsiębiorstw w pozostałych obszarach inteligentnej specjalizacji. Co dziesiąty podmiot wpisujący się w bezpieczną żywność prowadzi działalność jako mały przedsiębiorca (10,6% ogółu) i jest to wyższy odsetek niż w trzech pozostałych obszarach. Również dużych przedsiębiorstw zajmujących się bezpieczną żywnością jest stosunkowo więcej (0,5%) niż w innych obszarach.

⁸ Analiza potencjału oraz perspektyw rozwoju sektora rolno-spożywczego na Mazowszu, Investin Sp. Z o.o. w ramach Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza, <https://innowacyjni.mazovia.pl/upload/pages/2089/2089-0.pdf>

Dwóch z pięciu (39,0%) pracujących w obszarze bezpiecznej żywności związanych jest z dużymi firmami. Każda z pozostałych trzech klas wielkości przedsiębiorstw skupia po około jednej piątej osób.

Wykres 8. Struktura podmiotów gospodarki narodowej należących do specjalizacji „Bezpieczna żywność” w 2019 r.

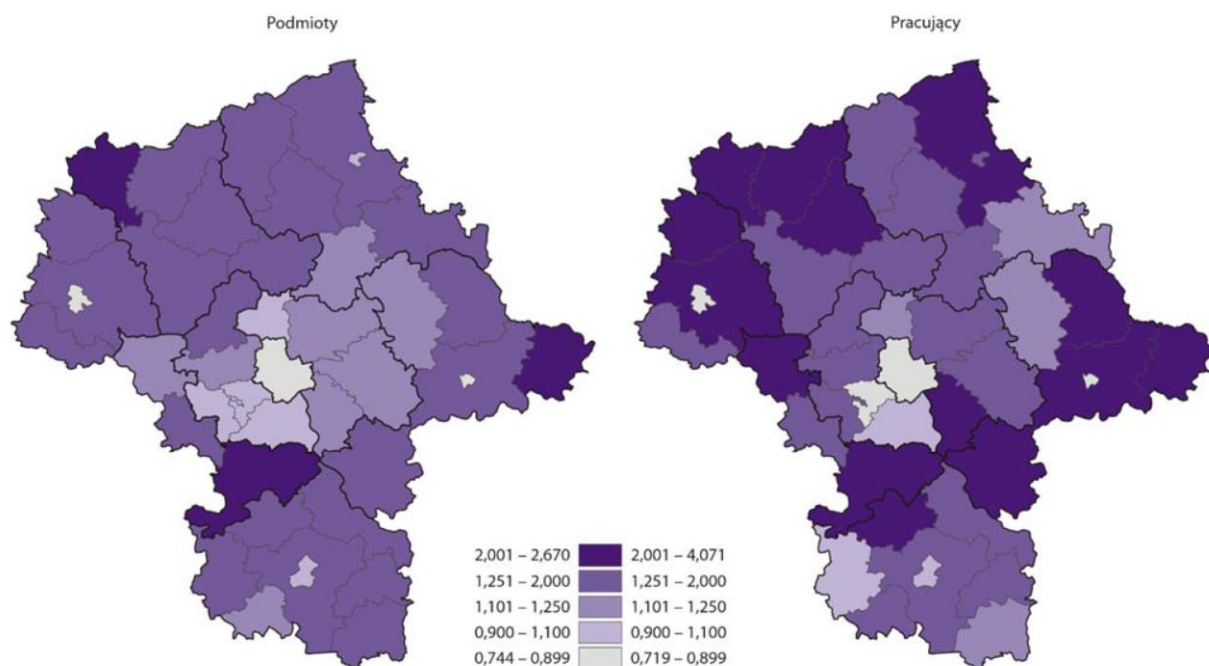
Źródło: Inteligentna specjalizacja województwa mazowieckiego w 2019 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2020.

Zastosowany w analizach wskaźnik lokalizacji pozwala na określenie stopnia koncentracji przestrzennej podmiotów i pracujących w obszarze bezpiecznej żywności względem całego województwa mazowieckiego. O regionalnej lub lokalnej specjalizacji świadczą wartości wskaźnika większe niż 1,25.

Dla liczby podmiotów ta wartość progowa została przekroczona w 25 spośród 42 powiatów, a dla liczby pracujących – w 31 powiatach. Pod względem rozmieszczenia przestrzennego podmiotów, działalność w obszarze bezpiecznej żywności ma relatywnie największe znaczenie w powiatach żuromińskim, grójeckim i łosickim. Występuje w nich przynajmniej dwukrotnie wyższe niż średnio w województwie skupienie przedsiębiorstw wpisujących się w tę specjalizację.

W powiecie sokołowskim występuje rekordowy, ponad czterokrotnie wyższy niż średnio w województwie, udział pracujących w przedsiębiorstwach zajmujących się bezpieczną żywnością. Do największych skupisk pracujących w tej specjalizacji należą również powiaty siedlecki, ciechanowski i ostrołęcki, gdzie udział osób przynajmniej trzykrotnie przekracza średnią dla województwa. W 10 powiatach – otwockim, łosickim, żuromińskim, sochaczewskim, sierpeckim, grójeckim, płockim, mławskim, białobrzeskim i garwolińskim – obszar bezpiecznej żywności ma ponad dwukrotnie większy udział w powiatowym rynku pracy w stosunku do całego województwa.

Mapa 20. Wskaźnik lokalizacji dla specjalizacji „Bezpieczna żywność” w 2019 r.

Źródło: Inteligentna Specjalizacja województwa mazowieckiego w 2019 roku, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2020.

Bezpieczna żywność jest obszarem inteligentnej specjalizacji charakterystycznym dla regionu mazowieckiego regionalnego. Zarówno pod względem podmiotów, jak i pracujących specjalizacja ta wykazuje silną koncentrację przestrzenną w podregionie ciechanowskim, żyrardowskim, siedleckim i ostrołęckim. W podregionie radomskim wskaźnik lokalizacji przekracza wartość progową dla liczby podmiotów, a w podregionie plockim – dla pracujących. Ponadprzeciętne skupisko osób pracujących w obszarze bezpiecznej żywności występuje również w podregionie warszawskim wschodnim.

rynki hurtowe

Z badań terenowych IERiGŻ-PIB wynika, że pomimo postępującej koncentracji rolniczej produkcji towarowej, częstość korzystania producentów rolnych ze sprzedaży swoich wyrobów na giełdach towarowych i rynkach hurtowych w zasadzie nie uległa zmianie. W 2011 roku odsetek wsi, w których byli tacy rolnicy wynosił około 30% i był on identyczny jak w 2005 roku, a w stosunku do roku 2000 wzrósł tylko o 4 pkt. proc.

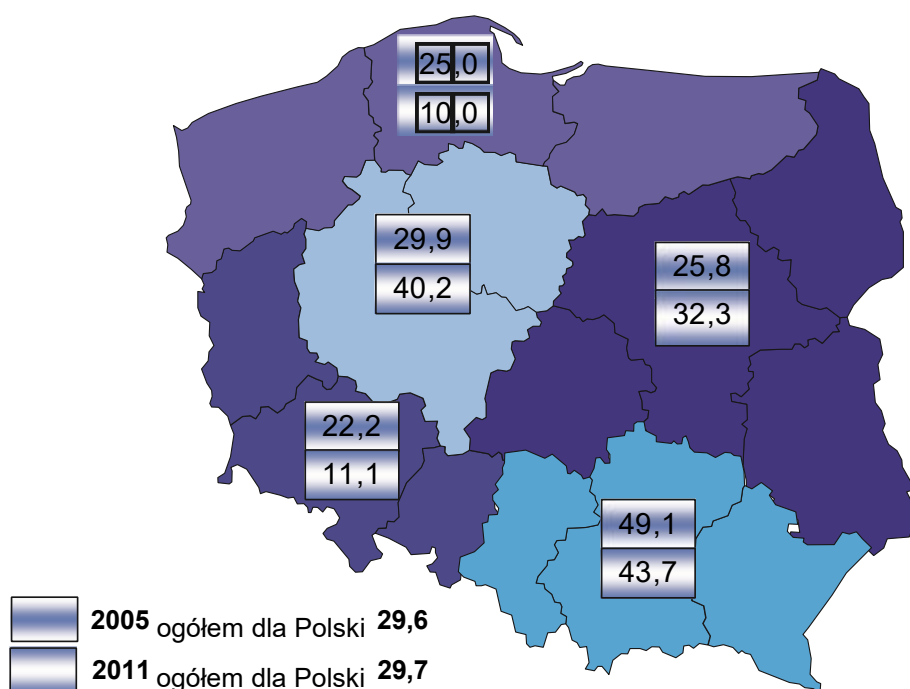
Zasadniczym przeobrażeniom nie uległ asortyment produktów rolniczych zbywanych na giełdach towarowych i rynkach hurtowych. Ta forma sprzedaży była nadal zdominowana przez surowce pochodzenia roślinnego, chociaż coraz bardziej zauważalne stawały się również artykuły zwierzęce, gdyż ich udział wśród ogółu produktów rolniczych upłynnianych na rynkach hurtowych zwiększył się prawie dwukrotnie. Jednak mimo to, w 2011 roku stanowiły one tylko około 10% całości surowców rolniczych uczestniczących w tej formie obrotu.

W 2011 roku, podobnie jak i w latach ubiegłych, wśród rolników sprzedających na giełdach

towarowych i rynkach hurtowych najczęściej było producentów warzyw (30%) i owoców (26%), głównie uprawianych pod osłonami. Wyraźnie rzadziej na giełdach i rynkach hurtowych sprzedawano kwiaty i ziemniaki (po 13%), zboża i rośliny przemysłowe (po 10%), a zupełnie sporadycznie (od 1 do 3%) żywiec wieprzowy i wołowy, pieczarki i jaja.

W analizie przestrzennego zróżnicowania zbytu produktów rolniczych na giełdach towarowych i rynkach hurtowych, zwraca uwagę sytuacja w typowo rolniczych makroregionach: środkowowschodnim i środkowozachodnim, czyli na terenach, gdzie segment rolnictwa wysokotowarowego był szczególnie dobrze rozwinięty (makroregion środkowozachodni) lub procesy restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych uległy wyraźnemu przyśpieszeniu (makroregion środkowowschodni)⁹.

Mapa 21. Zróżnicowanie przestrzenne* w rozpowszechnieniu sprzedaży produktów rolniczych na giełdach towarowych i rynkach hurtowych (% wskazań)

* Poszczególne makroregiony obejmują następujące województwa: **środkowozachodni** (I) – wielkopolskie i kujawsko-pomorskie; **środkowowschodni** (II) – łódzkie, mazowieckie, podlaskie i lubelskie; **południowo-wschodni** (III) – śląskie, małopolskie, świętokrzyskie i podkarpackie; **południowo-zachodni** (IV) – opolskie, dolnośląskie i lubuskie; **północny** (V) – zachodnio-pomorskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie.

Źródło: opracowano na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2005 i 2011, Zmiany w formach sprzedaży produktów rolnych w gospodarstwach indywidualnych, Bożena Karwat-Woźniak, 2013.

Tylko na tych obszarach, w 2011 roku częstość sprzedaży na rynkach hurtowych była wyższa niż sześć lat wcześniej. W 2011 roku we wsiach, w których odnotowano obrót hurtowy

⁹ B. Karwat-Woźniak, P. Chmieliński: *Gospodarstwa wysokotowarowe w strukturze społeczno-ekonomicznej rolnictwa chłopskiego rok po akcesji do Unii Europejskiej*, Program Wieloletni 2005-2009, Raport nr 54, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006, s. 49-50.

i giełdowy produktami rolniczymi, grupa rolników, których dotyczyła taka sytuacja, liczyła średnio 22 osoby. Tym samym była ona o około 50% większa niż w latach wcześniejszych¹⁰. Dotyczyło to głównie wsi z makroregionu południowo-wschodniego i środkowowschodniego, gdzie z tego kanału korzystała zdecydowana większość rolników, nawet 90-95% użytkowników gospodarstw towarowych, głównie specjalizujących się w produkcji warzyw oraz owoców, zarówno gruntowych, jak i spod osłon. Na terenie województwa mazowieckiego funkcjonują trzy rynki hurtowe i są to : Warszawski Rolno-Spożywczy Rynek Hurtowy S.A. w Broniszach, Agro-Technika S.A. - Oddział Praska Giełda Spożywcza oraz Rolno-Spożywczy Rynek Hurtowy w Radomiu.

klastry i poziom innowacyjności przemysłu

Pierwsze klastry na Mazowszu zaczęły powstawać później niż w innych regionach, bo dopiero w 2007 roku. W dużej mierze wiązało się to z realizacją w tym okresie, przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości, pilotażowego programu „Wsparcie na rozwój klastra”, umożliwiającego dofinansowanie z funduszy strukturalnych. Większość powstających klastrów ukierunkowana jest na równoległe osiągnięcie wielu celów. Najczęściej celem działalności klastrów jest integracja i rozwój branży, transfer innowacji z jednostek naukowo-badawczych do firm, współpraca z zagranicą, podnoszenie konkurencyjności sektora MSP oraz zapewnienie odpowiedniej jakości produktów i usług. Coraz częściej prezentowanym motywem zakładania klastrów jest dążenie do nawiązania współpracy międzynarodowej przez małe i średnie podmioty. Według opracowania „Klastry w polityce rozwoju województwa mazowieckiego”, Wanda Pełka, Mazowsze, Studia Regionalne 12, 2013 r. Klastry w województwie mazowieckim reprezentują różne branże gospodarki. Niektóre z nich skupiają podmioty z tradycyjnych sektorów, jak rolnictwo, sadownictwo, inne – zajmują się działalnością w zakresie usług opartych na wiedzy, jak informatyka, telekomunikacja, medycyna i optyka. Z raportu pt.: „Diagnoza obszaru metropolitalnego Warszawy” opracowanego na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie wynika, że w 2014 r. w województwie mazowieckim funkcjonowało 25 klastrów/inicjatyw klastrowych, z czego 23 były zlokalizowane w obszarze metropolitalnym Warszawy (OMW) - (22 w Warszawie, jeden w gm. Pniewy)¹¹. Jednocześnie na mapie klastrów PARP w województwie mazowieckim zostały oznaczone 34 klastry¹². (według Raportu aktualizacyjnego w zakresie klastrów, sieci współpracy i zaufania w biznesie na Mazowszu dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie – 2015 r.).

Zaktualizowana Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze,

¹⁰ Z danych ankietowych wynika, że zarówno w 2000 roku, jak i w 2005 roku analogiczny wskaźnik wynosił 15 osób.

¹¹ W. Dziemianowicz, M. Mackiewicz, K. Szmigiel-Rawska, *Diagnoza obszaru metropolitalnego Warszawy. Raport syntetyczny*, Geoprofit Wojciech Dziemianowicz, ECORYS Polska Sp. z o.o. na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa 2014.

¹² <http://www.pi.gov.pl/PARP/data/klastry/index.html> [stan na dzień 24.05.2015].

z 2021 podaje, że rozszerzeniu ulega sieć współpracy między przedsiębiorstwami, czego przejawem jest wzrost liczby inicjatyw klastrowych – w latach 2011-2017 ich liczba wzrosła z 25 do 39. Mazowieckie klastry specjalizują się m.in. w przemyśle spożywczym, chemicznym, energetycznym, farmaceutycznym, informatycznym i medycznym. Większość klastrów zlokalizowana jest na terenie Warszawy, poza nią funkcjonują jedynie pojedyncze ośrodki. Jednocześnie według *Regionalnej Strategii Innowacji dla Mazowsza do 2030 roku* z 2021 roku z dostępnych danych wynika, że w województwie mazowieckim aktywnych jest 9 klastrów podejmujących nowe inicjatywy, jednak liczba klastrów i inicjatyw klastrowych ulega częstym zmianom.

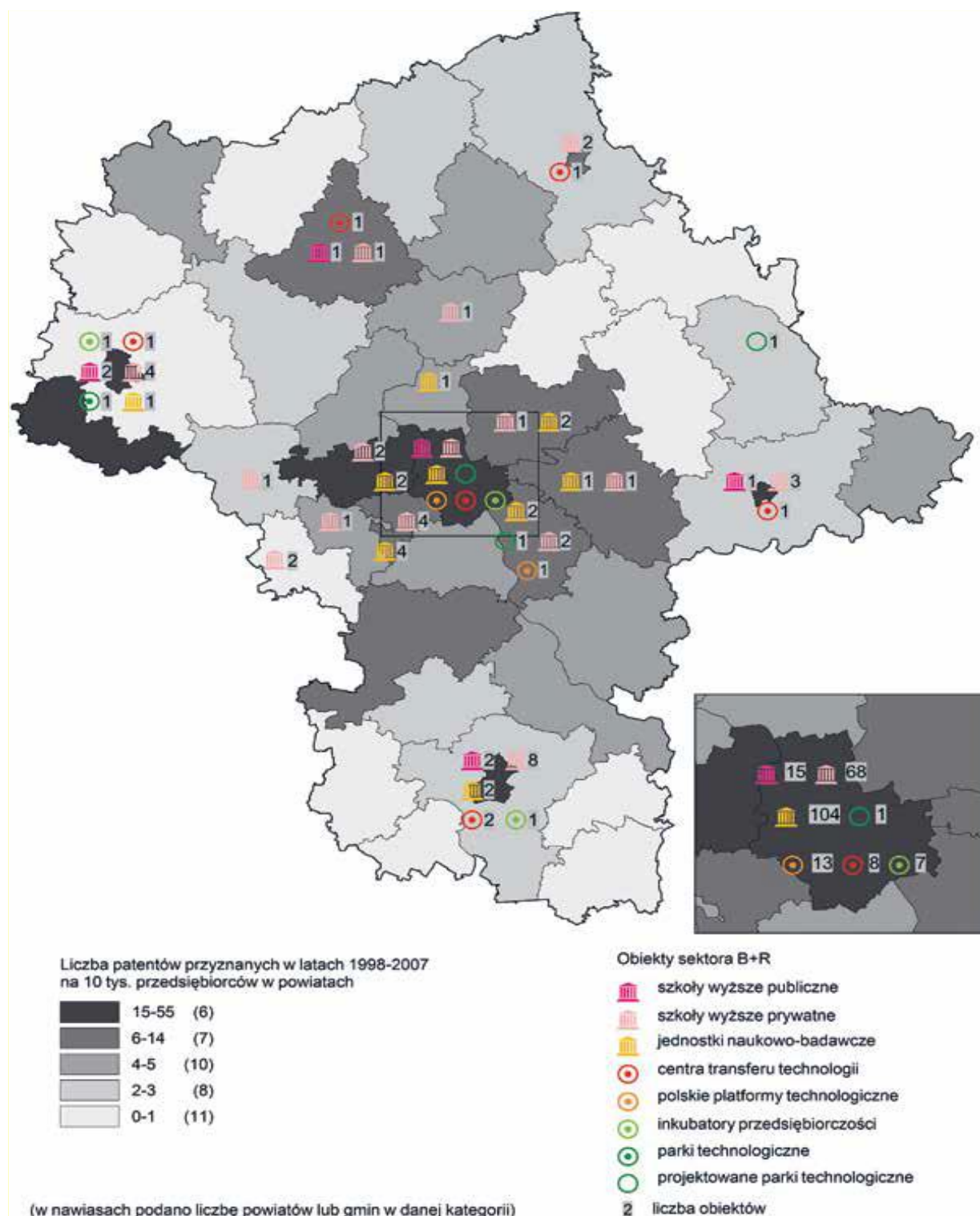
W 2020 r. nakłady inwestycyjne realizowane w województwie mazowieckim przez przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 9 osób wyniosły 44020,1 mln zł, co stanowiło 23,9% ogółu nakładów w kraju. W przeliczeniu na 1 mieszkańca było to 8110 zł, tj. o 68,8% więcej niż średnio w kraju. W nowe obiekty majątkowe oraz ulepszenie istniejących stosunkowo najwięcej zainwestowano w Płocku (19205 zł na mieszkańca) i w Warszawie (16205 zł). Relatywnie najniższy poziom nakładów inwestycyjnych był w powiecie przysuskim (446 zł).

Z ogólnej kwoty nakładów inwestycyjnych zrealizowanych w 2020 r. przez mazowieckie przedsiębiorstwa na budynki i budowle wydatkowano 23823,1 mln zł (o 6,1% więcej niż w 2019 r.), na maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia – 18211,4 mln zł (o 6,7% mniej), a na środki transportu – 9272,3 mln zł (o 4,4% więcej). Wartość zakupów inwestycyjnych osiągnęła 27483,7 mln zł i w porównaniu z rokiem poprzednim była niższa o 3,3%; udział zakupów w nakładach ogółem zmniejszył się w skali roku o 2,6 p. proc.

Jednocześnie mazowieckie przedsiębiorstwa są uważane za krajowych liderów pod względem poziomu innowacyjności. Według Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze, w 2019 roku nakłady na działalność innowacyjną w grupie przedsiębiorstw przemysłowych kształtowały się na poziomie 11,9 mld zł, co stanowiło 31,0% nakładów poniesionych w Polsce. W latach 2018–2020 udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej ich liczbie wyniósł 32,3% dla przedsiębiorstw przemysłowych i 43,5% dla przedsiębiorstw usługowych. W analizowanym okresie poziom innowacyjności w województwie był wyższy niż średnio w kraju. Mazowieckie charakteryzowało się szóstym najwyższym w Polsce udziałem wśród przedsiębiorstw przemysłowych oraz pierwszym wśród przedsiębiorstw usługowych, które wprowadziły innowacje.

Wyniki badania działalności innowacyjnej wskazują, że w przedsiębiorstwach przemysłowych oraz usługowych wyższy był udział podmiotów, które w latach 2018–2020 wprowadziły innowacje procesów biznesowych (nowe lub ulepszone procesy biznesowe) niż innowacje produktowe (nowe lub ulepszone produkty).

Mapa 22. Potencjał rozwoju innowacji

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie badań własnych i raportu pt.: „Kapitał fizyczny. Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność rozwoju Mazowsza”, Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030.

II. ANALIZA POTENCJAŁÓW I POTRZEB W ZAKRESIE ROLNICTWA ORAZ OBSZARÓW WIEJSKICH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Potencjał rozwojowy województwa

Rolnictwo:

1. Korzystne ukształtowanie terenu dla rozwoju rolnictwa.
2. Zaplecze surowcowe i silna pozycja dla przetwórstwa rolno-spożywczego także w gospodarstwach rodzinnych: mleko (1 miejsce w kraju), żywiec rzeźny (2 miejsce), jaja kurze (2 miejsce), owoce z drzew (1 miejsce), ziemniaki (2 miejsce), zboża ogółem (3 miejsce).
3. Wielokierunkowość produkcji rolnej.
4. Warunki przyrodnicze sprzyjające rozwojowi działalności agroturystycznej oraz produkcji ekologicznej, tradycyjnej, regionalnej (duże zalesienie, czyste środowisko naturalne, wody termiczne i geotermalne).
5. Dobrze zachowana różnorodność zasobów genetycznych w rolnictwie i różnorodność biologiczna przyrody.
6. Chłonny rynek zagraniczny na artykuły rolno-spożywcze polskiej produkcji.
7. W dużej części zmodernizowany i konkurencyjny sektor przetwórstwa rolno-spożywczego spełniający wysokie standardy jakości produkcji oraz warunków higienicznych.

Obszary wiejskie:

8. Atrakcyjna lokalizacja dla potencjalnych inwestorów ze względów na położenie szlaków komunikacyjnych.
9. Potencjalny dostęp do licznej siły roboczej, województwo atrakcyjne dla migrantów z innych województw i zagranicy.
10. Lokalizacja szkolnictwa wyższego w zakresie rolnictwa i instytucji naukowo-badawczych.
11. Silne więzi społeczne w obrębie społeczności lokalnych.
12. Walory turystyczne: dobrze zachowane dziedzictwo historyczne, bogate zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, tereny atrakcyjne pod względem wypoczynkowym i rekreacyjnym.
13. Występowanie zbiorników retencyjnych i istniejący system oceny zagrożenia pożarowego w lasach.

14. Na terenach prawnie chronionych przestrzeganie norm środowiskowych przez podmioty gospodarcze.
15. Największy potencjał gospodarczy i ludnościowy wśród województw.
16. Pozycja lidera przedsiębiorczości w Polsce.
17. Duży udział podmiotów działających w branżach najczęściej generujących innowacje oraz firm z kapitałem zagranicznym.
18. Największy w Polsce potencjał naukowy (Warszawa, Radom, Płock) do rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii.
19. Rozwinięty sektor usługowy – najwyższy wskaźnik PKB w kraju związany głównie z sektorem usług.
20. Silna pozycja metropolii warszawskiej związana z funkcjami stołecznymi, dobrymi połączeniami komunikacyjnymi szczególnie w transporcie międzynarodowym; miejsce do prowadzenia biznesu oraz przyciągania osób przedsiębiorczych.
21. Położenie województwa w ciągach europejskich korytarzy transportowych z węzłem w Warszawie.
22. Wysoki poziom wykształcenia mieszkańców Warszawy oraz miast regionalnych i subregionalnych.
23. Wysoki poziom rozwoju infrastruktury technicznej i dostęp do mediów (prąd, woda, gaz) obszaru metropolitalnego Warszawy i dużych miast.
24. Wzrastający ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie.
25. Funkcjonowanie Lokalnych Grup Działania na terenie województwa oraz dorobek w zakresie partnerstwa trójsektorowego.

Zaobserwowane potrzeby

Rolnictwo:

1. Niski procent gleb wysokiej jakości (klasy I-III).
2. Rozdrobniona struktura agrarna gospodarstw rolnych, której towarzyszy rozproszona struktura własności oraz użytkowania nieruchomości rolnych.
3. Rozdrobnienie podaży surowców rolno-spożywczych.
4. Wymieranie rodzin pszczelich, czego skutkiem są zakłócenia w funkcjonowaniu łańcuchów żywieniowych będących wynikiem niewystarczającej liczby owadów zapylających.
5. Słabo zorganizowany rynek pierwszej sprzedaży produktów rolno-spożywczych.

6. Zanikanie naturalnych łąk i pastwisk wskutek zmiany technologii żywienia bydła i nie koszenia przez rolników mniejszych arealów użytków zielonych.
7. Wysoki stopień bezrobocia ukrytego i długotrwałego w rolnictwie, dziedziczenie bezrobocia, niezatrudnialność wynikająca m. in. z niskiej mobilności zawodowej ludności wiejskiej w zakresie zmian kwalifikacji i małej skłonności osób starszych do wprowadzania zmian pogłębiania się zjawiska wykluczenia społecznego.

Obszary wiejskie:

8. Niski stopień skanalizowania zwłaszcza na terenach wiejskich, niekorzystny stosunek sieci kanalizacyjnej do wodociągowej.
9. Niski poziom selektywnej zbiórki i odzysku odpadów komunalnych, składowanie odpadów ulegających biodegradacji oraz trudności w zagospodarowaniu odpadów niebezpiecznych (osadów ściekowych oraz problemy ze zużytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym).
10. Niedostateczny rozwój lokalnej infrastruktury drogowej i kolejowej.
11. Słabo rozwinięta sieć transportu publicznego na terenach wiejskich.
12. Niewystarczające finansowanie rozwoju dróg dojazdowych do gruntów rolnych, zwłaszcza dróg gminnych i wewnętrznych.
13. Niewystarczające połączenie komunikacji publicznej między północno-wschodnimi i północnymi ośrodkami miejskimi województwa mazowieckiego tj. brak połączeń kolejowych/ autobusowo-busowych Siedlce-Ostrołęka-Ciechanów-Płock.
14. Wzrastający wskaźnik zanieczyszczeń komunikacyjnych oraz wzrost stężenia dwutlenku siarki i pyłów w powietrzu w sezonie grzewczym.
15. Niski stopień wykorzystania źródeł energii odnawialnej.
16. Późny wiek ekonomicznego usamodzielniania się osób młodych i ich finansowa zależność od świadczeń społecznych członków gospodarstwa domowego.
17. Zbyt małe wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia oraz innych narzędzi rynku pracy służących aktywizacji osób pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy lub niemogących czy mających duże trudności w podjęciu zatrudnienia poza miejscem zamieszkania.
18. Słaba dostępność i jakość infrastruktury społecznej (w szczególności przedszkoli oraz form opieki nad dziećmi do 5 roku życia i osobami starszymi) poza dużymi aglomeracjami miejskimi.
19. Mała liczba inwestorów zewnętrznych na obszarach wiejskich.

20. Niewystarczająca ilość małej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich i peryferyjnych względem dużych miast i szlaków komunikacyjnych.
21. Mała skłonność do podejmowania inicjatyw wspólnych (np. grupy producenckie, działania prowadzące do skrócenia łańcucha dostaw).
22. Niższe dochody mieszkańców obszarów wiejskich w porównaniu z mieszkańcami miast.
23. Niska zdolność kredytowa i inwestycyjna osób fizycznych, podmiotów gospodarczych (w tym m.in. producentów i przetwórców rolno-spożywczych) oraz jednostek samorządu terytorialnego wynikająca między innymi z niskiego poziomu ich dochodów.
24. Niedostateczne wykorzystanie i rozwój infrastruktury i bazy turystycznej, w tym dla wypoczynku weekendowego.
25. Degradacja w dużej części obiektów zabytkowych oraz cennych kulturowo i turystycznie.
26. Niski stopień objęcia obszarów wiejskich miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego OW.
27. Duża ilość wyrobów zawierających azbest zainstalowanych w obiektach budowlanych.
28. Niski potencjał rozwojowy i absorpcji innowacji na obszarach wiejskich.
29. Niski poziom dostępu do Internetu i e-usług w subregionach.
30. Niskie wykorzystanie wyników badań naukowych w przedsiębiorstwach.
31. Niezadowalający poziom retencji oraz stanu urządzeń przeciwpowodziowych i rowów melioracyjnych.
32. Brak polderów zalewowych; zabudowywanie obszarów zalewowych.
33. Przestarzałe technologie produkcji, przesyłu i dystrybucji energii elektrycznej; wysoka emisyjność źródeł energii; obszary deficytu energii elektrycznej, szczególnie w północnej części województwa.
34. Niewystarczająca przepustowość gazociągów wysokiego ciśnienia na zapotrzebowanie obszaru metropolitalnego i podregionu Radomskiego.
35. Niskie wykorzystanie OZE.
36. Niekomfortowe warunki życia dla mieszkańców wsi w pobliżu dużych ferm przemysłowych (zapach).

Perspektywa rozwojowa

Rolnictwo:

1. Potencjał do rozwoju wielofunkcyjnych gospodarstw rolnych.
2. Rozwój nowych technologii w produkcji roślinnej i zwierzęcej.
3. Wzrost rentowności produkcji rolnej i rybackiej.

4. Propagacja i rozwój branży pszczelarskiej jako fundamentu łańcuchów żywnościowych, których podstawę stanowią owady zapylające.
5. Zmiana oczekiwań konsumentów w zakresie metod produkcji na korzyść ekstensywnych, przyjaznych środowisku i dobrostanowi zwierząt.
6. Możliwości rozwoju upraw do produkcji biopaliw (np. rzepak, gryka).
7. Możliwość powstawania gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych na bazie podupadających małych gospodarstw rodzinnych przy finansowym wsparciu państwa.
8. Wzrost krajowego i zagranicznego popytu na „zdrową żywność”.
9. Rozwój wyspecjalizowanych obszarów produkcyjnych, powiązań sieciowych, w tym klastrów, wysoko wyspecjalizowanych konsorcjów.

Obszary wiejskie:

10. Położenie geograficzne (najbliższe otoczenie Warszawy).
11. Wzrost dostępności nowych technologii energetycznych bazujących na odnawialnych źródłach energii i inteligentnej infrastrukturze energetycznej.
12. Rozwój nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych umożliwiających wykonywanie telepracy i prowadzenie innowacyjnej działalności gospodarczej na OW.
13. Wzrost znaczenia działalności pozaprodukcyjnych takich jak: agroturystyka, rękodzieło na sprzedaż, przetwórstwo produktów rolnych, produkcja energii odnawialnej na rynek, przetwarzania surowego drewna w gospodarstwie na sprzedaż, akwakultura.
14. Większa dostępność funduszy zewnętrznych na OW.
15. Wzrost wiedzy na temat zdrowego żywienia, wzrastająca liczba konsumentów żywności ekologicznej i możliwości rozwoju ekologicznej produkcji żywności.
16. Zwiększone zapotrzebowanie na usługi turystyczne, w tym na agroturystykę.
17. Wzrost znaczenia procesów rewitalizacji małych miast i obszarów wiejskich w dokumentach krajowych i działaniach władz regionalnych.
18. Organizowanie małych zakładów usługowych na terenie wsi działających na rzecz jej mieszkańców.
19. Nowe możliwości zasad finansowania inwestycji i działań proekologicznych.
20. Tworzenie i wspieranie pozarolniczych miejsc pracy na terenach wiejskich.
21. Korzystne warunki do rozwoju działalności gospodarczej w obszarze energii odnawialnej OZE.
22. Rozwój B+R nowych technologii głównie, biotechnologii, biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych.

23. Rozwój przemysłu, produkcja nowych, innowacyjnych materiałów i urządzeń w oparciu o najnowsze osiągnięcia nauki i techniki.
24. Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy przy wykorzystaniu potencjału wewnętrznego.
25. Rozwój miast regionalnych, subregionalnych powiatowych, rozwijanie funkcji społeczno-gospodarczych i aktywizacja obszarów wiejskich.
26. Wykorzystanie potencjału województwa mazowieckiego w zakresie energetyki ze źródeł odnawialnych i ewentualne wykorzystanie zasobów gazu i ropy z łupków
27. Rozwój i modernizacja systemu transportowego (rozwój infrastruktury TEN-T, koleje szybkich prędkości, lotnisko Centralne, lotniska regionalne, w tym Radom-Sadków i lokalne).
28. Zewnętrzne finansowanie inwestycji drogowych od dróg wojewódzkich do lokalnych, stanowiących dojazd do gospodarstw.
29. Wzmocnienie procesów rewitalizacji miast, obszarów zdegradowanych i tracących funkcje.
30. Ograniczenie emisji zanieczyszczeń poprzez rozwój czystych technologii.
31. Poprawa warunków życia, polityka prorodzinna, wzrost postaw prospołecznych i aktywności obywatelskiej, wzrost dostępności do usług w ramach infrastruktury społecznej.
32. Dostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy oraz do potrzeb przemysłu kluczowych branż.
33. Poprawa dostęp do Internetu szerokopasmowego na terenie całego województwa.
34. Zwiększenie retencji wodnej, przywrócenie naturalnych terenów zalewowych oraz wzrost lesistości w zlewni z wyłączeniem terenów międzywala rzek.
35. Poprawa bezpieczeństwa energetycznego regionu zapewniającego trwały rozwój.
36. Wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB.
37. Rozwój przedsiębiorstw sektora kreatywnego.
38. Rozwój kierowany przez społeczność lokalną jako metoda rozwoju obszarów wiejskich.

Obszary szczególnie zagrożone

Rolnictwo:

1. Zwiększenie częstości występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych wpływających niekorzystnie na produkcję rolną.
2. Zbyt mała powszechność ubezpieczeń rolniczych.

3. Rosnące koszty prowadzenie produkcji roślinnej i zwierzęcej.
4. Nierówna konkurencja ze strony producentów UE.
5. Coraz częstsze masowe choroby zakaźne u zwierząt.
6. Zbyt duża intensyfikacja produkcji rolnej prowadząca do zwiększenia presji na środowisko i negatywne oddziaływanie na walory krajobrazowe (emisja azotu i fosforu do wód gruntowych).
7. Dominacja dużych sieci handlowych na rynku.
8. Regulacje prawne UE powodujące zaostrzenie nierównej konkurencji.
9. Niski poziom samoorganizacji rolników.
10. Zanieczyszczenia pochodzące z ferm trzody chlewnej i fermy hodowli drobiu.
11. Stopniowa degradacja gleby przez coroczne stosowanie dużych ilości skoncentrowanych nawozów organicznych (gnojowica).
12. Niewłaściwe wykorzystanie gruntów dobrych klas (duże magazyny).

Obszary wiejskie:

13. Pogłębianie się niekorzystnych zmian demograficznych (starzenie się mieszkańców, migracje osób młodych - zwłaszcza kobiet - do miast).
14. Zagrożenie ubóstwem, szczególnie rodzin dotkniętych bezrobociem.
15. Ograniczona dostępność do wysokiej jakości usług publicznych.
16. Peryferyzacja obszarów wiejskich ze względu na niedostateczny rozwój regionalnej oraz lokalnej infrastruktury transportowej, informacyjnej, społecznej i komunikacyjnej.
17. Presja zabudowy na tereny cenne rolniczo i przyrodniczo.
18. Sezonowość ruchu turystycznego i agroturystycznego.
19. Zmiany przepisów prawa.
20. Negatywne konsekwencje sytuacji geopolitycznej.
21. Nadmierne obciążenia fiskalne osób fizycznych, podmiotów gospodarczych oraz jednostek samorządu terytorialnego negatywnie wpływających na procesy gospodarcze w województwie mazowieckim.
22. Brak stabilności finansowej JST koniecznej do realizowania zadań inwestycyjnych.
23. Degradacja niemodernizowanych linii kolejowych i starzenie się taboru.
24. Wzrost natężenia ruchu samochodowego.
25. Brak rozwiązań systemowych ograniczających rozwój zjawiska niekontrolowanej suburbanizacji.
26. Występowanie „szarej strefy”.
27. Wzrastające koszty energii.

- 28. Zagrożenie awarią w elektroenergetycznym systemie przesyłowym.
- 29. Zagrożenia militarne i terrorystyczne.

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

Zgodnie z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego (PZPWM) na Mazowszu ze względu na pełnione funkcje wyróżniono dwa typy wiejskich obszarów funkcjonalnych:

- **wiejskie obszary funkcjonalne wymagające wsparcia procesów rozwojowych** (Mapa 23) – to obszary położone peryferyjnie, o utrudnionym dostępie do ośrodka wojewódzkiego, w niewielkim stopniu uczestniczące w procesach rozwojowych kraju. Istotne bariery rozwoju tych obszarów obejmują: niską dostępność do usług publicznych, zdekapitalizowanie tkanki osadniczej i zagrożenie walorów przyrodniczych w procesie gwałtownego poszukiwania alternatywnych dróg rozwoju, czy słabą jakość infrastruktury technicznej. Funkcjonowanie tych obszarów opiera się na niewyspecjalizowanym rolnictwie, a także agroturystyce z wykorzystaniem m.in. wartości kulturowych, czy innych obszarach gospodarki. Działania dążące do wewnętrznej integracji województwa, poprawy jego spójności, m.in. doinwestowanie takich obszarów, pomogą ograniczać dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.
- **wiejskie obszary funkcjonalne uczestniczące w procesach rozwojowych** (Mapa 23) – to tereny ściśle powiązane z najważniejszymi ośrodkami miejskimi regionu, położone w strefie oddziaływania potencjału rozwojowego miast. Obszary te charakteryzują się dobrymi połączeniami komunikacyjnymi z miastami i tym samym ułatwionym dostępem do rynku pracy, usług publicznych i usług wyższego rzędu. W gminach zlokalizowanych na tych terenach zauważalne jest zjawisko suburbanizacji oraz zatracania ich wiejskiego charakteru związanego z funkcjonowaniem gospodarstw rolnych.

3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

W zakresie zrównoważonego kształtowania przestrzeni obszarów wiejskich PZPWM przewiduje następujące zasady zagospodarowania dla:

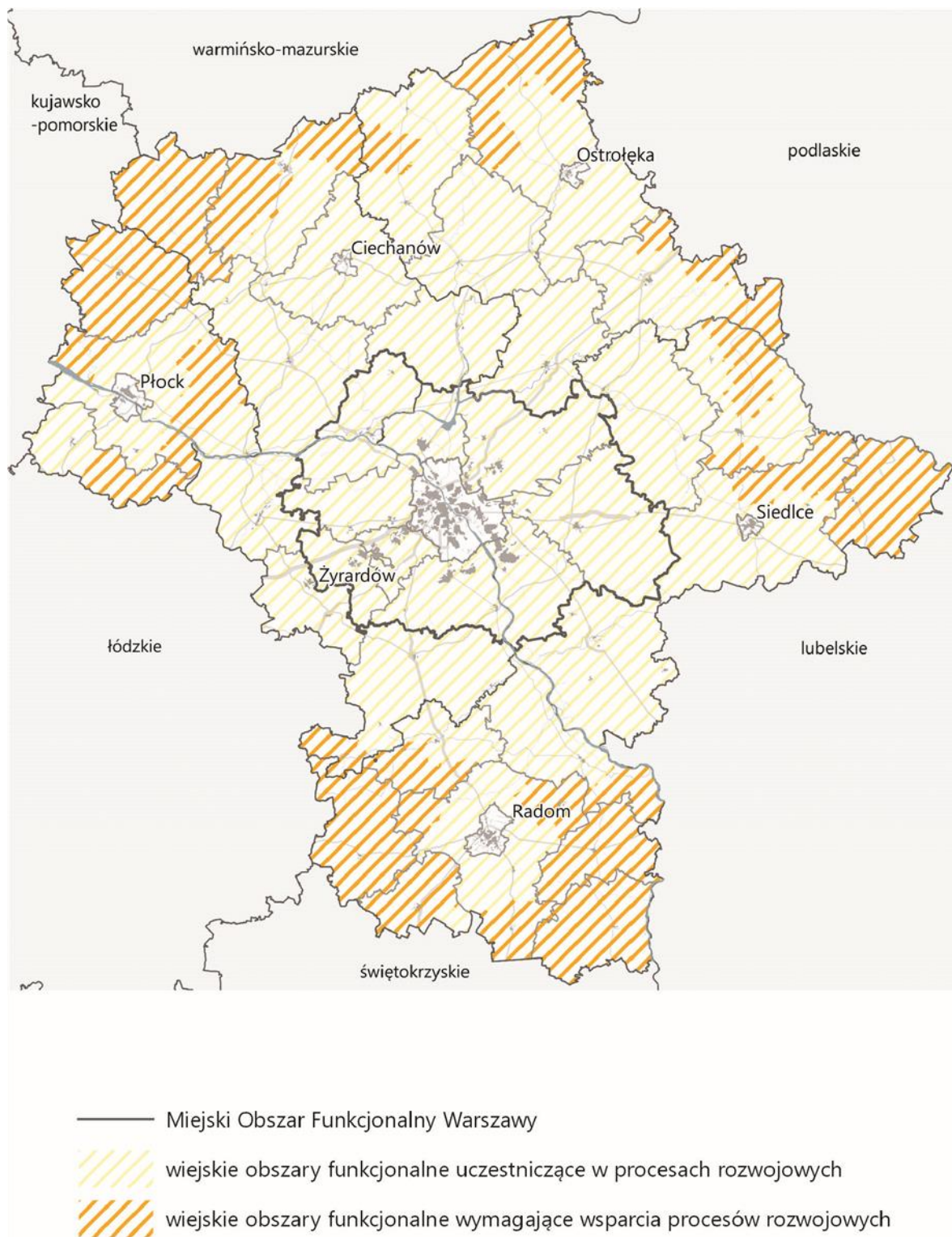
- **wiejskich obszarów funkcjonalnych wymagających wsparcia procesów rozwojowych:**
 - poprawa struktury obszarowej gospodarstw rolnych poprzez wspieranie prac scaleniowych i wymiany gruntów;

- kształtowanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej na gruntach najwyższych klas bonitacyjnych I-III;
- wielofunkcyjny rozwój obszarów o średniej i niskiej zdolności produkcyjnej, przy zachowaniu walorów środowiska przyrodniczego (m.in.: tradycyjnego krajobrazu rolniczego, wolnych przestrzeni użytkowanych rolniczo, trwałych użytków zielonych);
- poprawa dostępności komunikacyjnej, m.in. poprzez rozwój transportu publicznego, w tym przywrócenie połączeń kolejowych na nieczynnych liniach kolejowych, a także przebudowę/ rozbudowę istniejącej sieci drogowej, w szczególności dróg powiatowych i gminnych;
- budowa i rozbudowa systemów wodociągowo-kanalizacyjnych, a także sukcesywna sanitacja terenów o zabudowie rozproszonej, m.in. poprzez budowę przydomowych oczyszczalni ścieków;
- poprawa bezpieczeństwa energetycznego, m.in. poprzez budowę, rozbudowę i modernizację sieci elektroenergetycznej w zakresie niskich i średnich napięć;
- zwiększenie nasycenia infrastrukturą ICT (ang. Information and Communication Technologies), a także zapewnienie dostępu do systemu e-usług;
- tworzenie przestrzeni publicznych, będących miejscem koncentracji i aktywizacji społeczności lokalnych;
- objęcie ochroną unikalnych elementów architektury wiejskiej charakterystycznej dla poszczególnych regionów, w tym układów ruralistycznych.

• **wiejskich obszarów funkcjonalnych uczestniczących w procesach rozwojowych:**

- ochrona terenów otwartych przed rozpraszaniem zabudowy;
- przeciwdziałanie negatywnym skutkom suburbanizacji w aspekcie ochrony środowiska;
- ochrona krajobrazu przed chaosem inwestycyjnym i kształtowanie ładu przestrzennego;
- ochrona gruntów rolnych klas I-III oraz gruntów leśnych przed ich nieuzasadnionym przeznaczaniem na cele nierolnicze i nieleśne;
- wspieranie działalności gospodarczej towarzyszącej produkcji rolnej, a także dążenie do zrównoważonego rozwoju funkcji pozarolniczych.

Mapa 23. Wiejskie obszary funkcjonalne

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Szczegółowy opis rozwoju funkcjonalnego i przestrzennego obszarów wiejskich województwa mazowieckiego zawiera załącznik nr 2.

Bibliografia

1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze .
2. Gospodarstwa wysokotowarowe w strukturze społeczno-ekonomicznej rolnictwa chłopskiego rok po akcesji do Unii Europejskiej, B. Karwat-Woźniak, P. Chmieliński, Program Wieloletni 2005-2009, Raport nr 54, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006
3. Inteligentna specjalizacja województwa mazowieckiego w 2019 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2020. Leśnictwo 2016, GUS, Warszawa 2016.
4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, 2018 r.
5. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla województwa mazowieckiego, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa, 2014.
6. Produkt krajowy brutto w województwie mazowieckim w 2019 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021
7. Przedsiębiorstwa Mazowsza mające siedzibę poza Warszawą a poziom koncentracji gospodarki regionu. Mazowsze. Studia Regionalne 11, 65-85 2012 r.
8. Ochrona środowiska 2016, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
9. Racjonalne gospodarowanie środowiskiem glebowym Polski, Krasowicz S., Oleszek W., Horabik J., Dębicki R., Janowiak J., Stuczyński T., Jadczyński J., w Polish Journal of Agronomy 2011, 7, IUNG Puławy
10. Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021
11. Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2022
12. Raport z inwentaryzacji klastrów w Polsce 2015, PARP.
13. Region Warszawski Stołeczny w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021
14. Regionalny Plan Transportowy Województwa Mazowieckiego w perspektywie do 2030 roku, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2022
15. Regionalna Strategia Innowacji dla Mazowsza do 2030 roku, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2021 r.
16. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016, Główny Urząd Statystyczny, 2016 r.
17. Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego 2021, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021
18. Rolnictwo w województwie mazowieckim w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie.
19. Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, Mazowsze Analizy i Studia Zeszyt 6(31)/2011, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, 2011
20. Rynek pracy w województwie mazowieckim w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021
21. Stan środowiska w województwie mazowieckim w 2015 roku, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie, 2016 r.
22. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, 2021 r.
23. Sytuacja demograficzna Polski- Raport 2015-2016 – Rządowa Rada Ludności.
24. Sytuacja demograficzna województwa mazowieckiego w 2020 r., Urząd Statystyczny w Warszawie, 2021.
25. Trendy Rozwojowe Mazowsza. Diagnoza, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, 2013 r.
26. W. Pelka, Klasy w polityce rozwoju województwa mazowieckiego, (Mazowsze. Studia Regionalne 12, 2013).
27. Ewaluacja średniookresowa RIS dla Mazowsza do 2020 r.
28. XX-lecie województwa mazowieckiego, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2019
29. Wielkość potencjałów gospodarczych gmin a rozwój województwa mazowieckiego w 2010 roku,

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie,
30. Wartość dodana brutto w województwie mazowieckim w 2016 r., Urząd Statystyczny
w Warszawie, 2019.

Bazy danych

1. Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny, <http://www.stat.gov.pl/bdl/>
2. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie, <https://www.mwzkz.pl/rejestr-i-ewidencja-zabytkow> (dostęp 29.07.2022)

Załączniki:

1. Załącznik 1 - do pkt. 1.2.6. – Obszarowe Formy Ochrony Przyrody w Województwie Mazowieckim
2. Załącznik 2 – do pkt. III Diagnozy - Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego